

**Evelina Belcheva**  
(Bulgaria, Sofia)

## **Sfumato Portraits** **11 of Petar Dinekov's Notebooks –** **their Biographical and Cultural Context**

*Abstract:* This study presents an analytical reading of a part of Prof. Petar Dinekov's diary notebooks as they reflect the cultural life in Bulgaria over more than 60 years and outline the biography of the Bulgarian intelligentsia and the quests and tragedies of its representatives. The main focus of the contextualising analysis are the notes related to Blaga Dimitrova's illness and the creation of her poem *Forbidden Sea*, in which the literary and cultural atmosphere of the period from 1 December 1973 to 30 March 1975 is recreated faithfully and in great detail.

The eleven notebooks of Prof. Petar Dinekov dating back to this biographical and cultural period reveal the spiritual connection between two great figures in Bulgarian culture – Peter Dinekov and Blaga Dimitrova. They also provide detailed commentary on other characters involved in this plot – the people from their common cultural circle.

**Евелина Белчева**  
(България, София)

## **Портрети в маниера на сфумато** **Единадесет тетрадки на Петър Динеков –** **биографичен и културен контекст**

Прерових дневника на проф. Петър Динеков с надежда за повече данни за този период, свързан със заболяването на Блага Димитрова и създаването на поемата „Забранено море“. За жалост, тревогата за здравето на Блага така го е обсебила, че записаното за поемата е съвсем оскъдно. Затова пък дневникът много добре очертава литературната и културната атмосфера по това време (от 1 декември 1973 до 30 март 1975). Някои неизвестни фрагменти от дневника на Борис Делчев компенсират текста откъм обществено-политическа актуалност. През пролетта на 1975 г. се появяват двата тома за Багряна и започва нова страница от живота на двамата съавтори.

Това са единадесет тетрадки на П. Динеков от този период като биографичен и културен контекст. Тези тетрадки са особено важни и съкровени, защото разкриват духовната връзка между две големи личности на българската култура – Петър Динеков и Блага Димитрова.

Постарах се да направя подробен коментар на персонажите, които участват в този сюжет – хората от културния кръг на моите герои. Това е опит да реставрирам техния взаимен портрет на фона на житейските обстоятелства и връзките им с колоритни личности, създаващи картината на културния живот по това време.

*Портрет в маниера на сфумато.* Това са думи на Юрий Лотман, цитирани от проф. Михаил Неделчев в текста за необходимостта от система от биографии – „като концентриран смисъл за участва и битието на издигнатите люде“:

Секретът на историческото правдоподобие е в това да се разкрие взаимната необходимост на различните животи. Да се намери психологическата структура на личността. Едното се осветява чрез другото, вдъхновението – през препречващите скали на житейските обстоятелства, светлината – през дима. Портрет в мание-ра на сфумато. (Неделчев/Nedelchev 2020: 11).<sup>1</sup>

***Сърцето, както и разумът, отказва да приеме,  
че толкова възвишеност може да се разтвори в нищото...***  
**П. Динеков**

**ТЕТРАДКА № 112**

[От 23 ноември 1973 г. Петър Динеков е в командировка в Букурещ. Ето какво се случва, когато се завръща.]

***София, 1 декември 1973, събота***

Още в четвъртък следобяд започнаха лекциите, заседанията, коректурите. Към 7 и половина вечерта се отбих в писателския ресторант – да потърся Камен Калчев. Близко до входа на една маса са седнали Дора Габе, Багряна, Ана Александрова<sup>2</sup>, нейният син. Дора Габе ме покани на масата – черпела, понеже след обяд имала в Дома на детската книга много хубава среща с пионери, пристигнали от Добруджа. Присъствала и Багряна, която много хубаво говорила. Никога не съм виждал Дора Габе в такова хубаво настроение – весела, разговорлива, доволна; не изтърва нито една остра дума през цялото време. Тръгнахме си сравнително рано. Изпратих Багряна. Допреди няколко дни е била в Бояна.

В петък на обед Камен [Калчев] се отби у дома; в събота заминава за Хисаря – ще пише. Няма никакви особени новини от Писателския съюз. Снощи са му били на гости Зареви – старият и младите. Харесал му Владко – с по-свободните си възгледи за изкуството; надява се, че ще може да влияе на баща си благоприятно.

В четвъртък към седем часа дошъл у дома Емилиян Станев, седял цял час – да пие кафе и да попуши. Отидох в петък сутринта да го видя. Отново разговори за голямата политика и отново песимизъм и никакви перспективи занаят... „Идеи колкото искаш. И на пръв поглед хубави идеи. Но като се сблъскаш с живота, нищо не остава от тях...“

Снощи с Тилков<sup>3</sup> отидохме да видим в „Сълза и смях“ новата пиеса на Надежда Драгова и Първан Стефанов – „Мечтател безумен“. Бях чувал, че пиесата е слаба и в Пловдив е пропаднала, но това, което видях, надмина всичките ми очаквания. Сякаш Надежда се

<sup>1</sup> Неделчев, Михаил. Персоналистическото мислене в система от биографии. – В: Литературен вестник, бр. 43 от 10-11 ноември 2020, с. 11.

<sup>2</sup> Ана Александрова (1924 – 2018). Като ученичка публикува стихове в сп. „Българска реч“ и списанието за класическа култура „Прометей“ – преводи от латински. През 1943 г. записва специалността Славянска филология. През 1946 г. е назначена след конкурсен изпит за балерина в Софийската опера. Издава първата в българското балетознание книга „С крилете на Терпсихора“ (1972), получила най-висока оценка у нас и в чужбина.

<sup>3</sup> Димитър Стоев Тилков (1933 – 1981) – университетски преподавател, езиковед, приятел на П. Динеков. От 1970 до 1981 г. е ръководител на лабораторията по фонетика и фонология при ИБЕ и Факултета по славянски филологии.

е учила на драмописане от Добри Войников – толкова слаба е пиесата. Фалшива исторически, с един външен образ на Раковски, игран измъчено от Стойчо Мазгалов, пиесата е развлечена, без вътрешна композиция, с безкрайно количество действащи лица, с външни ефекти, с ученическа музика и детски хор, с тичания, преобличания, викове, речи, песни, марширувания по сцената и т.н.

Надежда е обезумяла от амбиции – проваля безспорните качества, които има като научен изследвач. В литературата едва минава линията на посредствеността, а научните ѝ работи са умни, пълни с мисли, добре написани.

Телефонирах няколко пъти на Блага и Данчо – никой не се обажда. И Багряна е обезпокоена, не знае какво става с тях. Най-сетне снощи към 10 часа намерих Данчо. Съобщи ми неприятни новини: Ха получила внезапна атака от апандисит, направили ѝ операция в „Пирогов“; в петък сутринта я изписали от болницата здрава. Майката на Блага от четвъртък през нощта е отново в „Пирогов“. Когато тръгнах за Букурещ, тя беше там. Върнала се у дома, но изпадала няколко пъти в безсъзнание. Водили я в „Пирогов“, връщали я; в четвъртък вечер отново я приели.

Най-неочакваната новина беше за Блага: и тя е постъпила в болница, в гинекологията. Данчо не бе словоохотлив, не ми съобщи нищо повече. Не можех да се досетя какво става. Гърмът дойде тази сутрин: обади ми се Багряна, веднага след разговора си с Данчо. С Блага се е случило най-лошото. Багряна е разстроена. Тази вечер отново разговарях с нея. Данчо е бил следобед при Багряна; научила е всички подробности. Мястото е такова, че не може да се прави операция; лекуването трябва да стане само с облъчване. Данчо се е съветвал с лекари – най-добре такова лекуване може да стане в Париж. Соня Бакиш (Станко Тодорова) е обещала да окаже цялото си съдействие за заминаването. Тази сутрин Багряна ми казваше, че ще ходи при Ал. Лилев в Централния комитет да иска съдействие. Оказва се, че това е излишно – обещанието на Соня е достатъчно.

В болницата, в която Блага се намира, едва ли ще може да се направят всички изследвания, а Данчо не е посмял да я заведе в специализираната болница, за да запази тайната от нея. Какво огромно нещастие! И как ще завърши всичко това? Багряна е потресена: „Цял ден ходя из къщи като шура...“

Ударът за всички ни е ужасен. Нима още живеем в античния свят, в който една жестока съдба безмилостно наказва хората?

### **7 декември 1973, петък**

Балентович<sup>4</sup> е поет и прозаик, а също и преводач от български. Донесъл е първия екземпляр на своя превод на „Отклонение“ на Блага. Потърсил я, научил, че е болна; срещнал се само с Данчо. (От думите на Пантелеев<sup>5</sup> виждам, че вече има мълга за сериозната болест на Блага<sup>6</sup>. Отрекох да знам нещо такова...) Пантелеев ми разказва биография-

<sup>4</sup> Иво Балентович (1913 – 2001) – хърватски поет, романист, преводач, редактор, журналист. В края на юни 1945 г. се завръща в Загреб. Член на Дружеството на хърватските писатели от 1972 г. Публикува около тридесет книги – проза, стихотворения, пътеписи и есета. Превежда от словенски, руски и български (Е. Багряна, Ем. Станев, Бл. Димитрова и др.)

<sup>5</sup> Димитър Пантелеев Менкаджиев (1901 – 1993) – поет и преводач, участник в литературния кръг „Стрелец“ през 1920-те г. и в сборника „Мост“ (1923) с Атанас Далчев.

<sup>6</sup> Още в първия ден на новата 1974-та вестта за тежкото състояние на Блага се разнася като гръм из София. Б. Делчев е записал на 1-ви януари 1974: „Не ни остава друго освен да окайваме човешката съдба“.

та на Балентович. Пристигнал в София в 1941 г. като кореспондент на хърватски вестници. Прекарал тук цялата война, тук се оженил за българка, която живеела в Панчарево. След войната бил съден в Загреб, прекарал в затвора пет години. Вероятно затова по-късно отишъл да живее в малкото градче на Адриатика.

Чух някои интересни наблюдения на Балентович от преводите му на българска литература. Превел „Дивите разкази“ на Хайтов; търси сега издателство. Забелязахме му: сигурно му е било трудно? Не, справил се е с локалните изрази и думи. Повече затруднения срещал при „Отклонение“ на Блага: много нови, непознати нему думи; следователно, българският език се развива и обогатява. Това впечатление на един чужд преводач от езика на Блага е безспорно интересно.

А когато вечер минавам край дома на Блага и виждам тъмните прозорци (понякога свети само стаята на Ха), се питам тревожно: какво става там? Обаждах се няколко пъти, не мога да се свържа с Данчо. Вчера говорих с Ха; самата Ха още не ходи на училище, но „леля Блага е болна и лежи“...

Дано тази болест не се превърне в трагедия, в страшна трагедия. Защо нещастията трябва да сполетяват дом след дом? И защо трябва да се струпат с такава неумолимост върху този до вчера радостен дом? Изтръпвам, само като си помисля за всичко това.

### **10 декември 1973, понеделник**

По време на вечерята<sup>7</sup> Багряна говори малко, беше угрижена, главно във връзка с болестта на Блага. Можяхме да разменим само няколко думи. Но днес ми се обади още по-разтревожена: звъняла много пъти у Блага; никой не се обажда. Какво става с нея? Не е ли заминала вече за Париж?

Тревогата ѝ се увеличила още повече от едно обаждане на Виолета Йонова, старата учителка по френски. Някаква лекарка в болницата, в която Блага се е лекувала, казала каква е болестта. Пита: истина ли е? Ядосваме се с Багряна на нетактичността на лекарката. Но и аз звънях у Благини няколко пъти – пълно мълчание, никой не се обажда.

### **14 декември 1973, петък**

Вчера Багряна ми съобщи по телефона, че Блага от два или три дни е отново в болница, в онкологията. Сега я изследват, а вероятно към понеделник ще ѝ направят операция. Данчо казал на Багряна (най-сетне тя успяла да го намери по телефона), че лекарите го съветвали да не ходят в Париж; тук с Блага ще се заеме най-добрият лекарски екип<sup>8</sup>.

Майката на Блага е вкъщи, започнала постепенно да се възстановява<sup>9</sup>.

\*

Веднага съобщих на Балабанов [Иван] мнението си за неговата ругателна статия срещу Гочо Гочев<sup>10</sup> в „Пулс“; казах му, че е станал оръдие на Георги Свежин, бездарен автор

<sup>7</sup> Вечеря у Георги Белчев, брат на Багряна.

<sup>8</sup> Операцията е много тежка. Оперират доц. Христо Георгиев, проф. Крум Юруков и доц. Гечо Вълканов. Според тях операцията е закъсняла...

<sup>9</sup> Майката на Блага, Мария Георгиева-Димитрова (1896 – 1983) страда дълги години от Алцхаймер. Блага ѝ е посветила цикъла „Памет, памет...“ и други стихове.

<sup>10</sup> Гочо Гочев (1913 – 2003) – български театровед, професор по театрална критика. Редовен сътрудник на в. „Литературен фронт“, на сп. „Театър“ и в. „Народна култура“. Изследва съвременната българска литература.

и амбициозен кариерист, и че „Пулс“ все повече се очертава като най-тесния и догматичния вестник у нас; занимава се само с груби нападки срещу честните и по-свободно мислещи писатели.

Иван Балабанов, който е безхарактерен и почти невменяем, не се трогна особено от моите думи. Но от него научих, че в следващия брой на „Пулс“ ще излезе ругателна статия срещу Блага (за „Лавина“) от Александър Атанасов<sup>11</sup> – един несимпатичен кариерист, който се върти около Тодор Павлов. Самият Балабанов почна да се възмущава, че се публикува такава статия в един тежък момент за Блага, и ми заяви, че ще отиде да говори със Свежин.

Обади ми се вчера Иван Цветков<sup>12</sup>. Съобщих му за тази статия и го помолих да разговаря със Свежин<sup>13</sup> – някога те бяха приятели. Изглежда че това приятелство със Свежин и групата на Джагаров малко е поохладняло след влизането на Цветков в секретариата на Писателския съюз, защото Иван ми каза, че Свежин няма да го послуша, но ще се опита да спре статията чрез отдела в ЦК.

\*

Най-сетне за директор на Литературния институт е назначен Тончо Жечев<sup>14</sup>... Слава богу, институтът се отърва от един некадърник и крайно субективен човек, който бе замразил цялата дейност на института, за да го запази като [?] за приятелите си и от страх да не допусне някоя грешка... Боя се само от едно – Тончо Жечев да не тръгне по пътя на компромисите. Той трябва да разчисти смело кариеристите, за да започне действително нов ден за института.

### ***15 декември 1973, събота***

На обед срещнах Йордан Василев – уморен, отслабнал. Разказа ми за състоянието на Блага. Настанена е в болницата в отделна стая. Пише; написала е много стихотворения, някои от тях имат трагичен характер. Данчо прекарва повечето време при нея, остава да спи в болницата. Сутрин, на обед и вечер тича до дома – да нагледа и нахрани Ха и майката на Блага. По малко работят с Блага и върху книгата за Багряна. Разбира се, издателството мълчи. Директорът успокоява Александър Лилев в ЦК, че всичко е наред, и същевременно ръкописът не е мръднал от издателството.

Данчо е много разтревожен за болестта на Блага. Положението е много тежко. Предстои операция, свързана с голям риск. Блага всичко не знае, но лекарите са изложили с

гарска драматургия. Проф. Гочо Гочев е един от изключените и низвергнати заради отказа да подпишат прословутото писмо на писателите за Солженицин. ДС го следи още от времето на събитията в Чехословакия, отбелязва, че е изключен от Партията и продължава да стои на старите си позиции. Правел остри антисъветски изказвания, разпространявал Солженицин, Пастернак и други инкриминирани автори; <http://www.desehistory.com/2012/04/21091975.html>

<sup>11</sup> Александър Атанасов – сътрудник на ЦК до 1977, завеждащ кабинета на Тодор Павлов, по-късно професор по естетика. Изглежда П. Динев е успял да спре статията, не я намирам в библиографията.

<sup>12</sup> Иван Цветков – литературен критик и историк, русист. По това време завежда отдел „Критика“ във в. „Литературен фронт“. Секретар на СБП (1973 – 1980).

<sup>13</sup> Георги Свежин (1922 – 2001) – поет, драматург, журналист. По това време гл. редактор на в. „Пулс“ (1968 – 1980). Политически затворник преди Девети. Редактор в „Раб. дело“, сп. „Пламък“. Директор на Националния литературен музей.

<sup>14</sup> Г. Марков: „Тончо Жечев наистина си създаде непоклатима репутация на честен човек, което за жалост е изумително рядко явление в света на българските писатели и критици“ //Литературни есета, с. 87.

пълна откровеност риска, който поемат с операцията. Но друг изход няма. Данчо сам настоява да се бърза.

Веднага телефонирах на Багряна за срещата си с Данчо.

### *17 декември 1973, понеделник*

Позвъня ми тревожно вчера сутринта Надя Станева – във връзка със заболяването на Блага. Към 5 часа отидох у Емилиян Станев. [...] Много разговори за Блага.

\*

Вечерта гледах в театър „София“ пиесата на Стефан Цанев „Събота 23“. Безспорно – интересно представление. Пиесата следва някои от Брехтовите принципи, напр. песента; към това трябва да се прибавят хорове – част от техния текст се пее. Но тук най-същественото не е външната форма, а опитът на Цанев да създаде една психологическа и политическа драма, сгъстена, напрегната, силна, в която се поставят както конкретните въпроси за Септемврийското въстание, така и редица общи морални проблеми. Външно действие почти няма – действащите лица се намират през цялото време в една плевня, където са скрити след разгрома на въстанието. Тук се сблъскват различни характери и различни политически и морални концепции. Ситуацията е до голяма степен изкуствена (преди всичко психологически), но зрителят я приема като една условност.

Бих предпочел една психологическа и обществена драма с проста, „нормална“ структура, но не може да се отрече стремежът на Цанев за едно по-модерно решение – това е негово право, правото на експеримента. Затова внимателно се вслушвах в текста и се вглеждах в особеностите на формата. Понякога имах впечатлението, че започва опера или че има условия върху тази структура да се изгради опера.

На представлението до мен Тодор Стоянов (председател на Комитета за радио и телевизия), чиято съпруга Мариана Хаджихристов (дъщеря на поета Иван Хаджихристов<sup>15</sup>), играеше ролята на селската жена; Миндов [Мирослав] и жена му – артистката Ангелина Сярова. Дойде и директорката Томанова, но разговор върху пиесата не водихме.

В програмата на „Събота 23“ има една встъпителна бележка за Стефан Цанев от Иван Радоев, много добре написана, и едно стихотворение на самия драматург – „Монолог на Георги Димитров за агитацията“. Предполагам, че стихотворението другаде не е печатано... То е написано, от една страна, да оправдае новаторската форма на пиесата, но от друга – да каже някои истини – за фалша на словото, с което така обилно си служим. Ето първата строфа:

Ето, аз ви питам, господа:

Как

може да бъде убита една идея?

С куршум?

С въже?

С отрова? Или с ятаган?

Не.

---

<sup>15</sup> Иван Хаджихристов – поет от Стара Загора. Представител на късния символизъм в българската лирика след Първата свет. война, силно повлиян от Лилиев. Сътрудник на Златорог, Хиперион, Лит. глас.



Достатъчно е да говориш скучно за нея.  
Не хули, не анатели –

отвори уста  
и почни глупаво да славословиш!  
(Няма по-страшни врагове на Христа  
от бездарните попове).

\*

Разговарях тази сутрин с Багряна за Блага. Вчера ѝ се обадила Виолета Йонова и ѝ каза-  
ла, че операцията била вече направена, с лош резултат. Отхвърлих такава възможност;  
Данчо би ни съобщил за операцията.

### ***18 декември 1973, вторник***

Още вчера след обяд Багряна ми телефонира, за да ми съобщи, че Блага е оперирана.  
Разговаряла лично с директора на болницата проф. Райчев. Той казал, че операцията  
минала добре. Разбира се, това е много успокоително, но никаква гаранция за бъдещето  
не може да се даде.

Тази вечер Багряна отново ми се обади: чрез Жана е научила (а тя е разговаряла със  
своя познат д-р Стоянов), че до днес сутринта Блага не се е събудила от упойката, но  
това се смятало нормално... Д-р Стоянов я е видял през прозореца на бокса, защото ни-  
кого не допускат до болната; и Данчо не е допуснат.

От вчера всички тръпнем за Блага, разговаряме малко, за да не издаваме тревогата си.

### ***19 декември 1973, сряда***

Вечер в читалище „Славянска беседа“, посветена на Багряна [...]. Багряна рецитира с  
удивителна простота, без външни ефекти, но с дълбоко вътрешно вълнение, с невероят-  
но ярко чувство за стихотворната фактура и ритъма на двата текста. Да бъдеш такъв по-  
ет и рецитатор на 84 години – това е едно от чудесата на нашата поезия.

### ***20 декември 1973, четвъртък***

След обяд се обади вкъщи Багряна: срещнала д-р Стоянов, който ѝ казал, че днес видял  
Блага. За първи път се усмихнала и каза на доктора да поздрави нейните приятели.  
[...].

Вечер за Радевски по телевизията. Участват Тончо Жечев, Блага Димитрова, Георги Ца-  
нев. Разговорът мина вяло – въпреки чувството за хумор, което Радевски така естестве-  
но и щедро проявява в обикновените всекидневни срещи. Въпросите бяха сковани – и  
банални, а Радевски отговаряше много сдържано.

Никога не съм виждал Радевски и Цанев да изглеждат така стари.

Гледах Блага. Почти невероятно е, че тя сега лежи скована и поразена в болничното  
легло.

Спомних си нещо неприятно. Имаше години (през 50-те години), когато Радевски не  
обичаше Блага и я наричаше саркастично и високомерно: тази дама! Беше крайно нес-  
праведлив. Но времената се менят – сега са приятели, срещат се, ходят си на гости, за-  
едно летуват в Писателския дом във Варна.

### **23 декември 1973, неделя**

Отново въпроси около Блага: какво става с нея. Няколко пъти търся Данчо – напразно. Багряна ми телефонира да ме пита за новини. Обади се и Вера Мутафчиева; късно научила.

Към 11 часа дойде у дома Божидар Божилов. И с него говорим за Блага. Нищо не подозирал за болестта ѝ, защото преди влизането в болницата била при него в „Народна култура“ – застъпвала се за по-висок хонорар на Кръстьо Станишев за превода на „Фауст“. Изглеждаше добре, разговаряла живо, нищо не издавало състоянието ѝ.

Божидар се оплаква от Николай Антонов – гл. редактор на „Народна култура“, ограничен, слаб преводач, кариерист. Надява се да напусне скоро издателството, защото щял да стане председател на новия съюз на преводачите.

Божидар не е доволен и от Леда Милева. В един разговор ѝ напомнил, че някога са били приятели с Валери Петров и че сега би могла да се застъпи за него там, дето трябва. Отговорила рязко.<sup>16</sup>

Разговор за Зарев – нищо не направил, за да се промени атмосферата в нашата литература. Божидар не може да му прости, че го уволни от главното редакторство на „Литературен фронт“.

Още един момент в разговора за Блага и за Валери: „Блага се показва силен човек, външно неуязвим, но очевидно вътрешно тя е била дълбоко наранена. Ето защо понякога си мисля, че е по-добре да бъдеш лекомислен, да не се задълбочаваш в нещата. Аз се браня чрез лекомислие...“

### **29 декември 1973, събота**

Вчера на обяд пуснах в пощенската кутия на Данчо писмо – какво става с Блага? Защо Данчо не се обаждат? Тревожи се и Багряна – и тя няма никаква вест. В четвъртък ми се обади по телефона Дора Габе – разтревожена и загрижена за Блага. Между другото ми каза: „Наистина Блага е силна, горда, с чувство за достойнство, не иска да се принизи до равнището на ония, които през последните години я нападат открито и прикрито, хулят я и хапят, но всичко това вътре действа, то се отразява на чувствителността, на нервите, на организма – и ето резултатът.“ И Дора добавя: „Аз съм изпитала това на собствена си кожа – през целия ми живот моето дело е отричано, премълчавано, недооценявано. Едва напоследък забелязвам известна промяна в отношението към мен. А сама си знам как съм преживяла всичко това.“

Дора пак обърна нещата към себе си. Може би има малко истина в това, че е била недооценявана, но основната истина е другаде – тя едва в последните години написа стихове, които читателите харесаха.

---

<sup>16</sup> През януари 1971 година Валери Петров, Христо Ганев, Гочо Гочев и Марко Ганчев са изключени от партията, защото гласуват с „въздържал се“ декларация на СБП срещу Солженицин. Като редактор в „Народна култура“ Блага предлага на В. Петров да превежда Шекспир, за да преодолее угнетението, което го е обхванало. Така през 1970 – 1971 г. се появяват два тома „Комедии“, а на следващата година още два – „Трагедии“. Марко Ганчев бил издателски редактор, а директорът Стефан Дичев въздишал: „Голяма беля ще ми докарат с тоя Шекспир! Всички знаят, че Валери е скаран с Тодор Живков, а ще излезе, че аз му давам възможност да устоява!“ На 5.III.1974 г. Б. Делчев е записал, че когато Валери Петров вече предавал втория том от комедиите на Шекспир, главният редактор Николай Антонов изказал мнение с това да се приключи, защото Валери бил „враг“ – не бивало повече нищо да му се възлага.



\*

Тази вечер отидох у Багряна към 8 и половина. Останах почти до 11 ч. [...] Тревожи се за Блага – Данчо не се е обадил вече цяла седмица.

### ***31 декември 1973, понеделник***

Надвечер се обади Йордан Василев от болницата. Блага е прекарала много тежки дни. Операцията е била коремна, явили са се усложнения с ужасни болки. И досега положението е тежко, болките не са напълно престанали. Но все пак от днес има видимо подобрене, Блага е започнала да се храни и прави опити да става. Разбира се, още доста време ще остане в болницата.

Данчо прекарва цялото време при Блага – тя всяка минута има нужда от неговата помощ. Първите осем дни почти не е спал (тя е била в „бокса“). Сега е в стая № 219, където има легло и за него.

Разговарях и с Багряна – Данчо ме помоли да ѝ се обадя, ако не успее да се свърже с нея. Успял е. Багряна е още много тревожна. Ще стискаме палци – дано всичко се оправи по-скоро.

### ***2 януари 1974, сряда***

Към 11 часа занесох цветя на Блага – два букета карамфили, от Багряна и мен. Тази вечер ми се обади Багряна: телефонираше ѝ д-р Стоянов, Блага благодари за цветята.

Болницата е в Дървеница. Голямо, потъмняло жълто здание; наоколо нови високи жилищни сгради, а улиците – потънали във влага и кал. Болница, която е построена, за да носи здраве на хората, а се е превърнала в символ на непобедимата вилнееща смърт.

[...] Разговор с Боян Ничев за състоянието на нашата катедра. Боян е рязко против доцентурата на Мишо Василев<sup>17</sup>; нямал подготовка; липсвали му първите – по неговия израз – първите седем години в образованието...

### ***9 януари 1974, сряда***

Позвъних на Багряна – да узная нещо за Блага. И Багряна не знае нищо по-ново; очаквала да ѝ се обади д-р Стоянов. Вероятно Блага ще остане още в болницата – и това е най-добре; въпреки няма условия, дори няма отделна стая, където да лежи.

За пръв път Багряна ми спомена за Шапкарев. Като ми говореше за своя син Любчо, добави: „И старият Шапкарев му е голяма грижа – вече си отивал, изпадал в безсъзнание...“ [...] А всъщност картината е много по-банална и почти отчайваща. Тая 80-годишна жена замръква всяка вечер сама в къщата си.

\*

Току-що ми се обади Багряна с новини за Блага (сега е 10 ч. вечерта). Д-р Стоянов видял снощи Блага. Положението ѝ се подобрява. Не само става от леглото, но всеки ден

---

<sup>17</sup> Михаил Василев (1935 – 1997) – редактор в отдел „Критика“ на в. „Пулс“, сп. „Пламък“, в. „Лит. фронт“. Председател на секция „Критика“ в СБП (1981 – 1989). Започва като зам.-главен редактор в сп. „Пионерски ръководител“ и стига до доцент в Катедрата по българска литература на Софийския университет.

се качва на третия етаж, подкрепяна от Данчо – трябвало да се движи, за да се затегнат добре коремните мускулни връзки. Заключениеята на д-р Стоянов са оптимистични.

Багряна е попитала дали би могла да посети Блага – разбира се, без това да смути болната.

Д-р Стоянов ще ѝ отговори през следните дни.

### **10 януари 1974, четвъртък**

Тревожни вести за Блага. Днес след обед имаше заседание на Управителния съвет на Писателския съюз. [...] Багряна и аз разговаряхме с Тончо Жечев, бил в болницата и видял Блага. Блага била в тежко положение; Данчо бил много отслабнал. Най-лошото идва от думите на лекаря – д-р Георгиев [Христо], който е оперирал Блага. Той бил направо песимист; операцията е закъсняла...

Тази вест ни потресе. Багряна бе съвсем разстроена. Тръгнахме си заедно. Тя не искаше да се прибира вкъщи, искаше да се разходи. „Не мога да спя, мисля през цялото време за Блага. Пред очите ми е постоянно Люба<sup>18</sup> – и с нея нещата се развива по същия начин. А страданията ѝ бяха невероятни.“

Поканих Багряна да отидем до нас – да не се прибира толкова рано... Съгласи се. Остана у нас до 10 ч. Разговори за медицина, доктори, лекарства – дойде Хари да премери кръвното ми налягане и ни прочете цяла лекция по медицина. Багряна бе доволна, че бе между хора – вкъщи и сама би се отдала на най-лоши мисли.

Имаше един момент, в който Багряна си спомни за последните дни на Ал. Ликов<sup>19</sup>. Той почина през 1955 г. от левкемия. Видях го малко преди смъртта му – в една от болничните стаи на Исул; високата температура беше го омаломощила. „И сега се сърдя на Радевски, че не ми помогна. Помолих го да разговаря с Червенков – по-скоро да изпратят Алек във Виена. Радевски не направи нищо, при това тогава пътува някъде с Червенков. Не му било удобно да говори с него по този въпрос... Когато се получи разрешението да заминем за Виена (дори имахме вече паспорти), беше късно – Алек вдигна температура 41 градуса и лекарите казаха: в това състояние не може да пътува.“

И още спомени за Ликов. По време на бомбардировките в 1944 г. жилището на Багряна на ул. Н. Рилски бе ударено от бомба. „Отидохме да живеем у приятели в Горна Баня; няколко пъти се местехме. Ликов слизаше в София, взимаше въглища от мазето и ги носеше с раница там, където бяхме се настанили. Как ми говореше за новите дни, които ще дойдат след разгрома на фашизма! Вярваше в най-хубавото, за което се бе борил от младежките си години. Но след това имаше разочарование. На няколко пъти унищожаваше писма, книги... За да се върне в партията искаха от него да си направи голяма писмена самокритика. Разказваше ми как във Виена е посрещал и настанявал Георги Димитров и Коларов.“

Трябва да се съжaliaва, че Ликов не написа спомени.

<sup>18</sup> Любка Чемишева, сестра на Багряна, 15 години по-млада от нея, починала на 25 юни 1970.

<sup>19</sup> Александър Ликов – вторият съпруг на Багряна. Публицист, политически деец и дипломат. Политемигрант, връща се през 1938 г. Магнетична личност, говори осем езика. Динеков греша, Ликов умира през юли 1954 г.

## ТЕТРАДКА № 113

*13 януари 1974, неделя*

Към обяд отидох в болницата – да оставя от мое име и от името на Багряна цветя за Блага. След това се обадох на Багряна. Цял ден е вкъщи. [...]

Йордан [Радичков] ми разказва, че вчера или завчера срещнал Данчо Василев, отслабнал, уморен, измъчен. Спрели се, разменили няколко думи. „Адаш – обърнал се Василев към Йордан, – намалявай най-малко наполовина писателските планове, които имаш. Здравето е по-важно от всичко. Каква следа ще остави човек тук на земята при толкова милиони хора? Всички амбиции са напразни...“

Че това е убеждение на Данчо – не се съмнявам, но питам се – доколко е вече убеждение на Блага? Целият ѝ досегашен живот беше труд, непрекъснат дисциплиниран труд. Блага дори не е обичала както трябва, тя дори любовта си жертваше за изкуството.

*19 януари 1974, събота*

Разговарях по телефона с Багряна – да ѝ съобща новини от Блага. Вчера на обед ми се обади Данчо – за първи път може да каже нещо по-успокоително за Блага, върви към възстановяване. Много тежки са били последиците от операцията, особено появата на някакъв особен, остър и много болезнен колит. Може би след седмица-две Блага ще напусне болницата.

*22 януари 1974, вторник*

11 ч. вечерта – току що ми се обади Багряна (днес ме търсила, но не ме намерила), да ми съобщи отново нещо много неприятно: днес Блага трябва да бъде подложена на нова операция. Багряна успяла да намери по телефона Данчо, който ѝ казал, че тръгва веднага за болницата (това е било вчера). Операцията ще бъде по-лека; целта е лекарите да си изяснят причината на постоянните болки и смущения. Блага не знаела за решението да бъде оперирана отново. Данчо се безпокоел – как ще посрещне тая вест.

Багряна е извънредно разтревожена. „Не мога да спя, не мога да си намеря мястото.“ [...] Тази вечер била у Ем. Станеви. Помолила Емилиян да се обади на д-р Кръстев (той оперира Блага). Нямало го вкъщи, отишъл с жена си на гости. Д-р Стоянов от няколко дни е в друга болница и Багряна няма вече от кого да се информира за състоянието на Блага.

Чувствам я по телефона колко е разстроена. Боя се, че у нея се промъкват вече нотки на песимизъм. Браня се – не искам да се поддавам на подобни мисли.

*23 януари 1974, сряда*

Два разговора с Багряна по телефона. Първия разговор водихме към 6 ч. – тя още нямаше никакви известия за Блага. Телефонирала на д-р Райчев [Бождар], директор на Онкологическата болница, у дома му. Нямало го. Багряна разговаряла с жена му Камелия – тя нищо не знаела. Аз от своя страна обещах да се обадя на Елка Константинова – тя се занимавала с Ха (вероятно проверява уроците ѝ) и може би е научила нещо от Данчо. Елка не беше у дома.

В 10 и половина тази вечер Багряна ми се обади по телефона. Камелия е разговаряла с д-р Райчев; той неохотно давал сведения за болните, дори ѝ се скарал и Камелия помолила Багряна в бъдеще да се обръща само към него. Багряна, разбира се, обяснила, че тук не се касае за някакво външно любопитство – тя се чувства като майка на Блага. Във всеки случай, Камелия съобщила, че вчера операцията е извършена и не е констатирано нищо по-лошо. Изследванията ще продължават и в понеделник ще бъде свикан консулт, който ще реши какво да се прави по-нататък.

Все пак – има нещичко успокоително в тая вест. Но голямата неизвестност още остава.

Багряна научила от някаква жена, че болните роптаели срещу Блага: защо са тези специални грижи, защо да е сама в стая, защо са разрешили на мъжа ѝ да бъде при нея? Завист – все още нямат представа какъв човек е Блага.

### **24 януари 1974, четвъртък**

В 2 ч. телефонен разговор с Багряна. Гласът ѝ издава радостни нотки; предчувствам, че новините ще бъдат добри. Разговаряла е днес с Данчо. Операцията във вторник е била лека, само за взимане на проба. Разбира се, имало е рязане, през нощта Блага е чувствала силни болки. Но резултатите са добри: няма влошаване. Дори вчера Блага е била малко на двора – на слънце. Как ще бъде лекувана в бъдеще – ще реши консултът в понеделник.

Дано всичко свърши добре. За пръв път Багряна е обнадеждена. Нощес не е спала.

[По повод на това, че Здравко Петров отричал любовните стихове на Иван Радоев: „Опасен човек – от него всичко може да се очаква“!]

### **6 февруари 1974, сряда**

Видях на обяд Данчо – отиваха с Ха да обядват в „Стадион“. Слава Богу – новините от Блага са добри. Тези дни ще бъде изписана от болницата. Самочувствието ѝ е добро; дори написала хумористично стихотворение за Соня Бакиш, която ѝ изпратила една голяма тиква (трябва да яде тикви за бъбреците).

Данчо продължава да прекарва ден и нощ в болницата. Това е нужно, за да откъсва Блага от обстановката – тежка, мрачна, непрекъснато умират, въпреки огромните грижи на лекарите. Блага и Данчо четели, поправяли и допълвали книгата за Багряна. Един малък остров в страшната болнична атмосфера.

Телефонирах тази вечер на Багряна. Зарадва се много на добрата вест.

### **ДЕЛЧЕВ: Сряда, 6. II. 1974.<sup>20</sup>**

В днешния брой на „Работническо дело“ е поместена *декларация* на Съюза на българските писатели по повод на „Архипелагът Гулаг“ от Солженицин. Правят впечатление няколко неща.

*Първо.* Такава декларация още няма там, където би трябвало да се появи най-напред – в Съветския съюз.

*Второ.* Преди няколко години, когато Солженицин беше удостоен с Нобеловата награда, протестното писмо до Шведската академия трябваше да се гласува от едно съ-

<sup>20</sup> Благодарност към Марияна Фъркова, издателка на дневника на Б. Делчев, която щедро ми повери неизвестни страници от дневника.

юзно събрание, на което се получиха и въздържания. Сега тази опасност е избегната: декларацията е от ръководството на Съюза, без да е търсено съгласието на съюзните членове.

*Трето.* Под декларацията са изброени имената на всички от управителния съвет и проверителната комисия, включително и на тези, които поради отсъствие и болест не са присъствали на заседанието (Ламар – болен, Дора Габе – в Хисаря и пр.).

*Четвърто.* Декларацията съдържа значителен брой колоритни изрази: „най-долен мистик, светомразец и контрареволуционер“, „светомразец и власовец“, „литературен и граждански емигрант и предател“, „яроsten и злоsten контрареволуционер, съчинител и вдъхновител на военна истерия и атомна заплаха“, „печален продължител на най-черното, на най-реакционното в книжнината и философията“, „потомствен мошеник и претендент за духовен дворянин“ и пр., и пр.

*Пето.* Изтъкват се съветските ръководители, чиито имена били „синоним на хуманизъм и миротворство“, на „безпределна човечност“.

Ето и коментарите, които чух. За това, че нашият Съюз е пръв: „Такава декларация може да се роди само в едно колониално съзнание“.

За това, че са подписани имената и на отсъстващи: „Това е насилие, което подкрепя тезата на Солженицин.“

За това, че сега минава без събрание: „Следващият път за по-голяма сигурност декларацията ще се подпише само от председателя.“

Реалиста (с лека усмивка): „Умно е намислено – щом искаме заем, без такива декларации не може.“

ДЕЛЧЕВ: Петък, 8. II. 1974.

Случайна среща с Люб. Тенев. Питам го за заседанието на управителния съвет във връзка с „Архипелагът Гулаг“ на Солженицин, понеже под декларацията намирам и неговото име.

Повикали ги на заседание – този път настойчиво, понеже имало „много важен дневен ред“, но какъв – не казали. Представили им проекта за резолюция в този вид, в който е и вече известната резолюция. На повдигнатия въпрос, че книгата не е налице, за да се обсъди, казали, че това не било необходимо: касало се за политическа, не за художествена книга, за да се преценяват качествата ѝ. Под декларацията стоели имената и на хора, които не били на заседанието. На същото това заседание К. Зидаров заявил, че за статията си срещу Солженицин (в която признаваше открито, че не познавал работата му) бил получил ругателски писма и телефонни навиквания.

ДЕЛЧЕВ: Четвъртък, 14. II. 1974.

В Съюза на писателите научих, че Солженицин, след като му било отнето съветското гражданство, бил екстерниран в ГФР. Имало е съобщение в сутрешните вестници, но аз не бях ги прегледал. Как е станало самото екстерниране – не разбрах. Хийт и Кисинджър телеграфически му били предложили политическо убежище.

От хората, с които можах да разговарям, случаят се преценява като слабост на Съветския съюз.

### **7 февруари 1974, четвъртък**

Понякога съм отчаян и съм готов да се опълча срещу цялата наша действителност, срещу цялото наше изкуство – надуто, външно, гръмогласно, ураджийско, и няма пътища напред...

Видях Гочо Гочев. Дойде при мен, за да ми благодари за една моя реплика (негов израз) в разговора ми с Иван Балабанов. Касае се за моите думи, че ако „Пулс“ помести статията на Александър Атанасов срещу Блага в момента, когато тя е подложена на тежка операция, ще изхвъркне цялата редакция на вестника.

### *10 февруари 1974, неделя*

Багряна ми съобщи: разговаряла вчера с Данчо. Блага е добре. Вероятно ще излезе от болницата в понеделник. Ще се събере още веднъж лекарски консилиум, за да вземе решение.

### *16 февруари 1974, събота*

Днес на обед разговарях с Тончо Жечев за съдбата на К. [Климентина Иванова]. Слаби шансове за промяна на нещата. Тончо отиде при Зарев – да го моли за застъпничество.<sup>21</sup>

### *17 февруари 1974, неделя*

Тази сутрин разговарях с Йордан Василев по телефона; покани ме да отида тази вечер да видя Блага. В 8 ч. бях у тях. Пристъпих прага с особена тръпка (покрай този дом бе минала сянката на смъртта). Отвори ми Ха; Данчо бе отишъл да изпраща сина си Ивайло. Блага лежеше с книга в ръка. Изглежда много добре – със светнало, избистрено лице, което е придобило една особена красота (най-напред ме порази именно това, че Блага напълно е запазила красотата си). Разговорът започна съвсем неспонтанно – с шеги; Блага бе весела и усмихната. Ако човек не знае какво е изтърпяла последните два месеца, би помислил, че е полегнала поради леко неразположение.

Разбира се, Блага не лежи по цял ден. Става и ходи; днес дори са били с децата да обядват на Витоша, в „Тихия кът“. Блага е много доволна от разходката (денят бе слънчев, необикновено топъл и приятен).

За болницата говорихме малко. Всички са били много внимателни – от лекарите до сестрите; някои от тях идвали при Блага да разговарят за книгите ѝ. Извънредно много е допринесла за това отношение Соня Бакиш, която при това е била два пъти при нея. По нейна молба Сибила Радева (зам.-министър на народното здраве) непрекъснато се е обаждала на лекарите. Блага се чуди как да ѝ благодари.

Шегувам се: „Сигурно ще опишеш болницата.“ Отговаря ми с усмивка: „Раковият корпус“ вече е написан, но написах стихове.“ Изтърпнах при тези думи.

Блага се интересува от онова, което е станало в нейно отсъствие в нашата литература – зажадняла е за новини. Уви, новините не са много утешителни – коментирахме ги с горчиви шеги.

Останах при Блага час и половина, при все че се опитвах да си тръгна по-рано; задържаха ме. Боях се да не я уморя. Но я оставих все така усмихната и весела. [Зачертани

---

<sup>21</sup> ДЕЛЧЕВ. Понеделник, 25. II. 1974: От Каролев научих, че имало процес срещу някои интелектуалци във връзка със „случая Солженицин“. Дори назова името на някаква научна сътрудничка на БАН, специалист по старобългарска литература – Климентина Иванова, която била привлечена да отговаря, че се произнесла положително за романа „Раковото отделение“. Помолили Зарев да се застъпи за нея, но той отказал. Тя била съдена, осъдена и интернирана за три години в Добруджа.



три реда, за да не се четат.] Сякаш тежката беда е била сън – така непринудена и естествена беше.

### ***18 февруари 1974, понеделник***

Вчера сутринта Багряна ми се обади щастлива – разговаряли с Блага, тази вечер (т.е. снощи) ще отиде да я види. Днес сутринта ми звъни отново – още по-щастлива, защото видяла Блага. Изглеждаше така добре, сякаш не е боледувала. Разговаряли дълго – и за книгата, и за почивката, която е нужна на Блага. Данчо и Блага имат намерение да отидат някъде за няколко месеца, като вземат със себе си и Ха, дори смятат да я запишат там в училище (напр. в Хисаря). Имат само една трудност – майката на Блага, която не могат да оставят сама.

Слушах радостната Багряна и същевременно изпитвах угризения на съвестта, защото аз бях у Блага още в неделя. Получи се нещо неудобно – да видя Блага преди нея. Блага сама разбра това, и веднага, като се върнах вкъщи, ме помоли да не казвам на Багряна, че вече съм я видял – ще ѝ стане мъчно. Аз самият не можах да си обясня защо Блага не покани и Багряна още в неделя. Чувствах някакво стеснение, защото знам колко тревожна бе Багряна през цялото време на болестта на Блага.

### ***21 февруари 1974, четвъртък***

Вчера разговарях с К. [Климентина Иванова] преди да замине. Мъчен разговор, защото исках да бъда по-категоричен, да ѝ внуша внимателност и предпазливост. Познавам нейното чудесно сърце, пълно с благородство и нежност, но и с наивност и увлечения. Може би не ме разбра напълно, може би вътре в себе си ме е осъждала. В случая обаче това не е важно; единственото важно е да ѝ се помогне, да бъде спасена за работата си, която така обича.

Днес на заседанието на научния съвет на Центъра за език и литература Тончо Жечев ми пошепна, че е успял да смекчи до голяма степен наказанието. Надявам се, че К. ще оцени това.

[Емилиян Станев се оплаква на Динеков, че Пантелей Зарев му се обаждал да го предупреди да хвали сина му.]

### ***22 февруари, 1974, сряда***

Разговор с Ив. Шапкарев по телефона. Пита ме отново от какво е болна Блага Димитрова. Не му отговорих направо, казах му само, че вече е здрава и е у дома си. Търси я по телефона, никой не отговарял. Получил някакво писмо във връзка с онова, което Блага и Данчо бяха публикували за отношенията между Багряна и нейната свекърва. Шапкарев е недоволен: „Свекървата, свекървата, свекървата, но и тя е майка. Оплакала е три деца на татко, от които аз съм останал само. Син – офицер. Тя казваше, че иска да ме ожени. Беше ми приготвила голям чеиз. Вие знаете само едната страна на медала, но аз знам и трите страни. Страшно е, г-н Динеков, но да спи зло под камък...” Успокоявам го: за изданието в книга Блага е редуцирала значително пасажите за свекървата: Аз сам ѝ обърнах внимание на това.

## 28 февруари 1974, четвъртък

Времето е всесилно – в последните 2-3 години Стратиев<sup>22</sup> беше се изменил ужасно. Целият изкривен, отслабнал и изтощен. Къде е някогашният елегантен дипломат, разговорлив литератор, известен поет. Напоследък го забравиха всички, никой не споменава неговото име. Действително ли толкова празна е поезията му?

[Динеков изброява с подробности имената на Стубел, Стратиев, Борис Първанов, Димитър Симидов.] Двамата последни бяха хора без талант. Не такъв е случаят със Стубел и Стратиев – все някой път литературният историк ще се върне към тяхната поезия. Това не са ярки творци, но все пак са творци.

...Става дума за смъртта на Йордан Стратиев. Радевски научил в деня на погребението на Ламар; а аз научих от „Литературен фронт“. И двамата се възмущаваме от пренебрежителното отношение към Стратиев. Оказва се, че Радевски цени и човека, и поезията му. Веднага почва да рецитира едно от стихотворенията на Стратиев (удивителна памет!). Припомни един епизод, който аз бях забравил – арестуването на Стратиев за няколко дни. Някъде към началото на 50-те г. при Радевски се явява жената на Стратиев Гергана Стратиева. Той отишъл при Т.Ж., секретар на партията, с молба да бъде изяснен случаят – и ако няма вина, Стратиев да бъде освободен. Така и станало.

## 5 март 1974, вторник

Излезе книгата на Ян Зих<sup>23</sup> „Антология на българската поезия“ на полски. Джагаров я бави две-три години. [...] Четох снощи антологията със странното впечатление, че съм попаднал в проветрената стая на българската поезия. Изборът е наистина субективен: липсват Младен Исаев, Ламар, Радевски, Д. Методиев, Павел Матев, Вл. Башев, Лиляна Стефанова, но са включени Стефан Гечев, Николай Кънчев, Константин Павлов. Така вижда нашата поезия един поет, така я представя на полските читатели. И я представя в много добри преводи. Изборът на Ян Зих прави нашата поезия по-интересна, по-привлекателна за чужденеца. [...]

Най-широко е застъпена Блага Димитрова – с 30 стихотворения. Самият този факт е бил достатъчен, за да се вбеси Джагаров. Зих е подбрал много добре стихотворенията на Блага и ги е превел в редица случаи великолепно. Човек наистина може да разбере, че се касае за рядък и дълбок поет.

<sup>22</sup> Йордан Стратиев (1898 – 1974) – дипломат; поет и преводач от руски, румънски, френски, сърбохърватски. Член на СБП. През 1926 г. сътрудничи на Вл. Василев в „Златорог“. Влюбва се в съпругата му, тя отива при него в Букурещ, но след шест месеца се завръща. Сбирката на Стратиев „Велики петък“ излиза през април в същата 1927 г. Би трябвало да се нарече „Разпети петък“, защото е завършена след раздялата, когато Стратиев остава съвсем сам. Отхвърлен от Цвета, отхвърлен от цялото писателско общество и в дълбоко разкаяние. Сбирката остава непрочетена, в студено, разгромно мълчание. Причината за негативната критическа реакция няма нищо общо с каквото и да е литературно обстоятелство. Младият поет не намира сили да преодолее отмъстителната студенина на литературната общност. Дори приятелите от „Златорог“ се отдръпват. Загубил любимата си, загубил доверието и покровителството на редактора, той преживява и последната загуба: краха на поетичното си творчество. След този погром – убийство чрез мълчание, името му не се появява никъде повече. Тази история е описана подробно въз основа на архивни документи в книгата „Златорожката тайна. Владимир Василев в театъра на живота си“, Гутенберг, 2019.

<sup>23</sup> Ян Зих – полски поет и преводач, по-късно живее в Мексико.

Преведените стихотворения на Блага започват с „*Ars poetica*“. Никога това стихотворение не е звучало така силно, както сега. Като трагично предчувствие прозвучават думите:

Всяко свое стихотворение  
ти създавай като последно.

...

Все по-внезапно идва смъртта.

...

Лаконично и безпощадно  
всяко свое стихотворение  
с кръв написвай като прощално.

Стихотворението е публикувано в 1966 г.<sup>24</sup> Никой не е предполагал – най-малко Блага, че след 7 години то ще придобие нов и трагичен смисъл – от абстрактен поетически манифест ще се превърне в конкретна жизнена реалност...

\*

Днес имаше Факултетски съвет, след който отидох у Блага. Стоях дълго – от 9 до 12 часа. Вчера ми се обади Данчо и ме покани. Слава Богу, изглежда все така добре, весела, духовита; само да не е този блед цвят на лицето.

Разговаряхме главно за тяхната книга за Багряна. Вече е пусната по книжарниците подписка, обаче поставили висока цена – 7 лв, като за научен труд. Блага и Данчо ме помолиха да прочета текста на едно писмо, което ще отправят до директора на „Наука и изкуство“. В първата част на писмото му съобщават, че вече са приготвили и втория том на книгата за Багряна и предлагат да излезе веднага след първия том; готови са още сега да сключат договор. Във втората част на писмото припомнят, че книгата е била приета не като научна, а като художествена, следователно цената ѝ трябва да бъде калкулирана по друг начин, а евентуално би могъл да бъде увеличен и тиражът ѝ, понеже интересът към нея е голям.

Предложих няколко поправки и допълнения, Блага и Данчо ги приеха.

На една ниска маса, на която Блага работи (по-рано там беше пианото, сега е преместено в стаята на Ха) са поставени купове преписани машинописни страници. Това е последната редакция на „Дни черни и бели“, току що преписана от машинописката. Блага я преглежда, за да я предаде на Ефрем Каранфилов<sup>25</sup> за рецензия. Предложих да изпратят писмо на директора на издателството, че са дали на Каранфилов, като отбележат, че са направили значителни съкращения (извадили са първите глави). Това ще има и значението на съобщение, че са отпаднали първите глави и те ще излязат под друго заглавие – „Младостта на Багряна“ – в Пловдив. Иначе могат да бъдат обвинени, че са дали книгата си и в друго издателство. Написахме заедно текста на това писмо.

<sup>24</sup> Литературен фронт, бр. 31 от 28 юли 1966. Динеков е цитирал стихотворението на полски език в превода на Ян Зих.

<sup>25</sup> Ефрем Каранфилов (1915 – 1998) – литературен критик и есеист. Офицер, полковник. През 1961 г. постъпва като научен сътрудник в Института за литература, прави главоломна кариера. През 1967 г. е вече професор. Зам. директор на Единния център за език и литература. Успоредно с това работи и в системата на СБП: директор на изд. „Български писател“, зам.-председател и секретар на СБП, гл. редактор на „Пламяк“, гл. редактор на „Литературен фронт“ (1973 – 1980). Член-кор. и академик на БАН. Директор на Института за литература (1982 – 1989). Б. Делчев нарича едно интервю на Ефрем Каранфилов: „красноречив документ за угодничество“.

Прочетох и увода към книгата в новата ѝ редакция. Носи заглавие „Зрелост и време“. Не го харесах, съдържа излишни неща (изреждане на имена на писатели с оглед на ранната или късната зрялост), а липсва истинското встъпление към книгата. В това встъпление трябва да се даде синтетично и есеистично пътят на Багряна до нейната зрелост през 1923 г. Блага и Данчо напълно се съгласиха с мене – ще напишат нов увод, който да отговори на тази задача.

Не съм сигурен дали добре направих, че по време на разговор им казах кой е предизвикал смут в „Наука и изкуство“, за да бъде спряна книгата им и да бъде търсен нов рецензент. Това е Тодор Павлов, както ми каза Досев. Мислех, че знаят. Оказа се, че дори и не са подозирали. Новината ги смути; в първия момент решиха, че сигурно книгата им никога няма да излезе. Опитах се да разсея съмненията им. Все пак – това е книга за Багряна – не може да бъде отхвърлена.

Блага е отново запалена за работа, отново я е обхванала треската на труда. Какво човек да ѝ каже? Ако много настояваме да почива, това може да създава у нея впечатление, че е зле. А решително трябва да се пази. Блага е човек със силна воля; Данчо едва ли би могъл да я отклони от нейната работа.

## ТЕТРАДКА № 114

*18 март 1974, понеделник*

В неделя останах целия ден у дома – писане на доклади за повишения. Обади ми се Блага по телефона; уговорихме се да отида при нея вечерта в 8 и половина.

Сварих я, че лежи. Данчо е без настроение – обяснява ми тихо, когато ме изпраща към 10 и половина: Блага е уморена от предишната вечер, когато са били на рецитала на Славка Славова; натрупали се около нея близки и едва познати хора, разпитвали я за болестта, говорили нетактично, непредпазливо. И ето – всичко това ѝ се отразило – днес лежи.

Самата Блага външно е в добро настроение. Говори с възторг за рецитала на Славка Славова – поезията на Валери Петров прозвучала великолепно. Особен рецитал – на известни места актрисата пеела. Блага е възхитена от нейната култура, от усета ѝ за поезия, от чувството ѝ за ритъм. Колко би желала Славка Славова да изиграе нейната доктор Фаустина!<sup>26</sup>

Рециталът бил много добре посетен, всички билети били продадени. Валери присъствал. Били Радевски, Станка Пенчева, Елена Гаврилова<sup>27</sup>. Поезията на Валери имала огромен успех.

<sup>26</sup> От анализите на ДС през 1975 г. се вижда, че актрисата Славка Славова е отблизо следена: „Родена в едро буржоазно семейство. Участвала в „Бранник“. Посещавала западни легации, заявявала, че само там може да се срещне „с хора“. Говорила, че била „онеправдана“, че „новата власт“ ще сложи всичко на мястото му, разказвала „злостни вицове“ за партийни и държавни ръководители. Поддържа близки връзки с изключения от БКП В. Петров, прави рецитал по негови стихове, неиздържани в идейно отношение. Особен интерес и специално внимание към В. Петров са проявили Гриша Островски и Леон Даниел, Яко Молхов – кинокритик, Хаим Бенадов – писател, Хаим Оливер – сценарист, които под различни форми са изразили възторга си от неговия талант и творчество. В. Петров подхвърлял, че у хората, от които зависело публикуването на негови стихове, съществувала „лавина от страх“ и то не толкова за автора, колкото за самите тях.“: <http://www.desehistory.com/2012/04/21091975.html>

<sup>27</sup> Елена Гаврилова (1915 – 2000) – получава добро образование в католически пансион, владее френски, немски и английски. Завършва право. След Девети заема отговорни партийни и държавни пос-

Блага ми казва: „Търся заглавие за пиесата, която ще се играе в Театър 199. Премиерата ще бъде през април. Една съвременна любов. Заглавието било „Среща“, но оказало се, че има същото заглавие една от пиесите на Лозан Стрелков. Всъщност срещата не се осъществявала, не се състояла. Полу на шега съчиняваме различни заглавия. Най-сетне Данчо предлага: „Без среща“. Блага е склонила да го приеме, почва да го харесва.

Блага разказва за вчерашните си срещи и разговори в зала „Славейков“ по време на рецитала. По едно време казва, че отишла да посети в болницата малко преди смъртта му Веселин Ханчев<sup>28</sup>. Намерила го бодър, добре избръснат, с гладко лице и му казала: „Веско, знаеш ли, че ти си много хубав.“ А той ѝ отговорил: „Аз ще си умра хубав.“ Блага разказва всичко това уж весело, дори с усмивка, но зад думите ѝ се крие някаква дълбока горчивина.

Написахме обща картичка до Багряна в Хисаря, в отговор на картичките, които ни е изпратила. Картичката ѝ до мен има много хубав, но кратък текст: „*Хисар, 9 март 1974.* Извървявам всеки ден по 4-5 км, за да посрещна пролетта! Сърдечен поздрав, Багряна.“ Текстът на картичката до Блага е по-дълъг и също хубав. Не за първи път се удивляваме на уменията ѝ да пише хубави картички. Блага забелязва: „Лиза има способността да пише леко. Аз не мога. Мъча се над всяко изречение.“ Все пак оставихме на нея да напише общата картичка. Тя я написа с весел текст, дори с две римувани изречения – в началото и в края.

Като става дума за бързо и леко писане, Блага дава за пример Вера Мутафчиева. Първия ѝ роман не могла да изчете до края – толкова много думи имало в казаното. Блага не отрича таланта ѝ, цени много високо културата и знанията ѝ. Що се касае до първия роман на Мутафчиева, и аз съм на същото мнение. Че впечатленията ни са верни, показва фактът, че във второто издание Мутафчиева съкрати романа си наполовина.

Говорим за „Белот на две ръце“. Блага е чела романа в ръкопис и няма представа за окончателния напечатан текст. Интересна тема, интересни преживявания, интересни образи, разбира се – много автобиографични моменти. Но Блага не харесала две неща – прибързаността, с която романът е бил написан, и хронологическата композиция. „Аз бих постъпила другояче – бих започнала романа от последната сцена.“

Разговорите ни течаха леко и непринудено. Неусетно съм се заседял. Когато погледнах часовника, минаваше 10 и половина. Станах бързо да си вървя. Едва сега забелязах сърдитата физиономия на Данчо, който тази вечер повече мълча – разговаряхме главно двамата с Блага. Разговаряхме така – сякаш нищо не е било, нищо не се е променило, а като се разхождах след това по улиците, не можех да се освободя от трагизма на онова, което – уви, се бе случило.

[По повод на полска поетеса, починала млада, Динеков казва:] „Поетите, обречени на смърт, пишат хубави стихове – това е почти закон. Изобщо поезията получава нова сила, когато по някакви загадъчни пътища е съчетана със смъртта. И в българската литература има достатъчно примери; най-силните – Ботев и Вапцаров.“

---

тове. Завежда политическия кабинет на Вълко Червенков, отговорен секретар на Комитета за наука, изкуство и култура, директор на БТА, представител на НРБ в Ню Йорк (1967 – 1972). Директор на Главлит (1952 – 1955), който осъществява цензурата до Априлския пленум.

<sup>28</sup> Веселин Ханчев (1919 – 1966) – колега на Блага в издателство „Народна култура“. Автор на една от първите рецензии за сбирката „До утре“, но вероятно от скромност не я е подписал. В посмъртно издадената му сбирка „Жив съм“ говори една мъдра, светла и благородна душа, надмогнала смъртта.

## 21 март 1974, четвъртък

Отворих тази вечер телевизията – филмът на Блага „Отклонение“. Не съм го виждал от времето, когато бе създаден – преди 7-8 години. Реших да го видя. Филмите бързо остаряват – главно заради техниката. „Отклонение“ не прави изключение<sup>29</sup>, но все пак има нещо свежо в него, особено в образа и играта на Невена Коканова.

Обадих се на Блага. Обърна ми внимание на една статия в току-що излязлата трета книжка на „Септември“ – „Кинематографични уроци“ от Елена Михайловска. Наистина, интересна статия; проследява влиянието на киното върху структурата на „Страшния съд“ и „Подземно небе“. Блага казва: „Не е важното, че говори за моите книги – всъщност тя не им дава оценки, а виж как е написана статията, обърни внимание на културата на авторката, виж какви проблеми е поставила за разглеждане.“

Наистина, статията е написана много културно, в нея има собствено виждане, има дълбока мисъл. Питам: коя е авторката? – От поколението на Юлия Кръстева, отлично владее френски. От Блага научавам, че статията е държана в редакцията почти две години, че е жестоко съкратена. „Сега виждам, че е пусната, когато бях болна – и затова, че бях болна. А Камен Калчев иска да не [се] съмнявам в приятелските му чувства...“

Блага може би е малко повече мнителна, отколкото трябва, но безспорно – в дъното е Боян Ничев, който не се радва на чуждите успехи, а към Блага има чисто джагаровско отношение.

## 24 март 1974, неделя

Необикновени горещини през последните дни. Едва днес се появи слаб вятър. На обяд се разходихме из парка с Блага и Данчо. Блага е с хубава цветна рокля, с бяла плетена жилетка, която ту сваля, ту облича отново – в зависимост от вятъра. Говорим за припадването на Светлин Русев, който припаднал, когато произнасял речта си на националната партийна конференция. [...]

**ДЕЛЧЕВ:** Но днес мълчанието беше прекъснато от изказването на Св. Русев, произнесено вчера, дадено от „Работническо дело“ в резюме. Говори се върху следния пасаж от това резюме: (Св. Русев) направи критика на неправилните постановки и насоки в статията на сътрудника на Философския институт на БАН Стефан Василев по въпросите на изкуството, поместена в „Работническо дело“, които противоречат на политиката в тази област.

Стана известно, че при произнасяне на изказването си Русев получил криза и се наложило друг да го дочете. Това се тълкува като израз на много вълнения и страх от евентуална отговорност. Както и да е, налагат се някои изводи: *Първо*. Тази критика е внушена без съмнение от най-високото място; *Второ*. Пряко тя е насочена срещу сътрудник на Философския институт – непосредствено срещу директора на този институт – Тодор Павлов. *Трето*. Тя е критика и срещу партийния орган, на който се напомня, че съществува по-висока инстанция от патронажа на института; *Четвърто*. Тя цели да покаже, че съществува демократия в партийните среди и партийните форуми.

<sup>29</sup> Нищо подобно. Филмът „Отклонение“ остава едно от най-добрите постижения на българското кино и досега. // Евелина Белчева. Романът на Блага Димитрова „Отклонение“ – литературност и кинематографичност; <https://e-lit.info/lit-teory/312-romanat-na-blaga-dimitrova-otklonienie-literaturnost-i-kinematografichnost.html>



Става дума за уснавяването на нашите писатели. Стефан Гечев бил на гости у Левчев. Разкошен апартамент, със също тъй разкошен бар, в който Левчев правил свой специален коктейл и го поднасял на гостите си.

Отново говорим за статията на Елена Михайловска. Блага тези дни е била с Михайловска на кафе; работела в Института на културата на Кръстьо Горанов. Приятелка на Юлия Кръстева; Блага се запознала с нея, когато ѝ донесла някакъв подарък от Юлия от Париж. Възхитена е от нейната култура и интелигентност, великолепно познавала френски, няколко пъти е била във Франция.

Разговаряме за Джагаров – най-после написал някаква драма. Понеже началник на Управление „Театри“ в Комитета за изкуство и култура е неговият кумец Димитър Канушев, около пиесата е вдигнат вече голям шум. Била прочетена в присъствието на Павел Матев – и Павел прегърнал и целунал Джагаров. (Целувката на Юда е безсмъртна.) Канушев тръгнал из провинцията да налага пиесата на Джагаров – спирал други постановки, заповядал да се започват репетиции на Джагаровата творба. Оказва се, че Джагаров все още има много приятели. Някои дори смятат, че първата награда на театралния преглед вече му е осигурена.

Блага се шегува: „Защо не си направиш хороскоп? Но трябва да дадеш точни данни, дори часа на твоето раждане...“. И Блага разказва, че през декември – след като излязла от болницата на ул. „Шейново“ и влизането ѝ във втора болница за операция – шивачката ѝ поискала данните за хороскоп и след няколко дни ѝ донесла резултатите: през януари и февруари ще изживее тежки дни, през март ще се оправи, през април ще ѝ се случи щастливо събитие. „Кое е щастливото събитие? Може би някоя награда?“ – Премиерата на пиесата ми в Театър 199.

За писателя една премиера е щастие, за Блага в този момент още повече. Виждам колко много се радва на статията на Елена Михайловска. И сигурно има право – толкова рядко се е писало у нас за нея нещо хубаво.

Чела е разказа на Йордан Радичков „Страх“, но не го дочела докрай. Не каза мнението си. [...] За Радичков стана дума, когато, пресичайки моста на „Евлоги Георгиев“, се сетихме за Коста Павлов – поет, за когото не се говори, който не може да отпечата ред, чието име изчезна в нашата литература. Това е съдбата на мнозина талантиливи български писатели. Блага добави: „Само Радичков успя да се задържи на повърхността.“

Казах на Блага и Данчо, че тази сутрин четох Библията. Не ме интересува фразеологията, която християнството е превърнало в свое верую. Четох Давидовите псалми. Прочетох „Песен на песните“ – великолепна любовна симфония. И прочетох „Книгата на Еклезиаст“. Тази книга е по-страшна по своето отчаяние от философията на екзистенциалистите. [...]

Библията трябва да се чете като история и поезия.

Прибрахме се към 2 часа. По едно време Блага каза: „Из града се пръснал слух, че съм била много тежко болна, особено по време на операцията...“ Дано наистина това е било само слух.

**25 март 1974, понеделник**

Към 8 часа отидох в ресторант „Стадион“. Блага и Данчо се обадили по телефона, че ще бъдат там. Намерих ги с децата Ха и Ивчо. След вечерята отидохме на кафе у тях. Дъл-

ги разговори за онова, което липсва на нашата литература и изкуство. Блага си спомня за един зимен месец, прекаран преди много години при Мира Тодорова<sup>30</sup> в Прага, за двама културни чехи, с които Мира я запознала; спомня си за участието си в един от конгресите на преводачите на полска литература във Варшава; спомня си за трудностите, които е срещнало издаването на книгата на Станислав Лем „Соларис“ в „Народна култура“, все пак тогавашният директор на издателството Бърняков<sup>31</sup> поел отговорността за издаването на книгата.

Днес след обяд Блага и Данчо са били на гости у Иванка Димитрова<sup>32</sup>. Блага е малко уморена, макар че приятелските разговори нямат край. Към 11 и нещо си тръгнах със съжаление, защото вечерята бе много приятна – и с разговорите, и с шегите, и с веселия смях.

Вероятно в неделя Блага, Данчо и децата ще отидат за десетина дни на почивка в Хисаря (тогава започва ученическата пролетна ваканция). Блага се усмихва: „Там ще имаме добра компания – двете съперници.“ Става дума за Багряна и Дора Габе. По този повод Блага забелязва: „Учудвам се на спокойствието на Багряна. В същност много години цялата ѝ работа на поет е минавала в две почивки в Боровец или някъде другаде, сега в Хисаря. Тогава тя е писала своите стихове – по два цикъла годишно. Тя не знае какво е напрегната поетическа работа – да пишеш всеки ден...“

От забавните случки в болницата ще спомена две – Блага ги разказа с хубав хумор. На няколко пъти аз ѝ носих цветя – карамфили, от мое име и от името на Багряна. Жената, която чистела стаята, постоянно казвала: – Я, какви хубави рози; – Ама ти имаш нови рози... Блага се учудва: как може човек да не различава карамфили и рози...

Имало някаква кандидатска защита в болницата. Дошли да я помолят: може ли да им услужи с цветята си да украсят залата. „Вечерта късно, ние сме заспали, чувам ги как тихо отварят в тъмното вратата и ми връщат цветята.“

### **7 април 1974, неделя**

Получих картичка от Блага и Данчо от Хисаря (писана всъщност от Данчо). В нея има такъв израз: „Уж да си почиваме, а Блага почти написа нова пиеса.“ Отидоха в неделя, а в сряда (картичката е от 3 април) вече Блага завършва нова пиеса... Ето нейната удивителна работоспособност.

Съвпадение: в сряда аз изпратих на Блага „Отечествен фронт“ с нейното кратко интервю. Дала е чудесни отговори на иначе баналните въпроси на журналиста – отговори умни, духовити, смели. Написах ѝ няколко хубави думи по този повод.

<sup>30</sup> Мира Тодорова (Маргарита Брѐмбаровна) – състудентка, изтезавана жестоко в полицията през 1943 г., завършила журналистика в Париж, кореспондент на БТА от Прага и Париж, директор на БТА. Довереница на Блага, приятелка. Виж повече у П. Динев „Записки от „прехода“, Стилует, 2021, 265-270.

<sup>31</sup> Дамян Бърняков е участник в антифашистката съпротива. Със смъртна присъда дочаква Девети в затвора. О.з. полковник, специалист по противоатомна защита, писател. Директор на изд. „Народна култура“.

<sup>32</sup> Иванка Димитрова (1920 – 2002) – театрална и филмова актриса, играе ролята на д-р Фаустина. Разследвана в процеса на Вапцаров. Близка приятелка на поета, рецитирала стиховете му. Иванка Димитрова предлага първата пиеса на Блага в Театър 199. По-късно двамата съавтори често ѝ ходят на гости, за да да им разказва за Вапцаров.

[Динеков записва, че би искал да напише една непретенциозна книга със спомени за писатели, които е срещал през живота си: „Съжалявам, че тези бележки започнах толкова късно. Поне да ги бях започнал след войната, да ги бях писал откъм началото на 50-те години, когато като секретар на Писателския съюз с толкова много хора съм имал контакт... Паметта запазва много малко подробности, а без подробности няма спомени.“<sup>33</sup>]

### ***12 април 1974, петък***

Тази сутрин ми се обади Блага – вече са се върнали от Хисаря. Доволна е, дори съжалява, че не е останала още няколко дни. Питам я как е пиесата, която е писала там. – „Не е пиеса, а комедия.“ Най-сетне Блага е измислила заглавие на пиесата, която се репетира в Театър 199 – „Сляпа среща“. Сама се шегува: „Има „сляпа баба“, „сляпа улица“, защо да няма и „Сляпа среща“, макар че в края на краищата може да излезе „Къор сокак“... Вече са се преместили на ул. Искър (обаждат ми се оттам), сега се подреждат и започват отново работа.

### ***17 април 1974, сряда***

Късно вечерта се отбих в „Стадион“ да видя Блага и Данчо. Блага беше излязла вече – с Катя Шпур<sup>34</sup>; намерих само Данчо (със свой приятел от Троян). Каза ми, че Блага е написала вече комедията си. Духовита; преписвали я и се смели. Заглавието е „Въпроси“.

### ***21 април 1974, неделя***

Снощи се разхождахме из парка с Блага Димитрова и Данчо. Във вечерния здрач Блага ми изглеждаше отслабнала и малко прегърбена. За пръв път я виждах такава. За пръв път ми дойде нелепата мисъл: в края на краищата всички деца заприличват на родителите си – дъщерите на майките, синовете на бащата. Сигурно и майката на Блага, тая смалена, повехнала, прегърбена жена е била някога стройна и хубава. [...]

Поканих Блага и Данчо у дома, стояхме до късно. Оказа се, че Блага също много обича Руо. Разглеждайки моите албуми, попадна и на Руо. Показах ѝ и двете френски книги, които имам за него – монография и спомени на художника и негови писма и стихове. След това прожектирахме и диапозитиви от неговата прочута серия картини „Passion“ (купих ги в Париж). Възхищавахме се от емоционалното напрежение, от колорита, от дълбокия смисъл на тази удивителна живопис. Блага забеляза: „Руо е изобразил себе си във всички тези безкрайни образи на Исус.“

[Вмъкнато на лява страница] Тези дни из града ме спират некролозите на Методи Андонов<sup>35</sup> – все ми се струва, че това е образът на Исус, с голото чело и малката черна брада.

<sup>33</sup> Акцентирам на този запис: а.е. 113, л. 41, защото той доказва неопровержимо, че през 50-те години П. Динеков не е водил дневник. Това напълно опровергава голословните твърдения на някои некомпетентни хора, които не познават записките в целостта им.

<sup>34</sup> Катя Шпур – преводачка от Словения, превежда Багряна.

<sup>35</sup> Методи Андонов (1932 – 1974) – театрален и филмов режисьор, известен с новаторските си търсения в кинопоетиката. Режисьор на филмите „Бялата стая“, „Козият рог“ и др.

След това прожектирахме диапозитиви на Пикасо и импресионистите, разглеждахме югославските албуми на Модилиани и Реноар.

Блага и Данчо прекарват отново цели дни в квартирата на „Искър“ – пишат втората част на книгата за Багряна. Получили писмо от „Наука и изкуство“, че издателството е готово да сключи договор с тях. Чакат да се върне Багряна, за да отидат заедно в издателството.

И в парка, и у нас говорим за невесели неща. „Народна младеж“ все още бави книгата със стихове<sup>36</sup>; Блага предложила да влезе в нея и последният цикъл, печатан в „Литературен фронт“ – отказали, и никой не дава обяснения, прехвърлят отговорността от човек на човек. При това тиражът на книгата ще бъде 2000. Когато Блага протестираше, отговорът бил: „В такъв тираж издаваме и Левчев.“ Когато Блага възрази и посочила, че на неговите книги правят втори издания и запитала дали ще направят второ издание на нейната книга, замълчали.

Разговор за поезията на Левчев. Блага забелязва, че за никоя книга не са се явили толкова много рецензии, колкото за Левчевия „Дневник“ [...]. Блага разлиства моя екземпляр на „Дневник за изгаряне“, чете отделни стихотворения и ги коментира. В повечето случаи съм съгласен, защото не обичам поезия на позата и кряска.

Стана дума за Богомил Райнов. Блага го нарече убиец, при това – съзнателен убиец! За да не я дразня, не ѝ казах нищо за неговия избор за член-кореспондент на Академията. Избрахме го в петък в Обединението по изкуствознание с доклади на Дечко Узунов (съмнявам се дали той бе писал доклада) и Сашо Обретенов. Човек с безспорна художествена култура, но характер – отвратителен, зловец. Дълго се колебах за какво да гласувам – за културата или за характера; предпочетох културата. Връщахме се със Стефка Стойкова от заседание и тя ми призна, че имала същите колебания. Стефка е състудентка на Блага и тя ми разправи повече подробности за тогавашните приятелски отношения между Блага и Богомил. Бях чувал нещо за това приятелство. Богомил се държал възмутително. Не се учудвам: мръсотията на характера му не е от днес.

## **29 април 1974, понеделник**

Снощи разговаряхме с Блага по телефона. Току що изпратили на летището съветския преводач Нюма Гребнев<sup>37</sup>; квартирувал у тях, на ул. Искър. Блага доста тичала около неговото гостуване; дори купувала кожух за жена му. Сега е много уморена, цялата къща е разхвърляна, иска да почива.

Разказва ми, че Славка Славова е рецитирала три от новите ѝ стихотворения по радиото. Възхитена е. Стиховете ѝ били трудни в ритмично отношение, много крайни във формалните търсения, с разрушен ритъм, или по-точно с ритмичност, която търси опора в съвсем различни от привичните елементи. Славка Славова почувствала и разбрала великолепно всичко това и го предала много добре. Блага и Данчо записали четенето на магнетофон – вероятно днес ще мина да чуя записа.

Казвам на Блага, че много ми харесват трите ѝ стихотворения в „Тракия“ – *Колко, Грешката и Ако*. И трите писани през декември, в навечерието на операцията. Второто е в

<sup>36</sup> Става дума за сбирката „Как“, Народна младеж, 1974. Ред. Нина Андонова, дадена за набор на 13 февр. 1974, подписана за печат 9 май 1974, излязла от печат на 27 май 1974. Тираж 2000.

<sup>37</sup> Нюма Гребнев (1921 – 1988) – истинската фамилия е Рамбах; руски съветски поет, преводач на народна поезия и на класическите поети на Кавказ и Изтока.

Далчевски стил – чудесно като хрумване, дълбоко по мисъл. Другите две носят нещо от трагизма на човек, който се е докоснал до смъртта. Блага ми разказва, че Атанас Натов много харесал третото стихотворение, научил го наизуст и написал статия за него, която ще даде на в. „Отечествен фронт“ (бои се, че „Литературен фронт“ няма да я напечата)<sup>38</sup>.

Нови тревоги около книгата стихове, която издава „Народна младеж“ – не приемат едно от стихотворенията, които излязоха преди седмица-две в „Литературен фронт“ – било песимистично. Искат в болница, пред тежка операция, сред неимоверни страдания, да се пишат оптимистични стихотворения... Глупост!<sup>39</sup>

### *1 май 1974, сряда*

Ето забележителното стихотворение на Блага, печатано в „Тракия“, 1974, кн. 2, страшно по своето съдържание<sup>40</sup>:

Ако

Когато се завърнеш,  
ако се върнеш –  
тогава чак ще видиш, че те няма.

Ще бягат всички улици  
в безброй посоки,  
а само твоята посока – спряна.

Ще бъде твоят поздрав  
смутен, посърнал  
и ще го срещат като пришълец.

Ще влезеш гузно вкъщи,  
ще се озърташ  
като в забравен дом, видян насън.

И ще докоснеш с пръсти  
самото си отсъствие,  
в разместените книги и предмети.

И ще ти стане ясно,  
че нещо е разместено  
не само в твоя дом, но и в света.

Тъй просто и естествено –  
за да се запълни  
пространството, заемано от теб.

<sup>38</sup> Това е статията „За лирическия апостроф“, която Натов чете на Дискусията за поезията в „Лит. мисъл“, 1975 г.

<sup>39</sup> Предполагам, че става дума тъкмо за стихотворението „Ако“.

<sup>40</sup> В бележките към „Събрани творби“ неточно се твърди, че стихотворението „Ако“ е написано след излизането на Блага от болницата. Датата, поставена от Блага, е 15 декември 1973 г. Операцията е на 17 декември 1973. Намерих ръкописа на това знаково стихотворение в тетрадката на Блага, която тя води в Онкологията.

С такава пределна яснота за смъртта могат да говорят само самоубийците и осъдените на смърт. Прав е Натев, че това стихотворение трябва да бъде анализирано специално.

Не мога да се въздържа да не препиша тук и друго стихотворение на Блага – „Грешката“<sup>41</sup>, различно по атмосфера, философско на друго равнище, – интелектуално и весело едновременно – като някои Далчеви стихотворения.

Веднъж от бързане или от разсеяност,  
не помня как съм се метнала в друг тролей.

Познатите сгради и улици  
се извъртяха в ненадейна посока  
и ме отведоха сякаш в чужд град.

Озъртах се с чувството на отвлечена.  
И тъй като вярвам все още,  
че диагоналят е най-късият път  
(според Евклидовата геометрия),  
пресякох напърно през малък квартален парк.<sup>42</sup>

Към 11 часа, както бяхме се уговорили, отидох у Блага – да чуя магнетофонния запис на рецитираните от Славка Славова три стихотворения. Блага се е вече приготвила за разходка; отново ми се вижда наедрия в пролетната цветна рокля. Лицето е свежо, няма следа от умора. Данчо пусна магнетофона. Действително, рецитацията е великолепна. Не познавам друг наш актьор, който тъй дълбоко може да вникне в една поетическа творба, да улови нейния ритъм, да изчерпи цялото ѝ идейно-емоционално съдържание, да запази и предаде стиховата структура. Славка Славова е способна на пълно съпреживяване на творбата. Разбира се, тя има и добър материал: стихотворенията на Блага са богати по мисловно съдържание, сложни като поетическа конструкция, дават на добрия, талантливия рецитатор да се прояви в пълна мяра [...].

Блага е била на репетиция на своята пиеса в Театър 199. Много е доволна, особено от играта на Емилия Радева. Мечтае някоя млада, хубава артистка като Емилия Радева да изиграе и ролята на д-р Фаустина, защото колкото и да е старателна Иванка Димитрова, колкото и усилия да полага да предаде образа, липсва ѝ очарованието на младостта и красотата.

Говорим за нашите писателски неща – за Валери Петров, на когото официалната България е обърнала гръб, за компромисите на Зарев, за подлостите на Богомил Райнов, за нелеката атмосфера, в която трябва да се развива творческата мисъл, за Емилиян Станев, който е толкова талантлив и все пак твърде много държи на мненията на властващите и постоянно укрепва връзките си „горе“...

Данчо намира едно обяснение за голямата статия на Зарев за драмата „Златно покритие“ на Драгомир Асенов: някога Драгомир бил написал на сина му Владко дълго възторжено писмо за някой от неговите разкази. Сега Зарев се отплаща – според чисто търговския си принцип: даваш – давам.

## **2 май 1974, четвъртък**

Разговарях по телефона с Блага. Написала нови стихове – иска да ми ги прочете.

<sup>41</sup> Поместено също в сп. Тракия, 1974, кн. 2.

<sup>42</sup> Динеков е преписал тук цялото стихотворение „Грешката“.



### 3 май 1974, петък

След обед у нас са на гости Багряна, Блага и Данчо. Целта: Багряна пожела да ни прочете новите стихове, които е написала в Хисаря. [...] Има ново издание на стиховете на Манделщам.<sup>43</sup>

Стихотворението на Багряна е за Боян Пенев. Блага настояваше да се постави името на Боян Пенев; Багряна се стеснява; аз също предложих това име да не фигурира засега – стихотворението по този начин придобива по-обобщен смисъл. В бъдещите издания името на Боян Пенев трябва да присъства в коментара. [...].

[Става дума за писмата на Лилиев до Боян Пенев.<sup>44</sup> Багряна казва:]. „Странно нещо – в Хисаря ме завладя видението на Боян Пенев и написах стихотворението за него. Връщам се в София, измъквам цялата поща от кутията и отивам с такси в Бояна. Между пощата – „Литературна мисъл“. Разтварям книжката и попадам на писмата на Лилиев – отново Боян...“

Багряна присъства само в последното с буквата Л. В първите се говори най-много за Олга Балабанова и за детето, което се ражда в Мюнхен [това е синът на Боян Пенев<sup>45</sup>], а в другите – за Стела Янева<sup>46</sup>, с която Боян Пенев се намира във Варшава.

[Според Багряна има унищожени писма на Лилиев до Б. Пенев, липсват дълги периоди, в които няма писма, предполага, че Дора Габе ги е унищожила].

### ТЕТРАДКА № 115

### 6 май 1974, понеделник

У Блага скрита тревога. Преди да дойдат другите ми каза, че отива на нова операция – някаква корекция. „Оперират едно, а повреждат друго.“ Убеждават я да я оперира този път проф. Червенков. (После разбрах от Багряна, когато я изпращах до дома на Миша Танева<sup>47</sup>, че се касае за урологична операция.) Тази вечер ще разговаря с един от лекарите, а утре ще отиде на преглед в болницата. Трябвало в петък да влезе в болницата, за да я подготвят за операция във вторник. Но в понеделник е неофициалната, закритата премиера на нейната пиеса „Нечакана среща“ (ново заглавие) в Театър 199 и тя ще иска да отложи операцията с няколко дни. Днес Блага е гледала за първи път цяла репетиция на пиесата и е много доволна от играта на Емилия Радева. И пак прошепва: „Ако би играла и доктор Фаустина...“

Пристига Славка Славова, която по погрешка е отишла най-напред у Блага (обади се оттам по телефона). Малко отслабнала (оказа се, че нарочно поддържа режим на отслабване), деликатна, внимателна, интелигентна, откровена в разговора. Казва ни с ирония, че утре ще дойдат от телевизията да я снимат как отива от къщи на репетиция, защото ще „пее“ няколко стихотворения на Валери Петров в едно предаване (в рецитала

<sup>43</sup> Манделштам, Осип (1974). Избранные стихи, перевод Кларенса Брауна и У. С. Мервина. Нью-Йорк: Атенеум, 1974.

<sup>44</sup> Антова, Цветана. Писма на Лилиев до Боян Пенев, Литературна мисъл, 1974, кн. 1.

<sup>45</sup> Боян Пенев много е искал детето си, но Олга Милетич е в Мюнхен, омъжена за Никола Балабанов (дипломат), който казва: „Детето на моята жена е мое дете“.

<sup>46</sup> Стела Янева (1898 – 1979) – завършва френския колеж „Св. Августин“ в Пловдив, слуша лекции по френска литература в Швейцария (1918), изгражда висока театрална култура в Полша (1923 – 1925), където се среща с Боян Пенев. Постоянна и много талантлива театрална критичка на „Златорог“.

<sup>47</sup> Миша Танева – съпруга на художника Никола Танев.

на Валери тя действително пее). „Как са го измислили! Аз от 4 години не съм ходила на репетиции – не са ми дали роля. По-скоро знам пътя за радиото, отколкото за театъра.“

Славка ни разказва една много неприятна история, която е имала при първия конгрес на културата; разпратили анкетни листове до културните дейци да отговорят анонимно на някои въпроси. Тя отговорила откровено. Poznali почерка ѝ и почнало разследване. Не може да спи по цели нощи; за една седмица отслабнала десет килограма. Оттогава роли не получавам. Е, трябваше да играя в новата пиеса на Джагаров. Следобяд получих роля, сутринта беше дадена другиму.“

Не за първи път ние убиваме талантлив човек; за такива неща сме способни.

Блага казва, че би искала да напише пиеса специално за Славка – да играе главната роля. Славка се усмихва заинтересувана, но и с горчива ирония: „Стига да ми дадат ролята. Е, да, мога да я получа, ако героинята трябва да пее...“ Пита дали би могла да узнае нещо за пиесата. „Имам само идеята и някои моменти от нея, още не е оформена, не е за разказване.“ И все пак Блага разказва отчасти сюжета. Касае се за едно обвинение за връзки и дружби с една измислена девойка. Блага се обръща към мен: „Ти знаеш историята.“ Досетих се: обвинението на Караславов<sup>48</sup>, че Блага е била близка с дъщерята на хитлеристкия посланик Бекерле по време на войната, а от проверката се видя, че Бекерле изобщо не е имал дъщеря. Героинята живее, обгърната от това обвинение години наред, докато се установява истината. В интригата влиза и една любов. В текста ще бъдат вплетени и стихове. Блага се увлича в някои подробности на драматургичната си концепция, разказва интересно, с някакво вътрешно вдъхновение.

Багряна пита за комедията, която Блага написала в Хисаря под заглавие „Въпроси“. Славка моли Блага да разкаже комедията. И Блага започва един жив и много колоритен разказ за героите, които ще бъдат с маски: писателката-актриса, младата поетеса, критикът, бабата и др. Касае се за една весела игра, извънредно раздвижена, духовита и остра, с множество циркови моменти. Но кой ще я постави? Къде може да бъде поставена? Блага ни съобщава, че Иванка Димитрова заинтересувала режисьора Даниел, но той още не е получил текста.

Говорим за новите стихове на Блага. Давам на Славка да прочете трите стихотворения, напечатани в „Жената днес“. Тя ги чете внимателно, след това вдига глава и казва, че е възхитена и развълнувана.

Разговорът е много приятен. Наблюдавам с интерес тези три необикновени жени: две поетеси от различни поколения, една актриса; Блага с нейните вечни устреми и търсения, с нейната дълбока вътрешна възторженост – дори и сега, когато след няколко дни я чака нова операция (трета за няколко месеца); Славка Славова – една от най-интелигентните жени в нашия театър. И до тях Багряна – сдържана и мълчалива както винаги, замислена някак в себе си; само външно маркираща някакви реакции спрямо онова, което става около нея.

Блага и Славка си тръгват – едната за лекаря, другата за къщи – да приготви вечеря. С Багряна разговаряме още известно време – за Блага – със свито сърце.

<sup>48</sup> Авторитетът на Караславов пред Политбюро като „академик“ и главен секретар и председател на СБП (1958 – 1962) е по-важен фактор от всички постановления. Неговият подпис върху червената книжка за член на СБП бил знак, че си приет на литературния Парнас. Наречен от литературната общност Юрталана. Г. Марков пише: „Партията по онова време беше Караславов“ //Задочни репортажи, с. 146.

### **11 май 1974, събота**

Става дума за внезапната смърт на Любомир Пипков. Неочаквано Пипков получил заповед за уволнение като професор в консерваторията.<sup>49</sup> [...] По същия варварски начин станаха и уволненията в университета – без предупреждение, в средата на учебната година. Владимир Георгиев<sup>50</sup> ми разказва, че узнал за своето уволнение от асистента си.

Не мога да разбера какви разрушителни сили действат в нашата страна, от какви дълбоки извори на националната психика водят своето начало... Архитекти разрушават градове и старини, тъпи администратори уволняват нашите професори, а кариеристи като Васил Колевски непрекъснато отблъскват малкото приятели, които имаме в чужбина. [...] Все повече се убеждавам, че ние сме страна на варвари.

### **12 май 1974, неделя**

Блага е болна – настинала. Днес видях в шеста книжка (от 1973 г.) на сп. „Български език“ хубава статия за езика на „Лавина“ от Елена Георгиева. Към обед отидох да ѝ я занеса. – Утре ще излезе, защото трябва да бъде в болницата на изследване. Зарадва се на статията.

Блага е в добро настроение, изглежда добре – разхубавена и освежена, каквато е изобщо напоследък. За болестта говори спокойно, без оплаквания, без мрачен песимизъм. И продължава да работи почти със същите темпове, както винаги.

Говорим за неочакваната смърт на Л. Пипков, който имаше много приятели, беше много общителен, някога можеше да се види навсякъде, където се събират писатели, художници и музиканти. В последните години изчезна – все по-често се затваряше у дома си в София или във вилата в Панчарево, за да работи. Но когато го срещнех, отново усещах подвижния му ум, живия му говор, шеговитите му реплики – неизменен и духовно, и физически, удивително млад; на този човек бе предопределено да бъде винаги млад.

Беше духовит и изобретателен. До войната бе ръководител на оперния хор и бе в странный конфликт с директора на Нар. театър Вл. Василев. Пишеше критически статии за театъра в „Изкуство и критика“ и се подписваше с псевдоним: Троянов. Питам го – защо е избрал този псевдоним. Отговаря ми: от троянския кон; Вл. Василев не знае, че в театъра има троянски кон.

Блага си спомня, че при смъртта на Борис Ангелушев Пипков ѝ казал, смеейки се: „Те-зи, които сега са застанали на почетна стража, си казват: отървахме се. Като ме гледат, сигурно си мислят: кога ли ще се отървем и от този...“

Защото и Пипков като Ангелушев обичаше истината.

---

<sup>49</sup> ДЕЛЧЕВ: Събота, 11. V. 1974. Едвам днес, на излизане от Народната библиотека, научих за смъртта на Любомир Пипков (умрял на 9 т.м.). Отиде си един от най-музикалните наши съвременници, антидогматикът, който успя да се опази неопетнен и през тежките култовски години. Както малцина други той получи официално признание без никаква отстъпка пред съвестта си – без и най-малък жест да се хареса на всезнаещите и всеможещите. И аз се гордея, че съм между хората, на които се доверяваше // Неизвестни страници.

<sup>50</sup> Владимир Георгиев е български учен, езиковед, професор в Софийския университет.

**13 май 1974, понеделник**

Присъствах днес на последната репетиция на новата пиеса на Блага „Нечакана среща“ в Театър 199 (довечера е първото предпремиерно представление). Бяха още Натов, Н. [Никола] Георгиев, Бениеш [Моис], режисьорката Лена Ченчева и, разбира се, Блага и Данчо.

Пиеса с богато вътрешно съдържание, напрегната, смела, в много отношения действаща като шок. Пиесата не е лишена от известна риторика и самоцелно философстване, така присъщи и на първата пиеса „Д-р Фаустина“. Само че тук драматичната форма е все пак по-„чиста“, няма стихове, лиричните отклонения са значително редуцирани.

Играе се от добър артистичен екип: Емилия Радева, Любомир Димитров, Катя Чукова, Живко Гарванов. Много очарование има в образа, който създава Емилия Радева. Всъщност, този образ е най-интересният, бих казал – единственият положителен образ; той носи нравствената атмосфера на творбата.

Пиесата е изпълнена с жаждата за чиста, незамърсена вода – основен мотив – символ. В недоволството от настоящето, от остро разобличение на цяла редица прояви на неговата аморалност е и общественият патос на пиесата. Блага е изтъкнала този момент и умно, и смело, и с дълбока вътрешна убеденост. Боя се, че тъкмо заради това може да дочака нова неприятност, могат да бъдат извадени срещу нея нови интриги и оръжия.

Предупредих я внимателно, помолих я да редуцира някои от повторенията на тези остри моменти. За „петното“ от нравствен характер – от слабост то се превръща в предимство, защото чрез него се осигурява вяност и преданост; за общия характер на вината, която може да доведе до омаловажаване на личната вина. При разговора, който стана след представлението и продължи до два и половина, обърнах внимание на тези неща.

Блага се оказва много силен и много нравствен човек; не за първи път в своите стихове, романи и драми тя поставя най-болните нравствени въпроси на нашето време, бих казал – не само нравствени, но и политически. Неприятностите, които е имала досега, не я спират.

Тя днес малко говори, повече слушаше. Все пак не можеше да не се намеси в разговора, когато изтъквахме някои шаржирани моменти в поведението на двойката от втория план (Чукова-Гарванов); оказа се, че тези моменти са ѝ били поискани от режисьорката – заради външни ефекти. Уви, и тук се повтарят слабостите към „театралност“ на нашите режисьори, външна, за примитивни вкусове.

**18 май 1974, събота**

Заседание на Управителния съвет на Писателския съюз. Предлагат Чавдар Добрев<sup>51</sup> и Цветан Стоянов<sup>52</sup> (посмъртно) за награда за критика. Цветан Стоянов отпада, наградата

<sup>51</sup> По това време Чавдар Добрев е сътрудник на ДС и вече професор. Според документите на КОМДОС той работи за ДС от 7 февруари 1974 г. под псевдонима „Димитър“.

<sup>52</sup> Цветан Стоянов (1930 – 1971) – интелектуалец от висока класа, с нестандартна и търсеща мисъл. Литературен историк, критик, преводач, писател. Рядко просветлен, красив ум. Георги Марков пише за него: „Може би единственият истински европеец в интелектуална София“.

Син на Сава Стоянов, собственик на издателство „Златолира“, който влага много усилия за реномето на сп. „Златорог“, докато „Хемус“ го поеме. „По това време Цветан беше една от централните фигури в озонирането на идеологическия климат, в шеметното разтваряне и разширяване на културните хоризонти“ – пише Т. Жечев // Тъга по Цв. Стоянов. Септември, 1987, 12, с. 200.

получава Чавдар Добрев! Живите избутват с лакти мъртвите, както казваше Блага. Динев е възмутен: Цветан трябваше да получи поне едно малко посмъртно признание!

### **21 май 1974, вторник**

Снощи мина премиерата на Блага – „Нечакана среща“.<sup>53</sup> Представлението бе значително по-добро, внесени са някои съкращения. Публиката прие пиесата добре. Актьорите казаха, че предпремиерните представления били приети още по-добре – премиерната публика е винаги по-сдържана.

Убедих се, че първото заглавие на пиесата – „Сляпа среща“ е по-вярно. Наистина двама души се срещат, и двамата имат много добри човешки черти, но срещата им не води никъде – като в сляпа улица, среща, в която щастливият изход е невъзможен. И Блага е показала това с голямо умение, убедително и дълбоко.

За съжаление, самата Блага не можа да види премиерата си, не можа да се изправи срещу публиката и да се зарадва на успеха си – лежи в „Пирогов“, отново оперирана.

Данчо покани мен и Багряна, с която седяхме един до друг, на вечерята на театъра в ресторант „Москва“ [...].

### **25 май 1974, събота**

Пиесата на Караславов „Майка на всички“. Партийна пиеса; майка на всички – това е партията. Страшна пиеса. Когато си тръгнахме с Цанев и Бленика, Цанев не можа да

През 1971 г. Цветан е изпратен да „завръща“ Юлия Кръстева и Георги Марков. Убеждавал ги да се върнат и да „надхитрят“ властта, както той самият се опитвал... „Всичко е въпрос на избор – казал. – Ти си избрал тук, аз съм избрал там, не ми се сърди. Мисля, че се разбираме... Все пак аз не вярвам, че ти ще пропишеш за англичаните“ // Задочни репортажи, с. 179.

Седмица след завръщането си получава криза от апендикс и на 3 юли го няма вече, за девет дни смлян и погълнат от зловещата мелница за отстраняване на инакомислещи – болницата „Пирогов“, „прекръшен с брутална вулгарност“, както казва Антоанета Войникова, пред очите ѝ... Възлагат на нея сама да изпомпва отровната течност, която се събира в подутия корем. Всичко се развива като в някакъв театър на абсурда. Съпругата му е убедена, че това не е случайно... След 1989 г. тя тръгва по мъките да търси истината за смъртта на Цветан. Познат адвокат я съветва да издири картоната му от „Пирогов“. Оттам отговарят, че е загубен. Връща се при адвоката и той признава, че знае всичко и е наясно с всичко. Негов приятел от следването, юрист, тогава народен представител.

В Протокол за разпит на К. Кюлюмов, публикуван от Любен Марков, Кюлюмов, полковник от ДС, потвърждава, че Цв. Стоянов действително е бил изпратен през 1971 г. при Марков: „Този писател беше наш агент, но го подозирахме, че е двоен агент, и на нас, и на англичаните“ // Писма и документи за съдбата и творчеството на Г. Марков, 2022, с. 551. Последната му книга „Геният и неговият наставник“ е посветена на тази тъмна и болезнена тема: творецът и властта. Трагедията на гения, принуден да търси закрила тъкмо от Великия инквизитор, „сивия кардинал в имперската политика“. Едва сега се проявява, че в тази книга е кодирана личната изповед на Цветан: той всъщност отреагира собствените си болезнени и мистериозни обвързаности с вездесъщите „очи и уши“ на Службите, от които бягал чак в Родопите: в писмо до Петър Алипиев по повод издаването на свой роман, той пише, че в момента другото копие се чете от Кюлюмов – за мнение // Писмо до Петър Алипиев. © LiterNet, 16.07.2005, № 7.

Тончо Жечев веднага е прозрял истината за смъртта му, но едва през 1987 г. намира смелост да формулира анамнеза: „Когато за пръв път прочетох недовършения ръкопис, имах натрапчивото чувство, че зла и зряща сила го е отстранила и прибрала, когато се е добирал до последната тайна, попречила му е да я изрече, да я каже на хората“ // Тъга..., пак там.

<sup>53</sup> ДЕЛЧЕВ: Гледах пиесата на Бл. Димитрова – „Необичайна среща“. Интелектуална творба, подчертано афористична, изградена условно – един вид лирическа драма, която казва обаче важни истини и се следи с интерес от публиката. Както и да се оценява като драматургия, заслужава да бъде насърчена – дори само затова, че ни се поднася културно и вън от шаблона // Неизвестни страници.



сдържи възмущението си от жестокостта на автора: съпругът убива жена си (в първия вариант синът убива майка си), защото за да спаси двамата – съпруг и син, подведена от полицията, е отровила трима нелегални. Бащата и синът са освободени; началникът на Обществена безопасност в града им съобщава, че това е станало с цената на предателството, което е извършила майката. Двамата се връщат вкъщи, убиват я и отново забягват в нелегалност. Тогава бащата се обръща към сина си с думите: „Ти имаш друга майка – партията, която е майка на всички...“

Сякаш се намираме пред някаква антична трагедия... Схема, над която стоят сложните човешки отношения и чувства. Караславов е решил тази сложна задача като просто аритметическо уравнение.

### **31 май 1974, петък**

Вчера в 4 часа отидох да видя Блага в „Пирогов“. Настанена е в кабинета на директора на клиниката по детска урология, доц. Минков. Стаята на Блага е на партера. Доста широка. Легло. Бюро с библиотечна етажерка. Тук д-р Минков прекарва всяка сутрин – Блага наблюдавала работата му, слушала разказите му за извършените тежки операции, виждала тежките ежедневни задължения на един лекар.

Блага е полулегнала. Макар и малко бледа, изглежда добре, има настроение, шегува се. Масичката отляво е затрупана с книги. Чете, пише малко.

След мен дойдоха Радевски и Мила, Иванка Димитрова, Мира Тодорова. Останах до 5 и половина. Разговорът се оживи; шегички, вицове. Радевски в центъра; амплитудата му е широка – от забавните и духовити анекдоти до протестните и остротите му. Когато е седнал, забравям, че е остарял. Ново сако, което се закопчава високо, любимата му „сталинка“ [...].

Вечерта у Стефан Гечеви. [...] Преводите на Сеферис трябваше да излязат като отделна книга в „Народна култура“ (помня колко много Блага харесваше тези преводи), но дойде неприятната история със Стефановия „Бележник“ (тая хубава книжка бе се зловидяла на някого) и Сеферис бе спрял.<sup>54</sup>

### **9 юни 1974, неделя**

Новата пиеса на Джагаров „Тази малка земя“ в Народния театър. [...] Това е една пиеса-алегория, в която Джагаров разказва собствената си история – свалянето му от председателството на Писателския съюз – нещо, което той смята за велика неправда. Дори има пресни автобиографични моменти [...].

Героят развива някаква „трагедия“ ала Достоевски: мята се по сцената, гледа отчаяно, иска да се самоубива, плаче пред жена си и т.н. Но какво нахалство от страна на Джагаров: бори се за чистотата на моралната среда, издига високи принципи, а самият той като председател бе потъпкал всички тези принципи, беше станал деспот, несправедливо кле-

<sup>54</sup> Стефан Гечев (1911 – 2000) – поет, прозаик, драматург, преводач от гръцки, френски и английски; дипломат. През пролетта на 1966 г. Блага предлага за издаване в „Народна култура“ неговата сбирка „Бележник“. Но Венелин Коцев, секретар по културните въпроси в ЦК, включва Гечев в доклад за идеологическата диверсия в културата. „Лит. фронт“ с гл. ред. Богомил Райнов, братовчед на Стефан Гечев, излиза с две рецензии срещу сбирката. Редакторът Николай Бояджиев е уволнен. Блага е искала да поеме цялата вина, ходила при Радевски с молба да напише обективна рецензия. Официалната марксистка критика отхвърля „Бележник“ като отглас от съмнителни образци (обвиняват го в сюрреализъм и дадаизъм). 23 години Гечев е в изолация, анулирани са всички договори за книги. Но той не съжалява: „Пишех каквото искам и както искам, свободен от цензура, конюнктурата и т.н.“



ветеше и уволняваше хората, беше потъпкал всякаква етика... Маниащина и лицемерие, лъжа и дебелоочие – не може другояче да се нарече неговото поведение в тази драма. Разбира се, приятелите вече гърмят по вестниците за качествата на пиесата, Джагаров ще получи и награда. Нищо чудно в нашата действителност, в която общественото мнение се изгражда от хитреците и кариеристите.

\*

Снощи с Багряна, Блага и Данчо бях на концерта на Камерния симфоничен оркестър, дирижиран от Добрин Петков (Военния клуб). [...] Виждах Блага за първи път след новата операция. Изглежда добре, самочувствието ѝ е много добро. У тях, където отидох след обед, разговаряхме за рецензията на Каранфилов за книгата за Багряна; разказаха ми за поправките, които са направили; прочетох и писмото, което са отправили до издателството.

Взирах се в Блага – да съзря следи от операцията. Малко е бледна – и това е всичко. Нищо не е загубила от красотата си, от обаянието си, от маниера, с който разговаря, от движението на ръцете си (облечена е в хубава рокля без ръкави), от увлечението си по книгите, от жаждата си да знае и да мисли.

Уговорихме се днес следобед да отидем в Бояна. У Багряна и Борови. Блага и Данчо в 4 ч. ме взеха с такси.

Вилата на Багряна е потънала в свежа зеленина. Блага се разхожда из двора и не може да се нарадва – после когато тръгваме за Боров между зелените дворове и цъфналите градини, нейната радост продължава. А насреща се е изправила синята снага на Витоша – съвсем близка, сякаш като протегнем ръка, ще я докоснем...

Блага ме разпитва за литература върху богомилството, интересува се от езика на богомилската книжнина. Исква да пише нещо – не каза точно какво.<sup>55</sup> [...] Препоръчах ѝ Йордан Иванов и Димитър Ангелов. Имало нещо, което я смущавало у богомилите – техният фанатизъм, тяхното сектантство. Потвърдих, че има такъв момент, но това съвсем не е най-същественото и то не бива да засенчва основната тенденция и идеи на богомилството. Иначе би се получила Емилиян-Станева история, който сега се е настървил да отрича богомилството изцяло.

Убеден съм, че такава опасност при Блага не съществува – тя е образован, културен и умен човек.

Оплаква се, че през последните години малко е чела, повече е писала; трудно е писателят да намери мярката между писане и четене. „Четох много в болницата.“ Оплакването на Блага е само отчасти вярно – дотолкова, доколкото тя излиза от собствената си мярка, защото, сравнена с други наши писатели, тя винаги е чела твърде много.

Понякога си мисля: нима това високо надарено и интелектуално същество, изградено върху наследствена почва, благоприятна семейна среда и огромни лични усилия, е вече така дълбоко уязвено във физиката си, че трябва преждевременно да си отиде? Това ще бъде ужасна несправедливост на съдбата.

---

<sup>55</sup> В болницата Блага започва да пише сатиричната пиеса „Богомилката“, издадена по-късно едва през 1999 г. от изд. Факел.

## 22 юни 1974, събота

Вчера Багряна и Блага заминаха на летуване във Варна – Писателския почивен дом. Блага ми съобщи, че директорът на „Наука и изкуство“<sup>56</sup> наредил сега нещо ново – книгата за Багряна да се обсъди в редакционния съвет на издателството – в присъствието на рецензентите. Ясно е – търсят се нови поводи за бавене... Човек се чуди какво преобладава у този директор – страхът или подлостта?

Хаджикосев говорил глупости на високопарен език. Между другото заявил: „Ние сме против експериментите в изкуството...“

## 6 юли 1974, събота

Обядвахме с проф. Богданович и Стефан Кожухаров в руския клуб, а след това отидохме у дома да пием кафе. Показах на Богданович различни научни книги. Между другото той се интересуваше от книгите на Блага Димитрова – видял „Д-р Фаустина“ в Театър 199; пиесата му направила силно впечатление. Дадох му четири книги на Блага (имам двойни екземпляри). Говорих му за нея, за творчеството ѝ, за културата ѝ. Дадох му и един том на Багряна и „Балкон“ на Далчев<sup>57</sup>.

\*

Получих от Далчев писмо – отговаря на поздравите ми за неговата 70-годишнина. Между другото Далчев пише: „На своята поезия аз винаги съм гледал като на частна работа, за която никой нищо не ми дължи. Не забравяй, че по времето, когато почнах да пиша, списанията не плащаха хонорари и поетите сами си издаваха сбирките. Това съзнание за моята обществена безполезност, както писа един златорожки критик, заседна у мене и по-нататъшното развитие на нещата, както ти знаеш, го затвърди окончателно. И ето сега това неочаквано, явно организирано „честване“ в печата: статии във всички вестници и списания.

Като че изсипаха в пощенската ми кутия писма и пратки, задържани с години някъде. „Не – иска ми се да извикам – адресът е сбъркан. Тия работи не се отнасят до мене.“ Аз не съм чакал никога обществено признание. Надеждата ми е била в отделния читател, в отделния човек.“ В едно Далчев не е прав: чествуването му не е организирано, а спонтанно; рядко са се писали у нас статии за годишнина на поет така спонтанно и искрено... Писмото от Писателския съюз е подписано от Зарев, който след Девети излезе с огромна статия за Далчев – по същество отрицателна, предупреждаваща за опасностите, които носи неговата поезия<sup>58</sup>... Но времената се менят, менят се и хората.

## 12 юли 1974, петък

Блага, Данчо и Ха днес са се върнали от Варна, заедно с Багряна. Отидох да ги видя след вечеря. [...] Блага ми даде новата си книга „КАК“. Виждам я за пръв път, защото в софийските книжарници изчезна за няколко часа.

<sup>56</sup> Директорът на издателството Филип Гинев се оказва твърде предпазлив човек, въпреки че е брат на Марин Гинев, кадрови офицер на ДС и сталински следовател. Или тъкмо затова. Поискал да си кажат мнението за книгата П. Зарев и Съюзът на писателите.

<sup>57</sup> Георги Марков за Далчев: „Нито за момент той не позволи на лепкавия фалш на епохата да проникне в свещеното му лоно“ // Литературни есета, 1990, с. 44.

<sup>58</sup> Зарев, Пантелей. Субективизъм и реализъм в поезията. Литературата като познание, 1945.

**15 юли 1974, понеделник**

Тези вечер, връщайки се по „Графа“, видях в „Стадион“ Блага и Данчо, вечерят с Никола Георгиев и Николай Кънчев (с жените си). Отбих се при тях. Дълъг разговор за съвременното литературознание и съвременната проза.<sup>59</sup> Георгиев защитава структуралното литературознание, като се отнася пренебрежително с всичко онова, което е било преди него. А Кънчев отрича напълно Талев и Димов. Блага и Никола Георгиев също отричат Талев и Димов! Дори Георгиев се подиграва с тях. Блага се опита да посочи Радичков като ново явление. Не – Кънчев отрече и него. Радичков не бил отишъл по-далече от Михалаки Георгиев.

Опитах се да възразя – поне от гледище на историята на литературата, но срещнах пълна непримиримост. Борба на поколенията.

А всички са умни хора. Но са заплениени от един мираж – модерното, съвременното. Не искам да кажа, че у тях това е някаква мода; вероятно го чувстват като вътрешна необходимост. Разбира се, търсенето е основата на изкуството; без търсене няма развитие. Но в края на краищата в историята на изкуството остават само талантливите творби, създадени от талантливи хора.

## ТЕТРАДКА № 116

**16 юли 1974, вторник**

Мисля за снощния разговор с Блага Димитрова, Никола Георгиев и Николай Кънчев. Авангардизъм – разбирам, без авангардизъм не може. Но защо трябва да бъде съчетан с безусловно отрицание на миналото и настоящето? Авангардизъм в много случаи значи просто мода, а от модата твърде малко остава в изкуството.

Блага е по-искрена, тя винаги се увлича във всяко ново. „Новото“ за нея много пъти мени облика си. В началото това бе Съветският съюз и Маяковски. Завърна се в България – отиде на строежите в Родопите – новото тогава беше производствената тема. Ново за нея бе и новата лирика на Фурнаджиев, и критическите разбирания на Стоян Каролев, и темата за Димитров, докато стигна до художествения авангардизъм в поезията и прозата.

Новото и единственото за Никола Георгиев е структурализмът. Оттук започва истинското литературознание – научно; всичко преди него е преднаучен стадий и заслужава презрение. А Николай Кънчев толкова е заслепен в своя авангардизъм, че не вижда нищо ново дори в творчеството на Радичков, а към Талев, Димов и Хайтов се отнася с пълно пренебрежение; за тях благоволява да се изразява само с обидни епитети.

Все повече се убеждавам, че историята на изкуството е много полезна наука – поставя нещата на собственото им място.

За авангардистите новото е главно „как“, а не „какво“. Безспорно, „как“ има огромно значение, защото веднага разграничава „изкуството“ от „неизкуството“. И това е едната страна на процеса. Но другата е „какво“. „Как“ не бива да се превръща в самоцелно

---

<sup>59</sup> Най-вероятно разговорът е по повод статията на Никола Георгиев „Диви разкази“ от гледище на науката, морала и на сладкодумната критика“, публикувана в току-що излязлата книжка 2. на „Литературна мисъл“. ДЕЛЧЕВ: Петък, 5. VII. 1974. Не съм проследил спора отблизо, не съм запознат и с останалите изказвания в списанието, за да взема становище, но едно ми изглежда сигурно: че Н. Георгиев е литературно много добре подготвен човек, който търси в художествената творба по-различни измерения от онези, с които се задоволява традиционната критика //Неизвестни страници.

търсене на нови средства и форми, защото, върху базата на „как“, „какво“ определя ценностите в изкуството. Това важи особено за литературата. „Как“ е връзката с отделния момент от времето, когато творбата се е появила, тя трябва да отговаря на художествените норми и вкусове на този момент. Но във времето изобщо творбата живее със своето „какво“; в „какво“ са нейните големи духовни ценности.

Аз разбирам Блага – тя търси езика на своето време; и понеже притежава солидна и дълбока култура, може да оцени правилно най-значителното, което човечеството е създавало. Не разбирам обаче нихилизма на Николай Кънчев. А що се отнася до Никола Георгиев, нашите структуралисти са фанатици; може би този фанатизъм им е вдъхнат от техния учител Мирослав Янакиев<sup>60</sup>.

### *19 юли 1974, петък*

Снощи зърнах Блага и Данчо в ресторант „Стадион“. Отбих се при тях; вечеряха с млада жена и млад мъж – докторката ѝ от болницата със своя съпруг<sup>61</sup>.

Блага разказа неприятен инцидент с редакцията на „Отечествен фронт“. Преди няколко дни я търсят от вестника с молба за кратко интервю – кои поети и поетически книги ценни и обича от последните 30 години. Действително няколко такива интервюта и от други поети излязоха в „Отечествен фронт“ – включително и интервюто на Блага, заедно с една статия на Здравко Петров за българската поезия през този период (статията бевърде бледа, дори посредствена).

Блага отказала да даде интервю – тъкмо тогава била неразположена, лежала, дори имала температура. Младият човек, който ѝ се обадил от името на редакцията, настоял. Тя му казала да дойде на другия ден. И наистина, той дошъл много рано, към 8 часа, намерил я още в леглото. Блага написала няколко реда, но изрично предупредила: никакви изменения в текста, никакви съкращения, още повече, че в едно друго нейно интервю в същия вестник бяха съкратили отговора ѝ за поезията. Младежът тържествено обещал. Излиза интервюто – в него съкратени три имена, на които Блага особено държала. Ядосана, тя написала много остро писмо до редакцията – протестираща енергично срещу тези редакционни похвати. Добавила и нещо друго: да ѝ се върнат трите екземпляра от новата книга, които изпратила: на главния редактор, на редактора на отдела Радко Трифунов и дала единия лично на младежа. И наистина, вчера получила по пощата екземпляр, надписан за Радко Трифунов... Вероятно той е направил съкращението.

Може би Блага е прекалено чувствителна и да е стигнала до крайност в своя протест, но по същество тя е права. Такава е „етиката“ на нашите редакции – етика на страх, на незачитане на чуждото самостоятелно мнение, на грубо намесване в статии и интервюта. Обръщат се към писателя, искат мнението му по някакъв въпрос, а след това осакатяват мислите му, страхуват се да възпроизведат точно конкретните му изказвания и възгледи, променят заглавията, изпускат имената, които им изглеждат неудобни и „опасни“ и т.н. Позорна практика.

<sup>60</sup> По-късно в „Урания“ проф. Мирослав Янакиев става прототип на героя езиковед проф. Якодимов.

<sup>61</sup> Д-р Мария Попова-Омайникова (1939 – 2016) се е грижила за Блага като млада лекарка на стаж. Станали близки по-късно, когато самата докторка имала нужда от помощ. Блага я завела на морето, много ѝ помогнала морално, но по-късно политиката ги разделила. Въпреки че беше с няколко байпаса на сърцето, доц. Мария Попова се грижеше всеотдайно за пациентите си до края.

## 20 юли 1974, събота

Починал Владимир Найденов. Надвечер ми се обади Блага – късно прочела съобщението, но от Мира Тодорова научила, че смъртта е последвала от силен инфаркт.

Имаше един момент, когато често се срещах с Владко Найденов, преди 17-18 години, някъде към 54-55-та година, когато в София бе живата, интересна полякиня Кристина Желинска, обаятелна руса красавица и смела журналистка, която доста разтърси софийската интелигенция. Кристина, тогава кореспондентка на ПАБ<sup>62</sup>, редактираше бюлетина на Полското посолство и отразяваше в него интелектуалното и идейното раздвижване, настъпило в полския печат. Бюлетинът у нас действаше като шок – едни го посрещаха с възторг, а други – със страх и негодувание. Полският бюлетин бе предизвестие за събитията, приближаваше 1956 г.

Около Кристина беше се създал кръг от хора: Валя и Владимир Найденови, Блага, младият тогава Трайко Трайковски от Югославското посолство. В тази компания понякога попадах и аз. Така се запознах с Владко Найденов – красив млад мъж с привлекателно чело и стройна фигура, извънредно образован и умен, със склонност към философско мислене, с широк и твърде свободен поглед по политическите въпроси<sup>63</sup>. Помня неговата солидна библиотека. В нашата твърде весела и шумна компания (между някои от тях бяха се създали и едва прикривани сантиментални връзки). Владко беше сериозен, твърде сдържан, малко необщителен, не бе лишен от хумор, но тонът му често бе саркастичен. Неговата сериозност ми импонираше – виждах в негово лице достоен син на един забележителен баща – журналиста Дим. Найденов, за когото Радевски говореше с възторг и възхищение.

Жената на Владко, Валя, в онези години също беше очарователна. Също журналистка, представителка на Чехословашката телеграфна агенция. Словачка по произход, запознали се в Съветския съюз по време на следването. Валя бе тиха, добре възпитана, с много хубава усмивка, културна; бе свикнала с мълчаливия характер на Владко.

Кристина си замина – не по своя воля, компанията се разпадна. [...] Последно Владко бе главен редактор на „Ново време“. И ето смъртта го изненада.

Чувах, че Валя и Владко се разделили; Владко заживя с Вера Мутафчиева. Резултат на това съжителство бил романът „Белот на две ръце“. Лошите езици говореха, че Вера използвала Владко, за да напише роман – нещо като опитно зверче, и след това го изгонила. Все пак – това са слухове. Питам Блага – дали Владко се е върнал при Валя. И тя нищо не знае.

\*

Тази вечер Блага мина за малко при мен. Изплашена: отново война! Войната започна в Кипър – турските войски направиха десант. Поводът е – свалянето на Макариос от гръцките офицери. Утре Ха заминава за Виетнам. Блага казва: „Поне в това отношение има късмет: да избяга от войната“. Успокоявам Блага – все пак войната няма да ни засегне, а вероятно ще бъде скоро спряна.

<sup>62</sup> ПАБ – Полската агенция за България.

<sup>63</sup> По повод уволнението на Вл. Найденов от „Народна култура“ Делчев също отбелязва: „Не ги ли е изплашила някаква сянка на характер“.

## **22 юли 1974, понеделник**

От вчера е студено и дъждовно. Разхождахме се снощи с Камен из парка. Между другото стана дума и за Владко Найденов. От Камен узнах, че Владко продължавал да живее при Вера Мутафчиева; инфарктът настъпил, когато се връщал вкъщи – паднал на стълбището.

## **24 юли 1974, сряда**

[Разговор с Дора Габел] Предложих ѝ да влезем в книжарницата на бул. Дондуков, до Партийния дом. Съгласи се: „Искам да видя дали има още екземпляри от „Сгъстена тишина“. Казах ѝ: „Няма, и аз търсих за себе си.“ – „Но аз имам екземпляр за Вас, ще Ви дам.“ – Продължих: „Завчера говорихме с Блага за книгата – много я харесва.“ Усмихна се, видимо се зарадва, но, вярна на своя опърничав характер, веднага ми се сопна: „Вие не бива да чакате някой да ви похвали моята книга, че тогава да я потърсите; трябваше сам да се заинтересувате...“ Иди че прави комплимент на Дора – все недоволна, все ще намери начин да те бодне...

## **25 юли 1974, четвъртък**

Тази вечер прекарахме у Ем. Станев – Блага, Данчо и аз. Блага е в чудесната си пъстра нова рокля (платът бил японски), изглежда много добре; напълно се е върнало някогашното ѝ очарование. Горчиви разсъждения на Емилиян. Ругае нашите писатели – всички били цървулановци, включително и Йовкав, който се опитвал да облагородява нашите селяни. Най-големият писател е Алеко, защото нарисувал Бай Ганьо.

Приказките на Емилиян за цървулановците съм чувал много. Напомних, че и Елена е пълна с цървулановци... И още нещо: че без Йовков нямаше да има Емилиян Станев.

Надя прочете три глави от „Тихик и Назарий“. Чудесни неща, много хубави находки, интересно вникване в духовния свят на средновековието. С устен разказ Емилиян се опита да ни въведе в романа, но не се получи нищо. Но когато Надя почна да чете, убедихме се отново, че пред нас е голям и силен писател. Някакъв дух има у него, разкрива се пълно не когато говори (Емилиян говори доста примитивно, несвързано, бедно), но когато пише; от това поличава силата на неговото изображение и богатството на мисълта му. Назарий избягва в планината, но престава да рисува – човек, който живее между сектанти и разбойници, не може да твори, изоставя изкуството. Предполагам, че тук има един личен момент, който може да даде обяснение на неговата творческа криза през последните две години. Не случайно Емилиян толкова често говори за обществените си разочарования.

Блага бе в добро настроение и разказа няколко шеги. Раде Драинац<sup>64</sup> някога превел известния стих от „Потомка“ по следния начин: „може би съм грешна и покварена“ (вместо коварна). На сръбски превели стихотворението „Сама жена на път“ от Блага като: „Сама жена на пътя“. [...]<sup>65</sup>

<sup>64</sup> Раде Драинац (1899 – 1943) – сръбски поет модернист. Историята му с Багряна е описана в книгата „Кръстопътна среща“, 1999.

<sup>65</sup> През 1986 г. Ъпдайк също превежда четири стихотворения на Блага за антология, вкл. знаковото стихотворение „Сама жена на път“ като „На/по пътя“.



**28 юли 1974, неделя**

Видях случайно Йордан Василев (вчера към обед); заминават с Блага за Варна. Варненският театър ще играе пиесата на Блага „Сляпа среща“. Започват репетициите и Блага е поканена за седмица от театъра.

\*

Чуждо ми е вълнението на писатели и учени при навършване на кръгли годишнини. Честолюбие, славолубие, гордост? Или особен вид користолюбие? Всички юбилеи са свързани с някакви награди и материални облаги.) Да си правиш юбилей – това значи вътрешна удовлетвореност, съзнание за лични заслуги и големи успехи, което ти дава право да искаш признание от хората. А аз мисля, че тъкмо обратното чувство е най-често присъщо на човека – неудовлетвореност от себе си.

**1 август 1974, четвъртък**

[Разговор с Радичков, който споделя, че се чувства самотен.] Съгласих се с него, че приятелството е важно нещо, че то е необходимо, че то не идва случайно, то се създава. Човек има нужда не само от предани приятели, но и от умни, духовно богати. Такива мои приятели са например Блага Димитрова и Атанас Далчев – с тях наистина може да се разговаря така, че да се чувстваш дълбоко вътрешно удовлетворен.

\*

Заговорихме се със Сегренски [Алексей] и за смъртта на за Владо Найденов, който бе негов колега в „Ново време“. Изненадан е от тази смърт, много съжалява за Найденов. Бил много независим характер, много затворен, мъчно допускал човек до себе си. Напоследък тази затвореност се увеличила, той съвсем се отчуждил от всички. Причината са не само семейните усложнения, люшканията между Валя и Вера Мутафчиева; те са по-дълбоки. Сегренски бе много сдържан, когато ми говореше за тях. Но достатъчно ясно загатва за какво се касае. Много пъти Найденов е изказвал в редакцията на „Ново време“ мненията си с невероятна категоричност, с откритост, която смайвала.

И Сегренски го цени много – за широтата на културата му, за философските му интереси, за знанието му на чужди езици, но характерът му действително е бил много тежък.

**4 август 1974, неделя**

Позвъни Блага. В петък късно са се върнали от Варна. Оказа се, че не Варненският театър е започнал репетиции на нейната пиеса, а просто софийският състав на Театър 199 е гостувал във Варна; дали десет представления в новата зала на филиала на Варненския театър. Блага е много доволна: в голяма зала пиесата прозвучала още по-добре, публиката я приела с голям интерес. От Варненския театър ѝ поръчали да напише за тях нова пиеса.

Покани ме в два часа да отидем да видим филма „Кабаре“<sup>66</sup>. Отказах поради горещината. Уговорихме се в 5 часа да отидем в Бояна – у Борови, а след това у Багряна.

Блага е доволна от престоя си в Почивния дом на Писателския съюз. Въпреки шума от шосето, чувствала се е чудесно. Оттам морето е толкова близо, че сякаш се намирала на самия плаж. „Нагледах се и се нарадвах на морето“.<sup>67</sup>

### **8 август 1974, четвъртък**

Странна съдба на една нашумяла някога писателка – Яна Язова! Днес срещнах секретарката на Писателския съюз Юлия Трънчева; съобщили в съюза (първа се била обадила Багряна), че Яна Язова починала – намерили я в апартамента ѝ мъртва. Лекарите установили, че е починала преди два-три месеца... Дори отначало сметнали, че е извършено престъпление; картината била ужасна.

Ал. Балабанов имаше слабостта да открива таланти – и то преди всичко млади момичета, с които се сближаваше и свързваше. Такъв талант за него бе Яна Язова, която той „откри“ в началото на 30-те години, започна да ѝ създава бърза литературна слава, Яна Язова печаташе в „Литературен глас“ и другаде, бе въведена в литературните среди. В 1931 г. тя издаде първата си книга „Язове“. Тогава тя бе 20-годишна, родена е в Лом през 1911 г. в семейството на гимназиален учител – Ганчев. Скоро последваха нови книги – стихотворения и проза (романи).

Балабанов направи всичко за популяризирането на Яна Язова. Той ѝ измисли тоя грозен псевдоним (името ѝ бе Люба Ганчева); неговите приятели (Д.Б.Митов и съдружник) написаха за нейната поезия възторжени статии; Яна Язова бе издавана, влезе в Клуба на българските писателки, пътуваше с писателските групи на конгресите на Пенклуба и т.н. Вдигна се невъобразим шум, защото Балабанов имаше и своите врагове – те започнаха да атакуват младата поетеса; срещу хвалебствията на Д.Б.Митов се яви отрицателната статия на Вл. Василев в „Златорог“.

Но шумът не бе само литературен; към него се примеси и градската клюка за любовното увлечение на професора по младото момиче. И наистина в продължение на няколко години всички ги срещаха навсякъде заедно: той – нисък, шкембест, с червено лице на сатир, с ръце, които се размахват по улиците – и тя, висока, стройна, една глава над него, което правеше тази двойка и странна, и смешна. Минувачите обръщаха глави да ги разглеждат, защото Балабанов бе извънредно популярен и клюката за любовните му похождения се носеше из целия град.

Мнозина харесваха Яна Язова – намираха я привлекателна и красива. В това отношение никога не съм я харесвал. Виждал съм я безкрайно пъти в редакцията на „Литературен глас“, където Балабанов почна да я води и да я рекламира, и из литературните сладкарници и кафенета, и по софийските улици. Тя имаше стройна фигура, но некрасиво лице, дебели устни на негърка, черни сплъстени коси; понякога ми се струваше, че целия ѝ външен изглед имаше нещо гротескно.

Иначе не бе нито глупава, нито бездарна. Не говореше много, държеше се хубаво с хората. Бе само страшно амбициозна. Балабанов бе надул нейните литературни амбиции до неимоверност. Яна Язова пишеше бързо, не поправяше, веднага печаташе. В поезия-

<sup>66</sup> „Кабаре“ – американски филм-мюзикъл от 1972 година с режисьор Боб Фоси. През 1973 г. филмът е номиниран с десет Оскара, като печели осем от тях, включително за най-добър режисьор (Боб Фоси) и най-добра женска роля (Лайза Минели).

<sup>67</sup> През това време Блага е завършила поемата „Забранено море“.

та ѝ имаше някои интересни образи, но нищо не бе изработено докрай; човек получава-ше впечатление за страшна творческа небрежност.

Балабанов бе щастieto и нещастieto на Яна Язова. Той я откри и популяризира, но без-критичното му отношение се оказа фатално за литературното ѝ развитие. Не знам дали тя съзнаваше това. Един ден, бяха изминали няколко години, Яна Язова напусна Бала-банов, омъжи се за един инженер – висок, приличен мъж, и изчезна от литературния свят – така внезапно, както и внезапно се върна в него. Престана да пише, отиде в други среди, скъса с литературните си приятели. Виждах я от време на време с мъжа ѝ по „Ра-ковска“, докато съвсем престанах да я срещам. Хората забравиха, че е имало някога та-кава поетеса Яна Язова.

Преди няколко години казаха, че мъжът ѝ починал. Яна Язова отново се появи по ули-ците – мярна ми се няколко пъти, в черно, все така висока, значително наедрияла. Мис-ля, че веднъж говорихме с Багряна за нея.

И ето сега смъртта – завършек на един твърде необикновен житейски път.

Яна Язова имаше една сестра, по-млада – Мила Ганчева, пълна нейна противополож-ност – красива, нежна, светла като някакво видение. За нея се ожени актьорът Кольо Балабанов, брат на професора. Но Мила скоро почина.

### *10 август 1974, събота*

Блага ми се обади – пита какво знам за смъртта на Я. Язова, чула, че се била самоубила. Потърсих Багряна в Бояна. От Жана научих следните подробности. Погребението е би-ло вчера. Багряна присъствала. Тялото (в ужасен вид) е било отнесено направо в гроба.

За смъртта на Яна Язова съобщила на Багряна художничката Руска Маринова<sup>68</sup>; всъщ-ност тя открила смъртта ѝ – потърсила я, защото у Язова имало неин портрет на Балаба-нов; искала да го вземе за изложбата си.

Снощи у Багряна е бил Тодор Боров. Много разстроен, много нервен (може да е поради болестта на Харитина<sup>69</sup>). Той е поддържал връзки с Я. Язова, между другото и заради изданието на неговите избрани творби. Съдебните власти намерили трупа в такова със-тояние, че не било възможно да се установи дали е извършено престъпление.

Малко е съмнително за престъпление, защото нищо не е взето. Имало кутия с ценни би-жута, пари и спестовни книжки, рокли – всичко показвало, че Яна Язова е в много доб-ро материално състояние. Но може би се е самоубила? Също не личи да е имало причи-ни за това. Балабановата история отдавна е отшумяла, Я. Язова е имала много хубаво семейство. Мисълта за самоубийството идва само от едно обстоятелство: бащата на Яна Язова някога бе болен – психическа депресия. Сега Жана ми казва, че и сестрата Мила Ганчева била прекарала известно време в психиатрията.

Защо никой не е потърсил Яна Язова цели три месеца? Вероятно защото тя била казала на приятелите си, че заминава за чужбина.

<sup>68</sup> Руска Цветанова Маринова, живописка. През 1938? г. рисува прекрасен портрет на Яна Язова, по-късно откупен от Музея в Загреб, Хърватия. Петър Величков: „Племенницата на Яна ме запозна с Руска. Тя каза, че много пъти е рисувала Яна и скърби за друг портрет, който е бил в жилището на писа-телката и е в неизвестност след смъртта ѝ. Този портрет е публикуван във в. „Литературен глас“.

<sup>69</sup> Харитина Пеева-Борова – съпруга на Тодор Боров, майка на двама големи учени – Цветан То-доров, културолог, и Иван Тодоров, физик.

### ***11 август 1974, неделя***

Говорих тази сутрин с Багряна по телефона. Помолиха я от писателския съюз да присъства на погребението на Яна Язова. От писателите са били още Г. Томалевски и Мирослав Минев. Тъжна история.

Багряна не е поддържала особени връзки с Яна Язова; срещала я от време на време по „Раковска“; разменяла по няколко обикновени думи. Смята, че Яна Язова действително е била даровита, но Балабанов я е провалил със своето безогледно покровителство и рекламиране.

### ***1 септември 1974, неделя***

Обявиха снощи новите „герои на социалистическия труд“ и народни дейатели на културата. [...] Радвам се за Блага – това е първото официално признание, което получава; от много години ѝ сервираха само неприятни неща. Обадих ѝ се по телефона още снощи късно (към 11 часа – тогава предадоха новината по телевизията). Тя от 2-3 дни е на ул. Искър; поправя някакъв сценарий; Данчо ми каза, че е вдигнала отново температура. От Блага узнах: идвал лекар, били ѝ инжекция, температурата спаднала.

### ***15 септември 1974, неделя***

Творческата криза у Емилиян Станев продължава – не пише нищо, нищо не е прибавил към „Тихик и Назарий“<sup>70</sup>. Бях у него в четвъртък. Слязъл от Бояна, обади ми се да се видим. Творческите му мъки се съпътстват от недоволствата му, предизвикани от нашия обществен живот; едното и другото се съчетават, превръщат се понякога в отчаяние. Това отчаяние се побеждава само от неизтощимата му виталност – ловът и жените. [...]

Все пак най-важният въпрос си остава творческата криза: писател, който не пише. Още не мога да разбера къде са корените на тази криза: във възрастта (Емилиян е вече на 68 години)? В идейните противоречия, в които се е заплел, в неверието в онова, което го заобикаля? В невъзможността да каже истините, до които се е добрал? В някаква неврастения, която го е обхванала? До „Иван Кондарев“ той бе епически спокоен художник – виждаше природата, животните, хората в малките градове, рисуваше красотата на тоя свят, малките човешки трагедии, любовта. Докосваше се до света с леката стъпка на артиста, който му се възхищава и учудва с радост – въпреки тихата болка, която навестява всяко сърце включително и сърцето на писателя. „Иван Кондарев“ го върна към идейните търсения на младостта му, към загадките, пред които го е поставял Достоевски, към спомените за анархизма, към автори като Ницше, които може би не е познавал добре, но от които все нещичко е стигнало до него. С „Иван Кондарев“ Емилиян навлезе в трагичните лутаници на нашата интелигенция, в жестоката обществена действителност у нас след първата война, докосна се до трагизма на нашата национална съдба.

С Иван Кондарев се свърши периодът на лекия и красив танц на художника. Дойде редът на философа и мислителя, на гражданина, на българина. Емилиян се озова пред трудни загадки, пред големи и нови задачи. Всичко, което е писал дотогава, му се виж-

---

<sup>70</sup> С „Тихик и Назарий“ Ем. Станев се опитва да навлезе в тази страшна бездна: творецът и властта, но попада в творческа депресия на 68 години.

даше някаква забавна игра; сега започваше истинската драма на твореца. Историческите повести му дадоха възможност да каже неща, които направо не можеха да се назоват. Но „Сибин“ и „Антихрист“ решиха само част от въпросите. Той трябваше да продължи да реши още по-сложни и бих казал опасни въпроси.

Един от тях бе: отношението между властта и художника. И започна „Тихик и Назарий“. Страшен въпрос и извънредно актуален. За Назарий – човека на духовния свят, няма друг път освен смъртта; в тази действителност (тя е историческа, но по същество е наша) той не може да съществува. За него няма място. Но как да се каже това? Емилиян се страхува от собствената си смелост при разкриване на тази истина и затова неведнъж ми е казвал: тази книга не може да излезе. Сега той е спрял на едно място – и сякаш се бои да продължи.

Или друг въпрос: последиците от падането на България под турско робство. Търси разгадката на катастрофата. За него Патр. Евтимий и Иван Шишман отдавна са загубили ореола си на привлекателни исторически личности – той направо ги обвинява. [...]

Струва ми се, че тъкмо тези сложни въпроси спират Емилиян, в тяхната неразрешимост се корени неговата дълбока криза. А той не иска да се откаже от тях. Не иска да се върне към стария начин на писане. Не иска да продължи с „Търновската царица“, която започна с увлечение, но я писа след това с неохота и не случайно не я завърши. Старото му е неинтересно – лековато, повърхностно, извън писателските му амбиции. Колкото и да се възхищава от онова, което е писал някога, колкото и да се връща към образите от „Крадеца на праскови“ и „Иван Кондарев“, той е убеден, че голямото, което е създал, е преди всичко в „Сибин“ и „Антихрист“ – и в онова, което след тях ще напише.

Емилиян говори с възхищение за „Антихрист“. Каролев ще пише книга за него; най-високият връх в неговото творчество смятал „Иван Кондарев“. Казал му: „Докато не разбереш „Антихрист“, няма да напишеш книга за мене. Ще повтаряш това, което е казал Пантелей Зарев.“ Каролев все още не може да се освободи от сектантството, не може да разбере, че животът е пълен с противоречия. „Казвам му, че всяка идея – и най-великата – има своите мошеници, съпроводена е от мошеници. Така е било с християнството, така е и днес. Спори с мен, не е съгласен...“

...Накрая прибавя: „Искам да напиша книга, в която да се разкрива историята на българския дух. Книга, която да разтърсва. Най-трудно е да се пише за метафизичното, за духа – за него няма нито пространство, нито време.“ И отново любимата му мисъл за необходимостта от бога, от вярата в бога – обществото не може да съществува без бог.

### **16 септември 1974, понеделник**

Снощи късно дойдоха у дома Блага Димитрова и Данчо. Бяхме се уговорили по телефона да се разходим, но решихме да видим преди това един нов български телевизионен филм – „Синята лампа“. [...] Не бях виждал Блага отдавна; напълняла е. Но духът ѝ е същият – жадна за култура, литература, изкуство, остра и възискателна в преценките си, със силна гражданска съвест. Говорим за нашите неща.

Излязохме на разходка. Приятна есенна вечер. Вървим и се връщаме по „Евлоги Георгиев“, край канала. Тук-там по скамейките двойки. [...] Разхождаме се до 11 и половина в оживен разговор.

Това е нашето място за разходки с Камен Калчев. Блага рядко минава по този булевард и почти не се разхожда вечер. Спомням си една много отдавнашна разходка тук с нея – може би преди повече от 25 и повече години, дълъг разговор на една от скамейките. Да-

лечни години, които за нея преминаха в упорит труд, в непрестанно преследване на една цел – литературата, в един сложен, но успешен творчески път, който направи от нея една от най-интересните и най-значителните фигури в нашия съвременен литературен живот. Не я сломиха нито омрази, нито отрицания, нито безразличието. Тя вярваше в себе си – и успя. За това се изисква голяма сила. И ще успее още повече – дано само не ѝ изневери здравето.

Толкова е рядък у нас типът на културния писател (култура, създавана грижливо и упорито още от юношески години), че трябва да ѝ се радваме, да я обкръжим с внимание. Но това е най-малко присъщо на нашето общество.

### **19 септември 1974, четвъртък**

Вчера Блага, Данчо и аз обядвахме в ресторант „България“ с проф. Матеич<sup>71</sup> (бяха жена му и синът му). [...] Тръгнахме си с Блага. Тя отиваше в квартирата на ул. Искър. Преглежда, поправя и довършва главно започнати работи преди болестта. Няколкото месеца боледуване са нарушили ритъма на творчеството ѝ. Има и теми, и материал, но не може да се обърне към тях, преди да се е справила с „наследството“ от преди болестта.

Отношението към нея продължава да бъде лошо. Снощи е научила от Мая Борисова следния факт. Мая Борисова е млада поетеса, дъщеря на Борис Вапцаров. Блага я беше представила в „Литературен фронт“. [...] Йордан Милев повикал преди известно време Мая Борисова и ѝ казал, че в неин интерес е да бъде представена не от Блага, а от „поголям поет“. Мая Борисова не се съгласила и отпаднала от сборника.

Багряна се е върнала преди два дни от Брюксел. Доволна е много. Не се е отбила в Париж, при все че Роже Бернар я е канил; билетът ѝ бил за самолет, който минава през Франкфурт, а и нямала френска виза.

### **21 септември 1974, събота**

[Среща с Атанас Свиленов] Става дума за раболепието, угодничеството, кариеризма. Свиленов почна да дава примери, да разказва подробности. Първото име, което спомена, бе Хаджикосев; нарече го „най-елегантният в раболепието си критик; най-тънкият в кариеризма“. Когато излезе прословутата статия на Хаджикосев<sup>72</sup> срещу Блага Димитрова, Свиленов работел в редакцията на „Литературен фронт“. Първоначално статията била положителна, но Хаджикосев я преработил по настояване на Максим Наимович и статията станала отрицателна.

\*

<sup>71</sup> Матей Матеич – приятел на Динеков, сръбски енорийски свещеник и професор по славянски език в университета в Кълъмбъс, Охайо. През 1980 г. ДС успява да заснеме по секретен път намиращия се у него богат фотоархив. По-късно е бил пуснат слух, че П. Динеков е настоявал пред проф. Матеич романът „Лице“ да бъде преведен и издаден на английски. В записките си П. Динеков опровергава този слух.

<sup>72</sup> Хаджикосев, Симеон. Талантът в безвремието на експеримента, Лит. фронт от 20 ян. 1972, бр. 3. В края на рецензията за „Лавина“ авторът заключава: „Идейно-философската основа на романа (според него – екзистенциализмът на Камю, или някакъв негов вариант – стоически оптимизъм – бел. Е.Б.) изобилства с внушения, несъвместими с нашата идеология и етика“. Статията излиза точно за 50-годишнината на Блага Димитрова. „Целта е съвсем очевидна – Блага да бъде ударена идейно и политически. Това отговаря тъкмо на отношението, което имат към нея Джагаров, ръководството на Съюза“ – пише Динеков. Хаджикосев се домогва до благоволенieto на властниците, за да бъде приет в Съюза. А през 1971 г. Блага е най-превежданият български автор в чужбина.



Сладкарница „София“. Йордан Василев казва: отново неприятности с книгата за Багряна; сега Гинев (директорът на издателство „Наука и изкуство“) наредил печатането да се отложи за догодина.

От Унгария искали да преведат „Лавина“; Дирекцията за авторско право, без дори да съобщи на Блага за предложението на унгарците, отговорила отрицателно. Блага научила от преводачката – в Дирекцията отказали, че има такова нещо. Блага получила копие от писмото с отказа, направила въпрос пред Зарев; Зарев наредил да се съобщи, че Писателският съюз няма нищо против книгата, Драгомир Асенов се обадил в Дирекцията за авторско право. Там уж се съгласили, че ще напишат ново писмо на унгарците, но още се бавят. Данчо се ядосва, защото Блага е вече болен човек, това ѝ се отразява.

Каква е тази наша действителност? Докога ограничени и злонамерени хора ще решават съдбата на българската култура?

\*

Вчера Багряна ми се обади по телефона: кани ме за днес на гости, заедно с Блага и Данчо. В 4 и половина едно такси ни отведе в Бояна. Познатата лятна къща, потънала в зеленина. Зеленина, която е покрила цялата източна стена и част от южната. Макар че днес след обяд захладна, сядаме на терасата. Извънредно приятно е. Багряна, чиято фигура се смалвява все повече, лицето ѝ също, е бодра и свежа. Облечена е в тъмен кадибян панталон.

Разказва ни за Брюксел, за къщата на поетите, за разговора върху сюрреализма. Някога се била запознала със създателя на френския сюрреализъм Бретон; запознала се у художника Папазов<sup>73</sup>, обядвали заедно с Бретон. Познавала е в Париж и Паскен. Багряна разказва и за Холандия. Останала десет дни повече в Брюксел у познато българско семейство. Те я завели и в Холандия. Посетила е къщата на Рубенс – малък дворец със свой парк.

Идват и Тодор Боров, Димо Казасов, Брайко Георгиев<sup>74</sup>, Харитина. Боров веднага взима думата – той е неизчерпаем, пълен със спомени, наблюдения, впечатления. Блага е била снощи на вечеря в новата правителствена резиденция (по случай гостуването на южновietнамския министър-председател). Боров започва дълъг разказ за един обяд при Георги Димитров в двореца „Враня“ при гостуването на Брантинг в България. (Брантинг е председателя на публичния съд в Лондон по времето на Лайпцигския процес и горещ защитник на Димитров.) Боров разказва за необикновеното изобилие на обема във Враня.

Жана ни поднася едно след друго салати, хайвери, сирената, печено пиле, в изобилие, което ни смайва. Багряна се е подготвила за тази вечеря – зарадвана да ни види отново около себе си след завръщането си от Белгия. Самата тя мълчи, но се усмихва непрекъснато, радостна и доволна.

Блага започва подробен разказ за новата резиденция – с много хумор. Направила ѝ е силно впечатление със своето изящество и проявен вкус. Като се изключат блестящите полилеи, всичко друго е изключително приятно и привлекателно. Ако тази резиденция стане някога музей (както често се случва с дворците), тя ще бъде един великолепен музей.

<sup>73</sup> Георги (Жорж) Панайотов Папазов (1894 – 1972) – български и френски художник модернист, писател, критик. Б. Райнов го отрича, но Кирил Кръстев го оценява в спомените си като световен художник.

<sup>74</sup> Брайко Георгиев Кофарджиев (1901 – 1993) – юрист, дипломат, журналист, изключен от БКП. Дисидент. Брат на Никола Кофарджиев, убит през 1931 г.

Блага ни разказва за вниманието, което ѝ е било оказано: да бъде след вечерята на кафе на почетната маса, до госта от Виетнам и домакина. Разговорът е бил много непринуден. Виетнамският мин.-председател ѝ е направил силно впечатление, защото – както казва тя – няма нищо по-хубаво от съчетанието на западната култура (учил е във Франция) с духовността на източния човек.

[За къщата на Багряна:] Но така е в живота на човека – получава много неща късно, тогава, когато вече не са му нужни или когато вече не могат да играят роля в живота му. Получава ги като някаква утешителна премия за изминалите години, за загубата на онава, което е безвъзвратно.

## ТЕТРАДКА № 117

### *26 септември 1974, четвъртък*

Снощи след вечеря Блага, Данчо и аз отидохме у Радичкови. Аз ходя там често, но Блага и Данчо дълго гледаха картините в широкия хол. Приятна вечер. Говореше главно Радичков. Не пи алкохол, затова говореше спокойно, без инат, без желание да дразни събеседника си.

### *18 октомври 1974, петък*

Днес обядвахме в „Стадион“ Блага, Данчо, Субботин<sup>75</sup> и аз. Данчо отиде на работа; аз и Блага изпратихме Субботин до хотел Хемус. На връщане направихме чудесна разходка по „Евлоги Георгиев“. Есенни листа вече покриват булеварда. Спокойно, красиво, сякаш стъпваме по килим. Блага казва: „В болницата често мислех: живяла ли съм както трябва? Ето, никога не съм използвала и усещала красотата на природата. Когато бях най-зле, си казвах: ако изляза от тази болница, ще живея по друг начин. Но излязох и почнах отново: улици, каменни сгради, книги. Това е целият ми живот.“

Блага ми разказва една случка с Цанев, която звучи като анекдот. Връщали се с Данчо с такси от изложбата на книги във Фестивалната зала. Настигат Георги Цанев, взимат го в колата, за да го отведат. Колата спира на „Оборище“ пред неговия дом; Блага е идвала тук и знае къщата. Цанев заявява: не, това не е. Блага му показва улицата, къщата. Не – Цанев продължава да възразява. Гледа, обикаля – не! Най-сетне го убеждават, че това е неговата къща. Той тогава се съгласява, но с бележката, че са влезли от друго място в улицата и затова не могъл да познае къде е. Когато Блага и Данчо се връщали, шофьорът казал: „Трябва да е голям професор, щом не може да познае къде живее“. Много се смяхме с това – „голям професор“. И си мислихме за времето, когато и ние неизбежно ще станем „големи професори“.

### *23 октомври 1974, сряда*

С Багряна, Блага и Данчо в ресторант „Стадион“. [...] Ще излиза книгата за Багряна в Пловдивското издателство. Дълъг разговор между Багряна, Блага и Данчо как да се разпредели хонорарът, как да се определи възнаграждението на Багряна. Новият данък страшно затруднява положението. Не се стигна до решение.

<sup>75</sup> Василий Ефимович Субботин – руски съветски писател и поет. Работил в изд. „Советски писател“, повече от 20 години е бил член на редколегията на „Литературная газета“.

Твърде трудно се оказва да се намери формула за договор при нова система на данъците. Предложих да не се сключва договор – хонорарът да се разпредели по устно споразумение. Блага възрази: „Аз мога утре да умра...“ Тези думи ме поразиха; казани при друг случай, биха могли да прозвучат като шаблонна формула. Сега аз ги почувствах в цялата им реалност.

### *Ленинград, 28 октомври 1974, понеделник*

Снощи се обадох по телефона и на Блага. Настроението ѝ е хубаво. Говори ми за своята пиеса в Театър 199. Гледала я отново тези дни и се отчаяла; съвсем друго било впечатлението от голямата сцена – артистите могат да се разгърнат. А малката сценичка на театъра, при това затрупана с вещи, им пречи. Блага смята да говори с Лена Ченчева – да се изработи нов декор, но бои се, че Ченчева ще се засегне – била много чувствителна. [...]

Блага ме учуди – харесала пиесата на Драгомир Асенов „Златното покритие“ – имало добър диалог, играела се добре от актьорите. Оплаква ми се: „Моите пиеси не вървят, режисьорите не се интересуват от тях, може би не трябва да пиша пиеси“...

### *5 ноември 1974, вторник*

Вчера на обед се върнах от Ленинград. Търсих вчера Блага. Обади се Ха – Блага и Данчо били в Пловдив. Позвъних им днес сутринта и отидох у тях. Дълъг разговор за Ленинград, Лихачов, Оксана. Блага снощи е гледала в Пловдив „Нечакана среща“. Салонът на Пловдивския театър е бил препълнен – все едно, че е било премиера. Пиесата се е харесала много. Изобщо – Блага е очарована от Пловдив – и от града, и от хората, и от издателството.

## **ТЕТРАДКА № 118**

### *8 ноември 1974, петък*

Днес Блага ми каза, че са намерили в Пловдив формулировка за включване и на името на Багряна в книгата за нея, за да може договорът да има юридическа стойност. В издателското каре след името на Блага и Данчо ще бъде добавено: „Със съдействието на Елисавета Багряна“. Блага добави: „Ние вече сме свикнали с мисълта, че Багряна ще вземе хонорар. Но нямаш представа колко бяха изненадани и учудени хората в Пловдивското издателство.“

### *10 ноември 1974, неделя*

Емилиян, ядосан на Камен Калчев, казва: „Кажи на твоя приятел че не заслужава първото си име, а само второто, презимето.“ Обвинява го в кариеризъм.

### *11 ноември 1974, понеделник*

Розалия Ликова за две години бе отстранена от студентската аудитория. Наистина, получаваше заплатата си и по цял ден четеше в Народната библиотека. Но бе разстроена нервно, недоволна, измъчена. Усилията да се уреди положението ѝ не даваха резултат

Едва миналата седмица бяха върнати правата ѝ... И двете ѝ лекции минали много добре – никой не ни е говорил по-добре за Смирненски, [казват студентите].

### **17 ноември 1974, неделя**

Обадих се по телефона на Блага да я поздравя за новия цикъл стихове в „Септември“. Целият цикъл е много хубав – в нейния стил, с нейната оригиналност, която я отличава съвсем ясно сред голямата редица пишещи у нас стихове. Някои стихотворения са забележителни: *Автопортрет*, *Щом търсиш трайност*, *Още един ден*, *Адрес*.

Дора Габе се върнала от Москва и Румъния и също тази сутрин ѝ се обадила за стиховете. Блага казва: Тази жена чете всичко.

[На другия ден се чуват с Динеков по телефона и Дора Габе казва: „Голямата поезия се ражда от голямото страдание.“]

### **20 ноември 1974, сряда**

[Среща с Багряна във Фолклорния институт. Вероятно срещата е записана на магнетофон и публикувана в сп. Български фолклор.]

\*

Камен ме моли да разговарям с Блага – да я убедя да вземе контракцията от издателство „Български писател“ (2400 лв). Блага няма да се съгласи; казах му, че е излишно да се насилва нейната съвест. От самия Камен научих, че тя дори протестираше, задето ѝ дават като допълнение към хонорара за последните ѝ стихове в „Септември“ 200 лв под формата на контракция с Литературния фонд. Това било една форма да се увеличи перото за хонорарите в съюзните издания.

### **22 ноември 1974, петък**

Обади ми се Багряна – да отида тази вечер у нея; ще бъдат Блага и Данчо. Ще ни покаже писма и снимки.

Заварихме я сама. Стаята пълна с цветя. След малко дойдоха Блага и Данчо. Върнаха цял куп снимки, които бяха взели за преснимане, и взеха нови от тези, които Багряна бе извадила. Снимки от детството, ученичеството (в една от тях тя е с почти детско, дълго лице, с нищо ненапомнящо героинята на Багряна), от пътувания из страната и в чужбина. Една от снимките е от учителстването на Багряна във Враца: Багряна е в средата, разкошно облечена и извънредно красива, с някаква провокираща красота.

В две снимки се мярка Боян Пенев. Едната е от Париж: три учителки, Н. Михов, Боян Пенев, Багряна. На другата е бил с Багряна (Варна, 1926), но след смъртта му Багряна откъснала своята фигура. И на двете Боян Пенев е висок, строен, със здрава силна фигура, с гладко лице и малка брада. Защо се учудваме, бил е на 44 години, в пълния разцвет на силите си.

Едно дълго писмо от Матвей Вълев от 1943 г. Матвей е вече в северозападна България, управител на чифлик. Описва заниманията си, оплаква се от скитническия живот и самотата си, дава израз на чувствата си. Писмото е написано на няколко малки тесни листове.

И още една снимка: Багряна и Дора Габе във военни униформи „освобождават“ Добруджа през 1940 г. Изправили са се пред един граничен камък, заобиколени от група офицери.

Човек не бива да се учудва на нищо: Багряна и Дора Габе винаги са били с властта, никога не са се противопоставяли на властта, а са я използвали. За тях не бе никаква трудност да декларират своята вяност и на отечественофронтовската власт. [...]

У Багряна Блага разказа за посещението у Фани Попова-Мутафова. Живее в една малка стая; всичко е затрупано с вещи и книги. Дори ѝ станало неудобно да я кара в такава обстановка да търси снимки. Касае се за първите години след първата война, когато са прекарвали известно време заедно в Мюнхен.

Още един епизод. Блага и Данчо тази сутрин трябвало да вземат от онкологията оперираната от рак леля на Блага и да я изпратят в Търново. Описание на подробностите. Блага трябва да е много силна, за да говори за тези неща. Цвета Унджиева ми каза нещо за Блага; чула го от Дана Хронкова<sup>76</sup>. Ставало дума за чешкия превод на „Лавина“. Дана ѝ съобщила, че романът ще излезе на чешки през 1976 г. Блага казала: „Ще бъде късно вече за мен“... Страшен отговор.

#### **24 ноември 1974, неделя**

Блага получила писмо от „Български писател“ за контрактация. Отговорила, че е готова да подпише договор за творба на съвременна тема, но не желае никаква контрактация. Блага тази вечер беше в много добро настроение, шегуваше се, смееше се.

Багряна продължава да вади снимки и писма, като обърква работите на художника, който прави макет за книгата. Първо, оказва се, че неща, които Блага и Данчо са търсили дълго и с големи трудности са ги намерили, се намират и у Багряна, и второ – новите снимки, които така предпазливо показва, ще забавят работата по книгата, защото сроковете за художника са минали. Багряна и в тези години продължава да обмисля всичко, да се колебае какво да покаже, да преценява всеки отделен случай от различни страни.

---

<sup>76</sup> Дана Хронкова (1930 – 2022) – чешка българистка, литературна историчка и преводачка, приятелка на Блага. Работи в Чехословашката академия на науките, занимава се с българска литература и с чешко-български литературни и културни взаимоотношения. Дълги години преподава български език в катедрата по Славянски филологии в Карловия университет. Превела е много български автори, вкл. „Лавина“: Bлага Dimitrovová. Lavina. Praha: Odeon, 1977.

Всъщност преводачка е Алена Максова, но тя е репресирана и книгата излиза с името на Дана Хронкова: „Отгласът на „Лавина“, излязла на чешки през 1976 г. в поредицата „Съвременна световна проза“ на изд. „Одеон“ бе изключителен – спомня си Дана Хронкова. – Специалистите оцениха както посланията на романа, така и необичайните изменения на повествователната структура, и екзистенциалното звучене на текста. Мисля, че това много зарадва Блага, а също и нас двете с Алена Максова, която направи отличен превод, а аз преведох стиховете и написах послеслова на изданието.“ Романът се чете в издателството още на коректури. Но при посещение в Прага група от „Български писател“ обявяват за голяма грешка публикуването на „Лавина“. В резултат спира излъчването на романа по Чехословашкото радио. Радиоверсията се подновява едва през 1990 г.

## ТЕТРАДКА № 119

*Москва, 1 декември 1974, неделя*

Ника Глен<sup>77</sup> – влюбена в България, отдала себе си на популяризирането на българската литература в Съветския съюз. Дребничка, свитичка, но излъчваща симпатия, близка на много български писатели или българи, живели в Москва. [...] Излиза ново издание на Ахматова, но дори и тя няма да може да се снабди с него, затова ме моли да ѝ го купя в София. Изданието на Жирмунски още не е поставено под печат.

*София, 3 декември 1974, вторник*

В неделя след обяд се върнах от Москва. [...] Дисертация на Маргарита Каназирска<sup>78</sup> за Леонов... Колко традиционен в своята методология е Ковальов полича от факта, че посочи като недостатък на Каназирска използването на категориите време и пространство. Разглеждането на тези категории не може да доведе до нищо, не подпомага разбирането на лит. творба. Касае се за самоцелни разсъждения – в резултат на увлечение от методологията на Бахтин, който обича да смесва литературното изследване с моменти, взети от други научни области.

Ядосах се, такова изказване на един съветски литературовед може да спре желанието на нашите млади изследвачи да използват по-модерни методи, може просто да ги изплаши. Затова реших да взема думата и да възразя. Изказах се последен – в началото за работата на Каназирска, след това за оформянето на Търновския университет като научен център и накрая – за рецензията на Ковальов (похвалих критичната ѝ страна). Тук именно изтъгнах, че разглеждането на „времето и пространството“ разкрива много интересни и важни неща в творческата личност и литературната творба. Мисля, че постигнах целта си.

\*

По време на моето отсъствие от София са ме търсили Ем. Станев, Багряна, Камен Калчев. Обадох се още в неделя на Емилиян. Първата му дума е: „Вече пиша, почнах, върви“. Багряна ме е търсила (както и нейният син Любчо) да ми съобщи за смъртта на Иван Шапкарев. От днешния си разговор с Блага научих, че Багряна е била на погребението.

... С Блага разговарях тази вечер по телефона. Предадох ѝ поздравите на московските приятели. Утре ще минат сутринта, за да вземат и чешката антология на българската поезия.

<sup>77</sup> Ника Глен (1928 – 2005) – руска българистка, превеждала П. Вежинов, Валери Петров, Емилиян Станев, Блага Димитрова. Пиесата „Опит за летен“ на Радичков е поставена в много театри на Русия, вкл. МХАТ. Близка приятелка и литературен секретар на Анна Ахматова (1958–1963), която превежда 11 стихотворения на Багряна. Тези преводи стават повод за тяхното приятелство. Ахматова я нарича „болгарская королева“. Част от архива на поетесата остава у Ника и тя го предава безвъзмездно в Музея на Ахматова. Автор на спомени за нея, съставител и автор на коментарите към Събраните ѝ съчинения, секретар на Комисията по литературното ѝ наследство. Близка с Лидия Чуковска и Мария Петровых, преводачката на Далчев на руски, Ника Глен е съставител на посмъртното „Избрано“ на Петровых. Неоявен съставител на първото българско издание на Ахматова, 1967 г.

<sup>78</sup> Маргарита Каназирска (1941 – 2013) – асистент по руска литература в СУ, по-късно проф. във ВТУ.



#### *4 декември 1974, сряда*

Тази вечер Блага, Данчо и аз бяхме на гости у Емилиян Станеви – Надя ни покани на баница и чай. Надя прочете интервюто на Емилиян в „Земеделско знаме“. В него има наистина много правдиви и смели неща, засягащи нравствения дълг на нашия съвременник. Мнозина позвънили на Емилиян за това интервю, включително и министър-председателят Ст. Тодоров, който го поканил на разговор.

Изглежда, че Емилиян не продължава нито една от започнатите теми. Отново говори на Блага за новозамислената повест „Проклятие на духа“ (за българския монах, помохамеданчил се след завладяването на Търново от турците). Не вярвам вече на никакви декларации – творческата криза не е минала.

Както винаги, Емилиян рязко отрича неща, които не познава. Така стана тази вечер със структурализма. Подхванахме дълъг разговор на тази тема. Изтъкнах, че нито съм добър познавач на структурализма, нито съм негов привърженик, но не може да се отрече, че като метод той навлиза в много научни области, че е признак на някаква нова гледна точка, която не изчерпва нашето познание, не отрича неговите възможности, но тъкмо обратното – обогатява знанията ни за нещата. Можем да не приемаме структурализма като философия, но неговите методологически [основания?] са безспорно интересни.

Емилиян накрая стана примирителен. Много шеги и закачки. Блага се забавляваше чудесно, бе в отлично настроение.

Тази сутрин Данчо ми донесе нейното изказване на писателската конференция. В него има и нравствена смелост, и ум, и дълбоко проникване в делото на писателя. Ще цитирам само един пасаж, който се отнася до истината в литературата и до фолклора:

„Колкото повече опит през годините натрупвам от нашите общи и от собствените си несполуки, толкова повече се убеждавам: железен закон в природата на литературата е истината за живота. Истината не е първият звук или ярката багра, или новият лозунг на площада, които ни се хвърлят в очи. Може би за пълната истина трябва откривателски дар, познание на миналото и настоящето, прогнозиране на бъдещето, дълголетна преработваща интензивна мисъл, и от само себе си се разбира – безкористие и готовност за риск. Веднъж хваната като изплъзващ се пулс на новородено, истината носи в самата си същност живецът на творческата треска, тя събужда чувството за отговорност, тласка към търсене на най-точния снайперски израз, за да се самодокаже, да се защити достойно срещу лъжата.

Както в природата има време за зреење и време за раждане, така и едно произведение на литературата, носещо истината, ако претендира за живот, не може да се създаде с нетърпението на писателя и ускорителя на издателски планове, графици, отчети и прочие. Недозреятата или ранозреятата е обикновено явление в нашата литература; да не говорим за сивия поток, който принадлежи към мъртвата природа – впрочем той загрозява, окалва и няма нищо общо дори с мъртвата природа.

Истината носи живот и здраве. Самото смело вглеждане в нея е очищение от болестните явления. Надмогването на страха пред истината е силата на творческия дух. А затварянето на очите пред нея може да предизвика гангрена.

Неотдавна имах нужда от някакъв народен мотив и ми се наложи отново да прелистя сборника на братя Миладинови<sup>79</sup>. Преоценявайки ги сега с други очи след тежката поука на живота, останах поразена от сгъстения трагизъм в битовата наша поезия. Става

---

<sup>79</sup> „Български народни песни“, събрани от братя Миладинови. Загреб, 1861. П. Динев е давал на Блага всички сборници с народна поезия, които тя чете от кора до кора.

дума не само за робството, не само за кръвопролитията, а за всекидневието. Народният певец не се е побоял да разкрие димящите рани на живота, любовните и семейни драми, да ги наниже песен след песен все по-потресавачи, как „брат брату око извадил“, как овчар девет години болен лежал и девет постели изгноил, или оня величав символ за дървото, в чийто корен е свила гнездо змия-лютица, а на върха му пее славей:

Ето един вариант:

...Димна гора Богданска.  
Найде дърво кипарево,  
во коренот змей му лежит,  
на върхови славей пеит.<sup>80</sup>

(Миладинови, с. 358).

Поколения наред допреди век още от люлката са били закърмени с тези силни песни, които не са им спестили жестоката истина за живота, не са ги пощадили откъм пъкащото зло на света вън и вътре в човека. От това нашите предци не са се огънали пред изпитанията; напротив, тъкмо откровената докрай народна песен е възпитала в тях характер на борци и творци на своето съвремие.“

#### ДЕЛЧЕВ: Вторник, 26. XI. 1974.

Изпратих на Бл. Димитрова благодарствено писмо, в което се съдържа тази фраза: *Поздравявам ви, че сте успяла да скъсате санитарния кордон и да кажете някои премълчавани истини, които смущават казионния оптимизъм на непогрешимите.*

#### ДЕЛЧЕВ: Петък, 29. XI. 1974.

Надвечер отидох да се мерна на конференцията. Първия човек, когото срещнах, беше Бл. Димитрова. Казах ѝ, че бях чул за нейното изказване и съм сигурен, че е било добро. Но добавих, че каквото и да е, вече ѝ струва една неприятност – тази, че името ѝ е попаднало между имената на такива велики поборници на духа като К. Калчев, А. Тодоров, В. Колевски, Сл. Васев и някои други като тях, които, откакто ги помня, винаги са били на власт и винаги са били прави. И Блага призна, че това съседство не я е изпълнило с ентузиазъм.

В залата нямаше какво да правя – останах в кафенето при Ст. Каролев. Заговорихме за вчерашното заседание и Стоян ми разказа следното.

Сутринта (а може предния ден – все едно) Пант. Зарев се обаждат на Емилиян Станев и започва с лек упрек, че се е откъснал от Съюза и не изпълнява задълженията си като член на ръководството. Емилиян отговаря, че не е съгласен с водената политика и затова страни – един вид прави опозиция. Но като разбира, че е определен за президиума, жеста му се стопява в кисело съгласие. И вчера е бил между избраните. След това вече не се мярнал.

Впечатлението ми от това, което видях: никаква заинтересованост – всеки гледа да се претупа едно „мероприятие“. Реакцията е адекватна на реалността.

Изказване на Аргирис Митропулос, което можеше да бъде хубаво, ако не беше безтактно. Атакува открито Бог. Райнов – че използва служебното си положение (новелата му в последователни броеве на „Литературен фронт“ – недопустимо за вестник), и Кина Бояджиева, сътрудничка на Централния комитет – за некомпетентност. Това второто беше направено много остро и без да се изтъкнат необходимите доводи, навярно от смущение.

След заседанието, което завърши с угоднически акт към Т. Живков, слязох в ресторанта да се поразсея. Но на масата ни се настаня Кр. Белев и не ми остана друго освен да се покоря на съдбата: в продължение близо на един час трябваше да слушам за неговите революционни и ра-

<sup>80</sup> В този шедьовър Блага вижда символ и на собствения си живот: в корена го разяжда смъртта, а отгоре пее славеят, помежду расте дървото...

зузнавачески подвизи, между другото, и това как е бил приет от Сталин в присъствието на Г. Димитров и как, благодарение на неговото застъпничество пред вожда на народите, Кръстьо Раковски не бил осъден на смърт. Изслушах го внимателно и ми остана само едно утешение – че все още нервите ми са здрави.

ДЕЛЧЕВ: Вторник, 3. XII. 1974.

Получих от Бл. Димитрова нейното изказване пред конференцията. Верни наблюдения и констатации, оттам – и верни изводи, всичко това поднесено в една елегантна форма, на места извисена до поетичност. Ако е необходимо да се поберат тези пет страници в едно изречение, би трябвало да се каже: „Литературата е възможна само като истина за живота, а нашата сегашна литература бяга тъкмо от нея.“

Представям си какъв скандал щеше да произлезе, ако Блага беше решила да направи още една крачка и да илюстрира мисълта си с някои от по-характерните прояви. Но тя не отива дотам и факторите ще бъдат заставени да премълчат ошипването, продължавайки да правят това, което са правели досега.

ДЕЛЧЕВ: Четвъртък, 5. XII. 1974.

Люб. Тенев ми говори за „сценария“ на проведената конференция, осъществяван според неговите сведения от Др. Асенов. Смятало се, че този сценарий не бил осъществен по предварителния замисъл и конференцията била наполовина провалена. Като основна слабост се преценявали три изказвания: на Бл. Димитрова, на Ч. Добрев и на Арг. Митропулос. Чавдар бил обвинен в прозападни тенденции като редактор на „Съвременник“ и това го заставило да си депозира оставката, която обаче засега не била приета.

ДЕЛЧЕВ: Събота, 7. XII. 1974.

Случайна среща с Бл. Димитрова и Йорд. Василев. Във връзка с конференцията Блага каза, че ѝ се обадил Др. Асенов, настоял и тя се съгласила да се изкаже. Това потвърждава, че Драгомир е изпълнителя на „сценария“. Както всички мои познати, и Блага е на мнение, че конференцията беше мероприятие за отчитане.

Спомних си един момент от днешната вечер у Емилиянови. По едно време Емилиян донесе една от пушките си, почва да демонстрира качествата ѝ, да я разгласява. Някога с някаква Емилиянова пушка с окомер като бинокъл Блага се е вглеждала в минаващите по улицата хора. От този епизод ще е останала някаква следа в подсъзнанието, защото в болницата ѝ се случило следното: Един ден, когато положението ѝ било най-тежко, имала силни болки и никаква мисъл не е имало в главата ѝ, изведнъж в някакво полусънно състояние почувствала, че държи Емилияновата пушка в ръцете си и стреля. Стреля в писатели, които минават отсреща по някакъв баир. Стреля по Анастас Стоянов<sup>81</sup> и го убива; стреля по Дим. Методиев<sup>82</sup>, който също пада убит. След всекиго от тях

<sup>81</sup> По това време Анастас Стоянов е секретар по въпросите на поезията в СБП, гл. редактор на „Пламък“. Протеже на Джагаров, непрекъснато търси „отклонения“ в творчеството на Блага и създава настроения срещу нея. Настоявал пред партийно събрание стиховете ѝ да се изтъкнат като „отрицателно явление“. След промените излезе досието му като сътрудник на ДС.

Динеков: „Анастас Стоянов – като секретар на съюза и протеже на Джагаров, той се бе превърнал на жандарм – бе готов да прави кариера през труповете на колегите си.“ Георги Марков описва как доносници на среща с Т. Живков срещу Блага Димитрова, Валери Петров и Веселин Андреев, а Живков съжалява, че Веселин Андреев не е бил разстрелян „още навремето“... Известно е, че след чешките събития започва „ловът на вещици“ и никой не се осмелява да защити обвинените в антипартийност поети // Заочни репортажи, 429.

<sup>82</sup> Димитър Методиев – поет, завършил Лит. институт в Москва, член на ЦК, член на СБП. Д. Методиев и Б. Райнов са били съветници на Т. Живков.

обаче тя пропуска по един, за да изпадне в паника, да бяга и да търси къде да се скрие, да изживее целия ужас на преследващата го смърт. Така тя пропустила последователно Георги Джагаров и Богомил Райнов.

„И този сън или полусънно състояние се връщаха много пъти; аз стрелях и изпитвах някакво морално удовлетворение, връщах се към живота. Виждате ли какви неща се таят в човешкото подсъзнание. Аз, която през живота си никога не съм стреляла и не съм убила дори една животинка, сега стрелях по хора.“

### ***10 декември 1974, вторник***

Поканихме снощи Багряна, Блага и Данчо у дома на вечеря. Блага бе невероятно весела, шегуваше се непрекъснато. Искане на 17 декември – деня, в който миналата година ѝ бе направена операцията, – да устрой малко тържество в „България“ (нещо подобно на това, което Радевски устрой за своята 70-годишнина). „Това е моето ново рождение, на тази дата започнах живота си отново.“ Оказа се, че трябва да отложи тържеството за началото на януари – мнозина от приятелите ѝ на 17 декември няма да бъдат в София.

Блага ми разказва за разправиите си с „Литературен фронт“. Не искат да ѝ покажат резюмето, което са направили на нейното изказване пред националната писателска конференция. Днес след обяд я срещнах (?) на ул. „Левски“ забързана – запътила се за редакцията на „Литературен фронт“ да търси резюмето. Не ѝ го изпратили – въпреки вчерашното обещание, искали да ѝ го прочетат по телефона. Уви, ще я излъжат. Хората от „Литературен фронт“ са страхливци – боят се да пуснат нейните смели мисли дори в резюме.

Снощи изпратих Багряна до дома ѝ. Пита ме дали съм чел книгата на Сарандев за Дора Габе. Тя я прелистила доста подробно. Направило ѝ впечатление, че в книгата не е отбелязана смъртта на Б. Пенев. „А Дора дълго време след това продължаваше да се подписва Пенева и получи пенсия след смъртта му...“<sup>83</sup>

### ***10 декември 1974, сряда***

Сузи ме попита дали е удобно да се обади на Блага и да поиска изказването ѝ на писателската конференция – казали на Радичков, че това било най-хубавото изказване. Не се съмнявах, че Блага ще се съгласи; обадох се у тях – говорих с Данчо. Тази вечер ще пусне изказването в кутията на Радичкови.

### ***Варшава, 14 декември 1974, събота***

В самолета четох и сега продължавам да чета извънредно интересната нова книга на Бурсов „Личност Достоевского“. Твърде голяма широта на погледа. Мисля си за нашата оценка на Пенчо Славейков. В четвъртък в Литературния институт се разглеждаше двутомният труд на Каролев за Пенчо Славейков<sup>84</sup>. Изказванията бяха само похвали; някои похвали (на Милена Цанева и Ваня Бояджиева) стигаха до идолопоклонство. Без-

<sup>83</sup> Дора Габе не е била разведена с Боян Пенев, тя е останала негова съпруга по документи. Те са живеели поотделно, но са запазили приятелски отношения. Писмата на Дора Г. от този период представляват изключителна психоаналитична проза.

<sup>84</sup> Стоян Каролев (1921 – 2005) – състудент на Блага. Литературен критик и историк, поет. Най-голяма популярност му носи тритомното изследване „Жрецът-воин. Пенчо Славейков“, което има две издания: т. I и II, 1976, II издание – 1981; т. III – 1988.

спорно, Каролев е положил голям труд, работи добросъвестно, мисля честно, но успял ли е да улови вярно образа на Славеиков, след като досега е проявявал невероятно късогледство при оценка на неговото творчество?

Не съм чел труда; обещах да го прочета и да се изкажа след два четвъртъка. Книгата на Бурсов ще ми помогне със своя по-широк поглед.

### ***Варшава, 17 декември 1974, вторник***

[Динеков участва в защита на една аспирантска работа на полската докторантка Вербицка. Неговата рецензия е категорична в подкрепа на докторантката.]

Трябва да призная обаче, че рецензията на Домбек<sup>85</sup> бе много задълбочена и изключително интересна в теоретично отношение. Като я слушах, малко се срамувах за онова, което прочетох преди нея: твърде повърхностно разглеждане на проблемите, повече преразказ на съдържанието на дисертацията глава по глава. Веднага пролича равнището на българското литературознание, или по-точно равнището на моите становища, далечно на съвременната теоретична проблематика. Уви, нашата наука е все още провинциална.

Тереса Домбек не бе навсякъде права, не познаваше и много добре фактите на българската междувоенна литература, но теоретическите ѝ позиции бяха категорични. Тереса прояви необикновена вискателност и праволинейност – и при двете гласувания написа нула (т.е. въздържане). Учудих се на характера ѝ. Не бих казал, че е напълно справедлива – Вербицка заслужаваше да бъде подкрепена. Тук искам да изтъкна само впечатлението си от смелостта на Тереса да извежда докрай конвенциите на своите становища. Уви, аз съм човек повече на компромисите, а от друга страна почти винаги съм избягвал да бъда категоричен в преценките си – поради липсата на по-високо самочувствие, поради трудността да се дават справедливи присъди... Двойката винаги поставя пред колебания съвестта. Домбек е от хората, които не държат сметка за чисто човешката страна и решават безапелационно. Не знам, може би правото е на нейна страна.

### ***21 декември 1974, събота***

В разговор с Камен Калчев... във връзка с последния брой на „Пулс“ говорим за падението на нашата критика – нейните мнения се определят от поста и общественото положение на авторите на рецензираните книги. Такава поквара на критиката (особено на младата критика) никога не е съществувала у нас.

\*

Особено ми е приятно да чуя от Хелена, че Стефка Стойкова е направила при неотдавнашното си посещение във Варшава отлично впечатление: културна, извънредно деликатна, пълна с вътрешно очарование. Това чух най-напред от Войцеховски, сега го потвърждаваше Хелена, а същата вечер в телефонен разговор го потвърди и Тереса Бжзовска – Комаровска, която не е особено склонна към лесни комплименти?

---

<sup>85</sup> Тереса Домбек-Виргова (1933 – 1999) – полска българистка, преводачка и литературна историчка. Превежда на полски романа „Пътуване към себе си“: *Podróż do siebie samej*, Warszawa, Czytelnik, 1970. През 1975 г. П. Динеков е записал: „Като слушах Тереса Домбек, реших, че в нашето литературознание трябва да се извърши някаква революция – иначе ще претърпим истинска катастрофа“.

## **22 декември 1974, неделя**

[За Чавдар Добрев:] Наистина, има нещо нездраво в морала и поведението на Чавдар: прекалената амбициозност го води до кариеризъм и компромиси. Спомням си, че при случайна среща преди две седмици първото нещо, което ме попита, бе – как е прозвучало изказването на Маргарита (жена му) в Москва.

Ясно е, че той е държал Маргарита да говори пред Московската конференция. И тя говори – въпреки неблагоприятната обстановка, липсата на време. Домакините просто бяха принудени да ѝ дадат думата последния следобяд, на самото заключително заседание. Какво ли е положението в това семейство, където са се събрали две болезнени амбиции?

\*

От Багряна научих, че вече са излезли коректури от книгата на Блага и Данчо – двамата сега са заети с тях. Павел Матев поканил и Блага на честването в Чирпан, но тя се бои да пътува в това студено време.

Позвъних няколко пъти на Блага – не се обаждат никой нито на „Паренсов“, нито на „Искър“. Когато се върнах в петък, намерих на масата си оставените за Данчо и Блага две книги – Иречек („Пътувания по България“) и Ръорих (репродукции), а също и предадената от мен статия на Стефан Гечев за „Литературна мисъл“. Обезпокоих се много – защо Данчо не ги е взел? Да не би Блага да се е разболяла? Позвъних веднага – обади се самата Блага – весела, разговорлива. Слава богу, всичко е наред. Покани ме вечерта да се отбия у тях; не успях – поради кръжока със студентите.

[Емилиян за Ст. Ц. Даскалов: „Прасе никога не се дави. Дори да го хвърлиш сред л...а, то ще ги изяде и пак ще изплава.“]

## **ТЕТРАДКА № 120**

## **28 декември 1974, събота**

В четвъртък завърши в Литературния [институт] обсъждането на големия труд на Стоян Каролев за Пенчо Славейков. Безспорно, интересно изследване, пръв по-значителен опит на марксистическата критика да се разбере Славейков цялостно и правилно. В методологическо отношение Каролев има и някои интересни хрумвания – да направи паралели между Пенчо Славейков и писателите, с които е бил сроден или от които се е учил: Яворов, П. Тодоров, Кръстев, Гьоте, Хайне, Ибсен, Ницше. Тук влиза и паралел с Вазов, с когото също е общувал, макар и по отрицателен път.

Изказах се обширно. Направих и две основни бележки: първо – недостатъчно е разкрита същността и развитието на кръга „Мисъл“ и характерът на цялото литературно движение (Тереса Домбек и Ян Кошка в своите книги, излезли неотдавна го наричат „Moderna“)...

Към 9 и половина отидохме с Йордан Василев в „Стадион“; там дойде и Блага с Ха. Ресторантът бе претъпкан, задимен от пушачите. Блага е весела и жизнена. Тези дни са минали шпалтите от книгата за Багряна; трябвало е с Данчо да коригират от сутрин до вечер.

\*



Обадих се на Блага да ѝ кажа, че Тереса [Домбек]е предложила драмата ѝ „Нечакана среща“ в „Dialog“. Говорим за смъртта на режисьорката Лена Ченчева. Блага разговаряла с нея в сряда – искала ѝ новата пиеса. Касае се за пиеса за богомилите. Блага я нахвърлила в първата ѝ редакция, но още работи върху нея.

### **3 януари 1975, петък**

Блага ми се обади веднага след топовните гърмежи през нощта на Нова година. Уви, Ха се разболяла, вдигнала температура. Вчера аз се обадох у тях. Данчо ми съобщи, че Ха почти оздравяла, но Блага легнала.

\*

Йордан [Радичков] все пак е свързан с Джагаров. Бях му дал да прочете изказването на Блага на националната писателска конференция. Веднага направи бележка за началото, където Блага говори за седемте години (има предвид Джагаровото председателстване); трябвало да продължи и по-нататък – за председателстването на Зарев. Йордан има много добро мнение за Блага: „Ако тя живееше в Съветския съюз или в която и да е друга социалистическа страна, щяха да се гордеят с нея.“

### **6 януари 1975, понеделник**

Дечко Узунов с жена си Маша Живкова-Узунова бяха рядко красива двойка. Виждах го на срещите на „Златорог“ в Юнион-Палас; можеше няколко часа да забавлява по удивителен начин една компания от 30-40 души. Безспорно, много надарен човек, художник във всичко, дори във външния си вид. И сега неговата осанка импонира – висока фигура, късо зимно палто, кадифени паталони, артистична шапка. Когато го срещнеш по улиците, макар и да е далече, не можеш да не спреш и да не го изгледаш с възхищение. Върви уверено, с широка крачка – като античен гръцки бог.

[Починали са Енчо Стайков и Ал. Гетман. Като чуе такава вест, Динеков обикновено записва някои спомени.] ...Помня един случай: В 1954 г. отказах да вляза в ръководството на Писателския съюз. Радевски настояваше, сърдеше се. Един ден ми каза: „Ще те повикат в Централния комитет.“ След няколко дни ми казва отново: „Не. Разговарях с Енчо Стайков – отказа се да те вика. Казва: на какво основание можем да му налагаме – той не е партийен член.“

Александър Гетман – подвижен, шумен, общителен. Висок, строен, с красива глава. Бил е партизанин (от Гетов станал Гетман), полковник, дългогодишен редактор на сп. „Български воин“, приятел на Бешков. Произведоха Гетман в генерал. Един ден се озова генерален директор на Народния театър и Народната опера. „Това бе един от парадоксите на нашата действителност.“ Но поне беше честен и достатъчно смел, за да защищава справедливи каузи. Това е една твърде рядка черта в нашето време.“

### **9 януари 1975, четвъртък**

Багряна също бе дошла на панихидата на Шапкарев. Нейното присъствие правеше впечатление. Тя е била и на погребението, намерила е сила да превъзмогне пустотата на раздялата. С обикновения си израз на лицето, с липсата на нещо необикновено и изключително – тя бе непроницаема. И човек си мисли: какво означава присъствието ѝ тук? Може би е някакъв белег за връщане към хубавото в младостта или е само акт на об-

щественно приличие? Разбира се, многото години превръщат и най-бурните чувства в пепел. Всяко действие вече се превръща във вътрешно безразличие.

\*

Към 11 часа срещнах случайно по „Граф Игнатиев“ Петър Увалиев<sup>86</sup>. Дошъл в София да доведе майка си, която му е била на гости в Лондон. Отново бе в голямото косместо кожено палто, но руска студентска шапка, днес много на мода у нас.

Увалиев отиваше у Павел Спасов. Говорихме за сестра му Дора<sup>87</sup>, за която научих от Дечко Узунов, че през есента е идвала в София. Увалиев ми разказва за съвместната ѝ работа с проф. Якобсон и за своите собствени срещи с Якобсон през лятото в Париж и Венеция.

\*

Заседание на катедрата. Помолих Розалия Ликова да вземе някои лекции допълнително, за да облекчи Симеон Янев. Отказа. Егоизъм, липса на всякакво чувство за дълг. А хората я заместваха цяла година, когато беше в Полша, и през последните години си разпределяха лекциите, за да не дойде някой откъм и я измисти. Кълнеше ни се в признателност, а сега прояви арогантно своя егоизъм.

### *19 януари 1975, неделя*

Обади ми се Блага – да се разходим из парка. Вече е към 11 ч., слънцето е пробил зимната мъгла. Събрахме се у нас – Блага, Данчо и Стефка Стойкова, която дойде да вземе „Историята на балканските народи“. Блага е много оживена, но някак наедряла, с посивели кичури коса, които се подават под шапката. Весело коментирахме току-що отпечатаното интервю на Джагаров в „Отечествен фронт“. Заглавието: „Да не падаме на колени“ е извадено от един от отговорите. Някои отговори са твърде смислени: „Има ли неща от всекидневието, които особено Ви дразнят? – Поведението на образования глупак. Подменянето на понятието „човек“ с понятието производителна сила. Грубостта. „Скромното“ нахалство. Тихата подлост. Усмивката с нож между зъбите. – Как се отнасяте към тях? – Понякога с възмущение. Понякога с болка. Понякога с ужас. Коя съдба Ви се вижда най-вече за оплакване? – Съдбата на онзи, който знае истината, но не смее да я каже.“

Но изобщо интервюто е високомерно и маниакално – черти, присъщи на Джагаров. Разбира се – и в много случаи неискрено.

...Невесели мисли за нашата култура. Блага ми разказва за „реформите“ на Б. Божилов в издателство „Народна култура“ – унищожил групата за поезия, която колективно разглеждала поетическите преводи; разпръснал поетите в другите отдели. Блага предполага – по внушение на Н. Антонов, за да може да прокарва слабите си преводи.

Срещнахме Валери Петров с малкия му внук Огнян – водил го на „пратера“ на бул. Евлоги Георгиев. Малкият, пълничек, с червени бузки – се е скрил в дебелия си дрехи като в пашкул. Валери също е потънал в кожата си. Утре заминава за Ситняково за десет дни.

<sup>86</sup> Петър Увалиев (1915 – 1998) – есеист, културолог, критик, продуцент; сътрудник на сп. „Златоторг“, емигрира в Лондон през 1948, говорител на радио БиБиСи.

<sup>87</sup> Дора Валие (1921 – 1997) – френска изкуствоведка със световна известност.

**22 януари 1975, сряда**

...За съжаление, голяма част от архивата на Балабанов [Александър] пропаднала. След смъртта му някакъв прокурор заел стаята му, изхвърлили всички книжа в банята. Дъщерята Балабанова се обърнала за съдействие към Писателския съюз, но безрезултатно – и книжата се пръснали. Боров съжالياва, че тогава не се намесил и не прибрал Балабановата архива в Библиографския институт. Историята се повторила и с Балабановите писма и книжа, които се намирали у Яна Язова. Въпреки че била назначена от Писателския съюз комисия (Боров влизал в нея), близките на Яна Язова изнесли всичко и заявили, че го предали в Държавния архив.

Аз предложих на Боров да вземе инициативата да се напишат спомени за Балабанов, които да бъдат евентуално публикувани в един от томове, издавани от „Български писател“. Или в „Български писатели в спомените на съвременниците си“. Боров обеща да разговаря със Сим. Султанов.

Обсъждаме едно бъдещо събиране у нас – дали да покана Багряна, ако дойдат Христо и Мила Радевски. Блага ме предупреди, че Мила не обичала Багряна. Боров не е убеден в това, но ми казва друго: Багряна му се оплакала, че Блага се е отдръпнала от нея, не се обаждат на телефона, крие се. Аз пък от своя страна не съм убеден в това, въпреки че знам някои резерви на Блага по отношение на Багряна.

Слабости в човешките отношения, с които, уви, трябва да се съобразяваш...

## ТЕТРАДКА № 121

**26 януари 1975, неделя**

Една голяма изненада – днес от 11 до 3 и половина слушах части от дневника на Надя Станева. Емилиян от вчера е на лов. Тази сутрин Надя ми се обади – иска да ми покаже какво е написала и да се посъветва какво да прави с дневника (използва отсъствието на Емилиян, за да може да поговори с мен).

Най-напред ме запитва какво мисля за Светлозар Игов. Чела последната му книга, харесала ѝ, вдъхнала ѝ доверие. Защото Надя търси от известно време някой по-млад литературен критик, комуто да повери дневника си – да бъде запазен и използван в бъдеще. Казах ѝ, че Игов е действително културен и талантлив, но нямам вяра в характера му; и неговият характер е смачкан по времето на Джагаров, както и характерът на редица други млади критици.

В 11 часа бях при Надя и веднага тя почна четенето. Оказа се, че е изпълнила вече 10 големи тетрадки, изписани с мастило от двете страни на листа; започнала е вече единадесетата тетрадка. Започнала е да пише през 1955 г. Беше под формата на дневник; всеки откъс е датиран. Започна да ми чете началото: историята на романа „Иван Кондарев“. Както бяхме говорили неведнъж, тя се нае да записва неща, които се отнасят до творчеството на Емилиян: начин на работа, литературни планове, литературни разговори, впечатления от срещи с писатели и прочетени книги. Моето учудване бе голямо, когато разбрах, че това е нормален дневник. Действително, Емилиян е в центъра, но неговата личност не е цялото съдържание на дневника. Преди всичко, другата важна личност е Илия Петров<sup>88</sup>, на когото са посветени много страници. Освен това в дневника са

<sup>88</sup> Илия Петров (1903 – 1975) – първият съпруг на Надя Станева. Учи живопис в София и в Академията за изобразителни изкуства в Мюнхен. Там 23-годишният младеж рисува със свободната, модер-

описани и редица срещи и разговори, водени в политически кръгове, най-често в непри-  
нудена, неофициална и семейна обстановка.

Изненада ме точността, с която Надя е предала всички моменти, които се отнасят до  
творчеството на Емилиян. Дневникът ѝ е безценен документ в това отношение; бъде-  
щите изследвачи на писателя ще намерят тук великолепен извор на материал. За никой  
друг български писател не съществува такава документация, направена непосредно,  
най-автентично по качество, предаваща творческия процес, възгледите, литературните  
позиции, личните качества на човека, приятелското обкръжение. Надя е направила нео-  
ценима услуга на българската литература, запечатвайки в тези десет обемисти тетрадки  
не само всекидневието на Емилиян, но до голяма степен нашето писателско всекидне-  
вие изобщо. В тетрадките е влязло всичко, което е чула и което е видяла.

Много интересни са и страниците, които ни отвеждат към наблюденията на нашата по-  
литическа действителност. Надя е проявила остра наблюдателност; картината не е ли-  
шена от иронични забележки и оценки.

Силно впечатление ми направиха спомените за Илия Петров. Защото в случая се касае  
не само за впечатления, отбелязвани в момента, но и за връщане към миналото, което  
означава връщане [?]. На няколко пъти Надя плака, когато ми чете тези страници; ня-  
кои спомени просто я разстроиха. Сега Илия Петров е тежко болен, намира се в тежко и  
безпомощно състояние; това още повече разстрои Надя. Не исках да задавам никакви  
въпроси в една толкова интимна материя, но очевидно е, че има неща, които още силно  
вълнуват Надя, при все че се е разделила с него. Отивайки на изложбата му преди ня-  
колко години, тя се връща към годините на съвместния им живот и си припомня твор-  
ческата работа на Илия и всяка картина, при създаването на която тя е присъствала. На-  
дя е била няколко пъти на тази изложба. Както още тогава записва, било ѝ е мъчно, че  
никъде не се е чувствало нейното присъствие в живота на Илия Петров, нито един от  
нейните портрети не е бил изложен.

С голямо вълнение Надя прочете спомена си за запознаването и любовта си с Илия. Тя  
ме предупреди, че се касае за нещо много интимно, което не е споделяла дори с Емили-  
ян; знае го само една нейна приятелка. Емилиян в началото не е знаел, че Надя води  
дневник; после разбрал. Обаче едва преди известно време попаднал на тетрадките и  
прочел нещо. Самият Емилиян ми казваше: „Добре ме е хванала“.

Един ден, през 1968 г., когато Надя се намира сама във вилата в Драгалевци, тя си  
спомня за Илия Петров и решава да разкаже за отношенията си с него. Разказът започва  
от 1922 г., когато Надя и майка ѝ пристигат от Нова Загора в София (Надя е ученичка).  
Настаняване в Лозенец, после в апартамента на „Н. Рилски“, завършване на педагоги-  
ческият клас в гимназията, конкурс за учителстване в София, назначаване за начална  
учителка в прогимназия. Там среща Илия Петров, който е учител по рисуване. От този

---

на техника на експресионизма символичния лодкар, който с могъщ размах разсича пространството, уст-  
ремен към целта си. Калин Николов: „През 1926 г. той започва със сецесиона, прави „Лодкаря“, най-ин-  
тересната си картина, но сякаш се уплашва от себе си, връща се към академизма. Ангелушев казва, че той  
е „смешен“ с академизма си, „втвърдил“ се е, вместо да върви напред.“

Динеков също е записал през 1965: „Не можех да търпя неговите плакатни политически картини през  
последните години – с големи обществени теми, с декларативни идеи, с пропагандни пози. Това не бе ни-  
какво изкуство.“ А Делчев го обвинява, че е взел участие в хайката срещу Ал. Жендов и не отива на пог-  
ребението му през 1975 г.

От 1940 г. Илия Петров преподава в Художествената академия, създава реалистична школа, която се кон-  
курира с школата на Дечко Узунов. През 1971 г. е избран за академик на БАН. Създава портрети на мно-  
го бележити свои съвременници: Дора Габе, Николай Райнов, Людмил Стоянов. Мощна, ярко очертана  
индивидуалност, значителен не само като художник, но и като личност.

момент започва историята на техните отношения – трудни, мъчителни, свързани и с таква нещастие – самоубийството на Вера<sup>89</sup>, жената на Илия. Надя е нарисувала с невероятна яркост и непосредност, разкривайки както своите лични трепети и вълнения, така и суровия, затворен характер на Илия. Надя на няколко пъти спира четенето. Вълнува се, задъхва се, плаче, почва да съжاليا, че ме въвежда в тези интимни преживявания.

Учудих се на две неща – на искреността, с която всичко е разказано. Искреност, стигаща до самобичуване, и на умението на Надя да разказва. Това умение се чувства в целия дневник. Това са не разпокъсани, бегли бележки, а добре оформени части, написани ясно, с хубав език – качество, което рядко се среща у непишещи братя. Безспорно, на Надя е помогнал нейният опит като преводачка.

Дълго няма да забравя прочетеното от Надя, още повече че нейният разказ за Илия Петров ме върна към близка среда и обстановка: семейството на художника, което познавах чрез моя близък приятел д-р Захари Захариев, който се ожени за сестрата на Илия, Цеца, и Първа прогимназия, където живяхме до 1932 г. През това време Надя е била вече учителка там, на ул. Пиротска, по която са вървели заедно с Илия, някои техни колеги, които познавах и т.н.

Надя се съветва с мен какво да прави с дневника си. Казах ѝ: първо трябва да се запази, второ – да се препише. За скорошно издаване не може да се мисли; но би могло въз основа на него сега да напише книга за Емилиян – как твори, какво чете, в каква обстановка живее. Бои се от изненади в живота си и би искала да остави дневника на някой по-млад. Стоян Каролев е човек, комуто може да се довери, но и той вече не е млад, а не би искала тетрадките да попаднат в ръцете на други...

Тръгвайки си, продължавам да мисля за съдбата на този скъпоценен дневник. След години той би трябвало да види бял свят. У нас има толкова малко литературни дневници, за разлика, напр. от полската литература. Писането на дневник изисква упоритост и последователност. Радвам се, че Надя Станева, която е живяла близо до такива двама бележити творци, е намерила сили да създаде това ценно дело.

**27 януари 1975, понеделник**

Тази вечер Пловдивският театър представи (в Младежкия театър) „Нора“ на Ибсен. Постановка на Любен Гройс; в ролята на Нора – Цветана Манева. Тук Нора се отличава коренно от Нора на Мила Павлова. Нора на Цв. Манева не е кукла, тя е престанала да бъде кукла – и още от самото начало осъзнава същността на своето положение в семейството и света. Нора на Мила Павлова остана кукла в цялото представление; в началото бе много добра, но във втората част на пиесата не можа да понесе идейния и психологическия товар на осъзналата своята същност Нора.

---

<sup>89</sup> Вера Иванова, първата съпруга на Илия Петров, художничка (1906 – 1932). Завършва Художествената академия при проф. Никола Маринов (1929 г.) На 21 март 1932 г. Вера се хвърля от висок етаж и се самоубива. Знаела за любовта на съпруга ѝ с Надя. Оставя писмо да не винят никого, защото е изпаднала в тежка депресия. През 1929 г. Илия Петров я рисува с поглед, обърнат навътре към себе си. Изкуствоведът Калин Николов оценява високо нейния талант: „В картините ѝ има мистика, откъснат свят, мълчание. Вера прави картини на духа, тя вече рисува духа си. Още тогава. Портрети на хора между два свята: този и отвъдния. Влияние на Йозеф Кариер. Вера е дори по-дълбока от Илия Петров. Тя го държи към стила на Никола Маринов, Петров илюстрира Светослав Минков, заедно отиват при Густав Майринг, рисува го. Но той е много тежък характер наистина: сякаш дори отдадеността ѝ на картините е считал за предателство.“

Трагедията става още по-непоносима, защото Вера е била бременна. Чувството за вина оставя отпечатък върху и без това мъчния характер на художника, и върху отношенията му с Надя Станева. Но защо ли нищо не е направил, за да съхрани паметта за Вера... Може би точно поради чувството за вина. Наричали го „Каменното цвете“ заради тежкия му характер.



Пиесата се посрещна много добре от претърпаната зала. Причината – не толкова играта на Цв. Манева, колкото вътрешната сила на самата творба. Липсата на класиката на нашите сцени е огромна вреда и за нашата театрална и обща култура. Слабите български пиеси, поставени по задължение, развалят вкуса и на публиката, и на актьорите „Нора“ на Ибсен действа като шок в нашата окована и замръзнала театрална действителност.

### ***28 януари 1975, вторник***

В 11 и половина отидох в полското посолство – поиска да се срещне с мен новият съветник Юнг, заместник на Юзеф Ленарт. Сравнително млад човек, среден на ръст, закръглено лице, светла коса. Работил е дълго време в апарата на Централния комитет, а през последните години е ръководил полската фотография. Смята се за журналист, бил е редактор на [?] <sup>90</sup> – орган на полско-съветските дружества. Оттам е и доброто му познание с Ангел Тодоров.

Юнг искаше да разговаря с мен за бъдещата дейност на Българо-полското дружество и перспективите на българо-полското културно сътрудничество.

Юнг е в България от средата на ноември; малко познава българската литература. Но още в самото начало попаднал на романите на Блага „Пътуване към себе си“ и „Отклонение“; възхитен е, дава им извънредно висока оценка, иска да се запознае с Блага.

### ***28 януари 1975, вторник***

Тази вечер късно отидох при Блага и Данчо. Поговорихме за работите в института; не-радостни новини. В „Литературен фронт“ е поместена нова нападка срещу Йорд. Радичков, този път от незначителен литератор като Борис Крумов: „Бихме могли да занимаваме читателя със забавни истории на селяни от време на Балканската война, както често постъпва Йордан Радичков, а някои критици ще се опитват да ни внушат, че този начин на писане дава възможност да се сравнява днешният кооператор с неговия дядо.“ Чиста глупост! Уви, такова е разбирането на Крумовци и Мартиновци за творчеството на Радичков. Невежество плюс завист, все още характерни черти на голяма част от нашата писателска среда.

Питам Данчо какво става с третата част на книгата за Багряна. Стигнали са до половината. Напоследък са били заети с други неща: той с „Литературна мисъл“, а Блага – с една поема, която е написала през лятото, а сега се печата в „Съвременник“. Блага е направила няколко редакции, поправяла на всички коректури.

Блага почва да говори за нов роман, който чете в „Иностранная литература“. „Всеки роман трябва да бъде откритие, човек не трябва да повтаря себе си.“ Завижда на Тодор Боров, че той е наредил живота си така, че да може само да чете. Би искала да има много време за четене. У Боров обаче това е по-скоро израз на мързел, отколкото някаква своеобразна лична жизнена програма.

Наблюдавах Блага тази вечер: възвърнала е някогашното си очарование – красиво одухотворено лице. Отдавна не е изглеждала така добре.

### ***31 януари 1975, петък***

---

<sup>90</sup> Обществото за полско-съветска дружба е издавало ежемесечно списание Przyjaźń (Дружба) и седмичника Kraj Rad (Страната на съветите).



На вечеря у Радичкови с Мила и Христо Радевски. [...] Много разговори за писатели, много спомени. По едно време стана дума за Левчев. Разговорът започна от общата констатация, че не случайно редица писатели у нас се стремят към постове – постът дава признание и облаги. Радичков сочи пример със своя приятел, Дико Фучеджиев: „Приатели сме от 20 години, всичките му ръкописи са минали под моя молив.“ Когато Дико бе секретар на съюза, една вечер имал остър разговор с него на тази тема; Дико отричал, че това е така. Но какво се случило? Като секретар той предал в изд. „Български писател“ един том с избрани свои творби, близо 600 стр. (всъщност събрани творби, защото това е всичко, което Дико е написал). Разбира се, книгата била приета за печат. Но наскоро Дико бил свален от секретарството заедно с падането на Джагаров) и издателството веднага му върнало книгата.

Така стигнахме и до името на Левчев. Радевски нарича Левчев еснаф, който говори срещу еснафството (има предвид предаването на телевизията срещу еснафството преди няколко дни; в него участваше и Левчев). Радевски сочи няколко случая, в които Левчев го е лъгал: взимал от него преводи на Маяковски и не изпълнявал задълженията си. Смята, че държавническата работа не е за поети и Левчев напразно стои на високия пост в Националния съвет на Отечествен фронт [...].

Йордан също е доста разочарован от Левчев. Някога са били близки, особено когато работели в „Лит. фронт“. От две-три години, след като заел високия пост – Левчев не се обаждал. Дори веднъж, когато се уговорили с Радичков да се видят, той не дошъл. Йордан го чакал до 6 и половина, след което се обадил на Сузи да отидат да вечерят в Руския клуб. Седнали в градината и след известно време видели да влиза с компания Левчев. Той дошъл при Йордан и почнал да се извинява, че бил много зает.

Йордан разказва и друг случай: Левчев бил назначен в Националния съвет на Отеч. фронт, поради което трябвало да напусне главното редакторство на „Литературен фронт“. Извикал заместника си Д. Канушев, посочил му една папка и казал: „Тук има 8 стихотворения от Иля Велчев<sup>91</sup>; аз съм поел ангажимент да ги отпечатам в следния брой. Непременно трябва да излязат. Канушев прегледал стихотворенията – слаби. Чудил се какво да прави. Извикал Д. Стефанов от отдел „Поезия“ и най-сетне решили да поместят само две, най-късите. Когато броят излязъл, Левчев дошъл веднага в редакцията и почнал да се кара на Канушев: той бил обещал на семейството и на други лица непременно да излязат. Канушев възразил – той вече отговаря за вестника и намерил за добре да помести само две стихотворения, при това при голямо снизхождение. Левчев се ядосал и му заявил: „Да знаеш, ти няма добре да свършиш...“<sup>92</sup>

Всичко това лично Канушев разказал на Йордан.

Мила пита Йордан харесва ли постановката на „Януари“ в Сатиричния театър; чувала, че е слаба, не можела и да се сравни с пазарджишката. Йордан каза, че е видял само генералната репетиция; утре ще отиде да види представлението. Но не е харесал поста-

<sup>91</sup> Иля Велчев – режисьор, син на високопоставения политически деец Борис Велчев.

<sup>92</sup> Коментарът на Г. Марков за думите, че Солженицин бил белогвардейска отрепка: „Ти не можеш да понесеш съществуването на един честен човек, защото той става еталон на собственото ти безчестие и напълно искрено, дълбоко, ти го мразиш. Той е твоето отрицание. Той не те познава, нито ще те познава, но неговото присъствие на този свят смачква болезненото ти самолюбие и превръща чайката, в която се возиш, в твоя катафалка... Аз знам, че ти би дал всичко скъпо за теб, за да бъдеш на негово място, за да бъдеш непокорната, гордата съвест на цял един свят. Ах, как би желал да бъдеш на негово място!“ // Литературни есета, 1990, с. 108.

новката; режисьорът Шарланджиев не е могъл да се справи. [...] Не харесва и филма на Хр. Христов – липсва му топлота. Мила добавя: „Липсва му и хумор.“<sup>93</sup>

Йордан разказа много интересни неща за „Януари“. Това е пиеса за човешката самота. Тя е написана просто, без всякакви украшения. В пазарджишката постановка украшенията (сцените от народния бит и фолклор, които стават извън основното действие и са качени на покрива) са поставени от режисьора – да се покаже все пак живота, чийто поток не може да бъде спрял и който е вечен. Идвала чешката режисьорка, която ще поставя „Януари“ в Пилзен; тя не харесала нито пазарджишката, нито софийската постановка. Тя искала да разкрие пиесата тъкмо в нейния основен смисъл и в нейната простота. И Йордан пак повтаря: „В последната сцена човекът остава сам между няколко вълци. Ето какво исках да покажа – човешката самота.“

Когато ги изпращах, Радевски забелязва: Радичков е не само талантлив, но и нещо друго – той никого няма да наклевети, никому няма да напакости.

## *2 февруари 1975, неделя*

Тази сутрин ми позвъня Блага – да отидем на гости на Боров; получили писмо от Иван Тодоров<sup>94</sup> от САЩ – искат да зарадват Тодор и Харитина.

Отидохме Блага, Данчо, децата, Багряна. Много студен ден. У Борови, както винаги, приятно и уютно. Веднага започна оживен разговор около кръглата маса в ъгловата слънчева стая. Главният оратор – Боров; човек не може да вземе думата от него. Знае всички политически новини.

Продължава да пише спомените си за Христо Ясенов. Паметта му е много жива, а разказът му жив и увлекателен. Неговите герои са не само писатели, но и художници, професори, общественици. Ще бъде добре да завърши спомените си, защото все по-малко са хората, които знаят отблизо атмосферата на нашия културен живот от онова време.

Преди да тръгнем за Борови, се отбих у Блага. Показва ми чешкия превод на „Страшния съд“, току що го е получила<sup>95</sup>. Сочи ми и статията на Иван Спасов<sup>96</sup> в последния брой на „Литературен фронт“. Страшно ограничен анализ на нейната поезия („Как“) и на поезията на Геров. Казах ѝ, че такива автори не чета. Иван Спасов е мой студент и е един кръгъл простак.

<sup>93</sup> Става дума за филма „Последно лято“ на режисьора Христо Христов по сценарий на Йордан Радичков. В главната роля Григор Вачков. Премиера – 10 май 1974.

ДЕЛЧЕВ: „Филмът има професионални качества, играта на Вачков е хубава, но като художествено цяло не удовлетворява. Казано с една дума, липсва му стил, по-точно – страда от безстилие: започва абсурдно-гротескно в духа на Радичков, а завършва повествователно, както би завършил разказ на Елин Пелин. И понеже по същина филмът не съдържа никаква нова идея, с накърняване на художественото цяло се къса онази единствена нишка, на която се държи. Ако остава нещо, то е само усилието да се изведе нашето кино към една асоциативност в духа на новото кинематографическо виждане. А то е малко, за да спечели одобрението ни“ // Непубликувани страници.

<sup>94</sup> Академик Иван Тодоров е син на Тодор Боров и брат на Цветан Тодоров. Близък приятел на Блага от младостта. Само на 33 години е избран за член-кореспондент на БАН, най-младият академик на БАН – на 40 години. Нобеловият комитет кани Иван Тодоров като консултант при избора за номинации на лауреати за Нобелова награда. Работи в най-авангардните и сложни области на физиката – теория на елементарните частици, физиката на високите енергии, квантовата теория на полето – математически основи на физиката.

<sup>95</sup> Poslední soud. Pžel. a upravila Hana Reinerová. Praha: Naše vojsko, 1974.

<sup>96</sup> Спасов, Иван. Лит. фронт от 30 януари 1975, бр. 5.

#### **4 февруари 1975, вторник**

Преди няколко дни у Емилиянови ходил Ат. Далчев. Емилиян се нуждаел от някакъв цитат и Далчев му занесъл книгата си<sup>97</sup>. Не е почитател на Далчевата поезия – няколко пъти съм слушал острите му отрицателни преценки. След посещението на Далчев е настъпило известно отрезвяване: „Абе има нещо, не мога да отрека тази поезия, но много дъжд се лее, много прозорци, много врати“...

Доволен е от работата си върху разказа „Отровителят“<sup>98</sup>. Написал е вече към 20 страници. Вероятно ще го даде в „Пламък“, където в първата книжка (в новия ѝ обем) са напечатани откъси от „Тихик и Назарий“. – „Няма да мога да откажа на Димка.“ Става дума за Димка, съпругата на Каролев, която работи в отдела за белетристика на „Пламък“.

... По пътя говорихме за разказа, който пише. Увлеча го. Това ще бъде разказ, който се откъсва от обикновения, принизения реализъм – дълбоко навлизане в човешката психика.

Написал е вече 23 страници. Поставил е ново заглавие на разказа – „Язовецът“. Сутрин обикновено нахвърля най-едро нещата, за да запази емоционалния тон, (както художникът слага основните петна), а след обяд обработва. Така пише максимум 2 и половина страници на ден.

#### **5 февруари 1975, сряда**

Позвъня ми Крум Христов<sup>99</sup> – да се разходим. Тръгнахме из парка; стигнахме до горното езеро и се върнахме – много студено. Отбихме се у дома на приказки. Крум е интересен човек, начетен и умен, много добър публицист. Има какво да разкаже – като дългогодишен журналист и 18 години дипломат. Разглеждаме албума на художника Илия Петров. Една снимка, направена в Рим през 1965 г. ни дава повод за дълъг разговор за Илия Петров. На снимката са: Илия Петров, жена му Ана Петрова<sup>100</sup>, Асен Пейков<sup>101</sup>, Багряна. Крум казва: „Снимката щракнах аз. До Багряна бе жена му, но в книгата тя е отрязана.“ Познавал отдавна Ана Петрова; баща ѝ бил генерал от кавалерията – Никола Тодоров. Сега Ана е съвършено отслабнала, Илия е тежко болен, тя трябва да се грижи за него непрекъснато – той е абсолютно безпомощен.

Научавам неизвестни подробности за живота на Багряна: тя е имала любов с Асен Пейков, вероятно в навечерието на войната или по време на войната (Пейков бил заминал за Италия някъде към 1942 г.) Като посланик в Рим Крум Христов се е сближил с Пейков, много пъти посещавал ателието му. Самият Пейков му разказал за отношенията си

<sup>97</sup> Вероятно става дума за стихотворението „Ручей“, което стои като мото на новелата „Язовецът“.

<sup>98</sup> Става дума за новелата „Язовецът“, която в началото е имала заглавие „Отровителката“, тъй като в първия вариант в края героинята се опитва да отрови художника.

<sup>99</sup> Крум Христов (1906 – 1988) – журналист, общественик и дипломат. След Девети става член на БКП и зам. главен редактор на „Отечествен фронт“. От 1955 г. започва дипломатическа кариера – съветник в посолството във Франция, пълномощен министър в Италия, после посланик. От 1973 до 1986 е председател на Дружеството за ООН в България.

<sup>100</sup> Анна Тодорова-Петрова (1924 – 2000) – живописка, студентка и трета съпруга на Илия Петров.

<sup>101</sup> Асен Пейков (1908 – 1973) – скулптор, живял и работил в Италия. 9-метровата статуя на Леонардо да Винчи на входа на международното летище в Рим е негова. Живее в Париж, Мадрид, Съединените щати, установява се в Италия. Водеща фигура на италианската скулптура. Ученик на Андрей Николов и последовател на римската пластична школа. Създава над 1300 творби, прави портрети на много изтъкнати италиански интелектуалци, както и на редица световноизвестни личности.

с Багряна. [...] За любовта на Пейков с Багряна знаела и жена му, италианската маркиза, която по някой път го закачала на тази тема.

Асен Пейков бил даровит скулптор. Печелил много, но и много харчел. Правил бюст на френския писател Сименон, прекарал известно време на вилата му в Швейцария. Пейков описвал пред Крум Христов подробно вилата и всекидневния живот на Сименон. Бил аполитичен: посещавал редовно българското посолство, но се озовал и на... [?]

### **7 февруари 1975, петък**

Разходка с Ем. Станев към 3 и половина из парка. Слънце, но студено. [...] Емилиян е много оживен, разговаря охотно. Доволен е от работата си над разказа „Язовецът“, написал е вече 30 стр., половината от цялата творба. Разказва ми епизод след епизод, предава ми отделните реплики, обсъжда съдбата на героите си. Слушам го с интерес. Неволно повтаря някои епизоди, които вече ми е разказвал, и продължава по-нататък. Силно впечатление ми прави неговото оживление: сякаш разказва не за литературна творба, не за измислени събития, и лица, а за действително станали случки, за лица, които познава и които непосредно е наблюдавал.

Говори ми и за идеите, които иска да вложи в творбата, и за начина, по който пише разказа, за метода на изображение и за вникване в психологията на героите. За него това е разказ не само за съдбата на един човек, а за съдбата на нашия народ, за нашия национален характер. Разказ за отчаянието, което води до затваряне в себе си, в собствената си дупка до пренебрегване на таланта и изкуството си (героят продава картините си на някакъв софийски художник, който ги излага от свое име).

Между другото ми казва, че в образа на героя влага и някои черти от характера на Яворов. Съжалявам, че не мога да предам обяснението му в този случай. Емилиян се бои от едно – да не изпадне в сантиментален тон. Старае се да избегне това на всяка цена. [...]

Баща му бил помощник-адвокат (т.е. писар в адвокатска кантора). Веднъж отишъл при баща си в кантората в Търново и там видял освен него и адвокат Гайдов един възрастен висок господин с бяла гарсонетка. Оказало се, че това е Вазов, който подарил на баща му „Великата Рилска пустиня“ с посвещение. Емилиян се опитал да чете книгата; особено не му допаднала. Срещата с Вазов му направила силно впечатление и веднага решил да стане писател. Още същата вечер написал първото си стихотворение. И започнал да пише непрекъснато стихотворения, на всякакви теми, особено любовна лирика.

Питам го как е попаднал студент в Художествената академия. – По настояване на своя учител по рисуване; рисувал добре в училище. – А защо е напуснал Академията? – Бил в курса на Цено Тодоров. Той се познавал с вуйчо му Иван Симеонов. При някаква среща вуйчо му попитал как е Емилиян. Цено Тодоров казал, че от него няма да стане художник – нямал усет за светлосенките. Като научил за тази преценка, Емилиян напуснал академията. Баща му настоявал да следва право. Затова Емилиян почнал да учи латински, но се отказал. Понеже баща му много се сърдил, записал финанси в Свободния семестър?; приятели му заверявали книжката; нито лекции слушал, нито на изпити се явявал.

Спомени и разговори за писатели. Не обича Фурнаджиев, макар че е дружил с него. Не вярва в неговите комунистически убеждения – Фурнаджиев ходел при Ал. Цанков. Не е в особен възторг и от Вл. Василев. Действително, притежава силен художествен усет, но в цялото му литературно дело има нещо изкуствено, дело на дребно. Винаги са му липсвали големи идеи и големи концепции. Не случайно обичал да прави книжни чове-

чета; същото в края на краищата правел и в критиката. Когато се събирали с Фурнаджиеви, разговаряли по особен начин – за някакви тайни, интриги, подозрения, сложни литературни ходове и т.н. Страшно политическо късогледство. Спомня си за една разходка по „Царя“ с Вл. Василев, Фурнаджиев и Марангозов по време на войната. Марангозов разказвал за намерението си да напише поема за сините рицари – немските войници. Василев и Фурнаджиев го слушали спокойно; Емилиян не се съдържал и възразил срещу такова намерение. (Може би да е така в този случай, но, уви, и самият Емилиян по време на войната не бе чужд на германофилството. Не веднъж съм го слушал да хвали могъществото на германската армия и да изказва увереността си в нейната победа.)<sup>102</sup>

Говори с добро чувство за Цвета Василева, красива, жизнена, но нещастна жена, неудовлетворена и страдаща. Като всички импотентни мъже Вл. Василев бил безкрайно влюбен в нея. Когато избягала при Стратиев в Румъния, той изписал цели два юргански чаршафа със зелено мастило с името ѝ: Цвета... Когато се върнала при него и видяла тези чаршафи, Цвета се трогнала. [...]

Разговор за художници. Цени много Васил Стоилов, поставя го по-високо от Илия Петров, има свой, специфичен художествен свят. Уви, Васил Стоилов през последните години напълно е попаднал под сянката на Ганка Найденова.

Емилиян говори с дълбоко уважение за Илия Бешков – за карикатурите, рисунките и мислите му. Много пъти е разговарял с него; веднъж прекарвали цяла нощ в парка и се разделили на разсъмване. Според Емилиян Бешков просто не е искал да живее, отчаян от много лични скърби, измъчван вероятно и от компромисите, които се е наложило да направи. „Той всъщност се самоуби.“<sup>103</sup>

Говорихме много и за Илия Петров. „Животът ми на няколко пъти се преплете с неговия. Ожених се за Надя, която беше преди това негова жена. Когато реших да направя това, вдигнах телефона и направо му казах. Оказа се, че преди това сме любили една и съща жена – Светла Ракитин<sup>104</sup>. Той ѝ нарисувал през 1942 г. чудесен портрет, който изчезнал по време на бомбардировките<sup>105</sup>. Аз се любих дълго със Светла и по-късно узнах, че Илия е бил много влюбен в нея. А що се отнася до сегашната жена на Илия – Ана, искаха да ме женят за нея. Тя е дъщеря на генерал Тодоров (евреин). Запознах се с него и с дъщеря му; тя обаче не ме привлече с нищо.“

<sup>102</sup> Тогава Вл. Василев твърдял, че писателят не трябва да чете, за да не разруши това, което носи в себе си. През 1954 г. обаче низвергнатият Вл. Василев спира Далчев на пл. Славеиков и казва знаменителните думи: „Господин Далчев, от многобройните стихосбирки на 30-те и 40-те г. ще остане само Вашата“, цитирано от Вл. Свинтила.

<sup>103</sup> Накрая Бешков изобщо престанал да се храни от отчаяние заради разстрела на брат си, когото не могъл да спаси въпреки всички опити и унижения. Динеков си спомня: „Само в последните години – очевидно вече сериозно болен и преждевременно състарен – вървеше измъчен, с дряновата си тояжка, с кожухчето си, и в погледа му имаше нещо тъжно, сякаш дошло от друг свят и устремено към друг свят.“ Когато излиза книгата „Словото на Бешков“ (1966) Динеков я чете като допълнение към живописиста и като изповед на драмата на твореца – документ за една епоха на унижения и поражения за изкуството и духовната култура: „Сякаш присъства на погребението на собственото си изкуство и на творческите си мечти.“ Може би само Геров говори така откровенно за смъртта. Но мислите на Геров са поезия, а тук те са „оголени от всяка поетизация, казани просто, с трагична искреност“.

<sup>104</sup> Светла Ракитин, автор на стихове и проза, една от трите дъщери на Николай Ракитин, поет, който се самоубива поради несправедливо обвинение. Светла Ракитин е написала книга за любовта си с Емилиян Станев, която не е издадена. Съставителка на книгата „Никола Ракитин. Творчество и съдба“ (1985). Съпруга на проф. Борис Спасов, юрист.

<sup>105</sup> Прекрасният портрет, рисуван през 1941 г., бе изложен в галерия „Нирвана“ едва през 2019 г. Заради особения финес и изящество наречен „Българската Мона Лиза“.



Говорим за сегашното състояние на Илия Петров – тежко болен, почти труп. Емилиян разговарял неотдавна с П. Кубадински – да бъде прибран в някаква болница; не е възможно да се полагат необходимите грижи за него у дома му – жена му се е измъчила страшно.

### ***11 февруари 1975, вторник***

Отбих се при Блага и Данчо снощи – занесох книгата на Кирил Топалов „Споделено за поезията“, където има статия за Блага. Блага не бе вкъщи, върна се по-късно – недоволен както от срещата с полска журналистка, така и от урока по английски.

Прегледа статията на Топалов. Питам я за впечатлението – отговаря уклончиво. Тази сутрин разговаряме по телефона – прочела статията внимателно и я намира много интересна. „Казал е за поезията ми неща, които други не са казвали. Намерил е връзката между ранните ми стихове и по-късните.“

И двете книги за Багряна – софийската и пловдивската – почти са отпечатани. Разглеждам колите – макар че съм рецензирал цялата книга (преди да бъде разделена на части), откривам множество интересни неща, сякаш я чета за първи път. Това ще бъдат два твърде обемисти тома. Не се съмнявам, че ще бъдат приети с голям интерес. Че ще срещнат и възражения, това е безспорно – преди всичко заради обема си. На мнозина им се зловиди: как за един жив писател може да се напише толкова много? Това е основното възражение и на един П. Зарев. Да беше някой друг, а то Багряна...

### ***15 февруари 1975, събота***

В четвъртък вечер разговарях у дома дълго с К. Калчев, Боян Ничев и Тодор Абазов. Обсъждахме уволнението на Ат. Свиленов от „Земеделско знаме“ (изказал се срещу филма на един млад режисьор<sup>106</sup>, син на високопоставен политически деец) и на Михаил Неделчев от издателство „Български писател“ (допуснал отрицателна оценка за българската кинематография в една книга на Любен Георгиев<sup>107</sup>, бил редактор на книгата). Български нрави! Дори ако са направени по някой културен въпрос погрешни изказвания и изводи, разкритикувайте ги, опровергайте ги, но да се борите срещу мненията с уволнения, това твърде зле говори за нашата действителност.

### ***16 февруари 1975, неделя***

Всекидневният разговор с Божидар Божилов по телефона. Надълго ми разказва случая с книгата на Любен Георгиев и уволнението на Михаил Неделчев от „Български писа-

<sup>106</sup> Вероятно става дума за филма на Иля Велчев „Завръщане от Рим“. Премиерата е на 27 ноември 1975, но през февруари филмът вече тече по телевизионните екрани. През пролетта на 1977 г. в „Лит. фронт“ излиза статия от Драгомир Асенов, секретар на СБП, и Атанас Свиленов. Според Иля Велчев статията им е поръчана от Павел Писарев след инструкция от Александър Лилков.

<sup>107</sup> Вероятно става дума за книгата на Любен Георгиев „Критически претворения: Проблеми и портрети“. София: Български писател, 1974. Не е посочен редактор. Ето какво разказва самият М. Неделчев в интервю на Пламен Дойнов: „Но явно не съм чел много внимателно този ръкопис, защото когато книгата излезе, се оказа, че вътре има статии, в които се споменава Сталин с много добри думи. И Живко Живков, който тогава беше член на Политбюро, заместник министър-председател и май отговаряше за Комитета по печата, дръпна една реч, където обясни, че продължават да се правят идеологически грешки и ето тук излязла една книга, в която се възкресяват догматизмът, сталинизмът и т.н. Кой е редактор? Михаил Неделчев. Това беше една от моите „дебютни“ книги като редактор. Тряс, и ме уволниха.“ // Михаил Неделчев на 80 години. Портал Култура, 17.07.2022.



тел“. И той споделя възмущението на всички. Чете ми пасаж от книгата – особено за статиите на Емил Петров за новите български филми – статии пълни с противоречия.

Тази вечер зърнах в антракта на „Лес“ Любен Георгиев. Усмивнат, както винаги, доволен, че отново се е вдигнало шум около негова статия. Уверява ме, че уволнението на Неделчев е станало по инициатива на Симеон Султанов – от страх, че ще му се иска отговорност. Видях и Атанас Свиленов – потвърди и случая с неговото уволнение от „Земеделско знаме“.

## ТЕТРАДКА № 122

*17 февруари 1975, понеделник*

[Разговор с Кирил Игнатов<sup>108</sup>. Връщат се от честване на Асен Златаров]  
Имаше през 30-те години един наш (?) фашистки журналист и водач Христо Кунчев, издаваше хитлеристки и порнографски вестници. Но беше толкова глупав, че скоро го зарязаха и фашистите – престанаха да му дават пари. По едно време целият Военен клуб беше облепен с афиши: Христо Кунчев ще говори – разбира се, за хитлеризма. А тогава Христо Кунчев следваше медицина и бе много слаб студент. Златаров изпитва в аудиторията. Явява се на изпит и Христо Кунчев. Не знае нищо, мълчи. Златаров се обръща към него: „Е, г. Кунчев, навсякъде афиши – Кунчев ще говори. Ето – говорете сега...“

Веднага след Девети го намерил в Пшинския манастир; избягал от София, скрил се под името Ив. Михайлов. Игнатов бил с партизански дрехи и шмайзер. Разкрил пред някакъв млад офицер къде е Кунчев и наредил да го ликвидират. Каква била изненадата му, когато след няколко години научил от жена си, че Кунчев специализира гинекология в Майчин дом.

Когато Игнатов станал министър на народното здраве, отново попаднал на Кунчев: Отидох на една Международна медицинска конференция в народното събрание и го изгоних. Минали още една-две години и от Военното издателство му телефонират, че ще издават книга на някой си Иван Михайлов „Как лекувах партизаните“. Веднага се досетил, че това е Хр. Кунчев и разкрил измамата – книгата не излязла. Кунчев починал преди три години. [...]

Прибрах се след 9 ч. Емилиян ме е търсил – иска да му покажа новата книжка на сп. *Literatura na Świecie* – там е отпечатан откъс от „Антихрист“ със статия от Тереса Домбек. Емилиян е не само любопитен, но и суетен; чете всичко, което се пише за него. Въпреки късния час – отидох у него (днес са се върнали от Бояна поради падналият сняг), преведох му статията на Тереса (в нея има много интересни мисли и наблюдения), доволен е.

Предадох му разказа на д-р Игнатов за Хр. Кунчев. Емилиян ми припомни нещо, което не знаех или съм забравил. Името на Кунчев е свързано със смъртта на нашия приятел Цвети Иванов<sup>109</sup> в лагера Белене. Цвети беше се убоил и умря от тетанус. Лекар в лагера е бил Хр. Кунчев, който отказал да му направи инжекция срещу тетанус...

<sup>108</sup> Кирил Игнатов (1913 – 1994) – политик от БКП, министър на народното здраве и социалните грижи, председател на БЧК, бивш партизанин.

<sup>109</sup> Цвети Иванов (1914 – 1950) – завършва право, журналист, социалдемократ. От 1940-та г. ръководи изд. „Хемус“, гл. редактор на вестник „Свободен народ“. Арестуван и осъден на 19 месеца затвор

...Емилиян ми говори отново за „Язовеца“, прочете ми последните страници, които е написал; разказва ми за намеренията си...Това ще бъде един особен реализъм. Напразно критиците го определяли като чист реалист. Зад реализма у него имало нещо друго, може би романтизъм. Глупост са думите на Каролев, че бил жесток реалист. Говори за новите си художествени търсения.

### ***21 февруари 1975, петък***

Зарев продължава да бъде верен на своя нрав: да пренебрегва обществените си задължения, да мисли само за себе си. Снощи се разглеждаше четвъртият том от академичната История на българската литература. Той е отговорен редактор – не благоволи да дойде на обсъждането, направил се на болен. Томът е в много лошо състояние. Нито той, нито Ефрем Каранфилов (другият редактор) са извършили някаква редакторска работа. И няма да извършат до края – единият от нежелание, а другият – от неумение. Но Зарев не се тревожи – той така постъпва и с Вазовите съчинения, и с Б. Пеневата История и т.н. – навсякъде държи да му стои името и би получил съответния хонорар; друго не го интересува.

Отидох в пет часа у Радичкови. Дойдоха и Блага и Данчо. Радичков ни разказа за своите впечатления от Чехословакия. [...] От Чехословакия разговорът се прехвърли към България и Писателския съюз. Радичков е чул горчиви думи на Емилиян Станев за Камен Калчев; иска да намери обяснение за това отношение. Сам забелязва: „Камен прекалено много се е свързал със Зарев.“

Увлечени в разговор, забравихме думите на Блага при влизането: „Донесла съм нещо да ви прочета.“ Някъде към 7 ч. се сетихме за това. Оказа се, че е донесла новата си пиеса „Богомилката“. За съжаление, прочете ни само първите две картини, понеже беше вече късно – трябваше да отидат да се погрижат за вечерята на Ха.

Действащите лица са малко: царят, инок, двама стражници, Смарайда, съвършения богомил. Царят и съвършеният богомил трябва да се играят от един актьор. В пиесата има ирония – ирония не само в диалога, но в основната драматична ситуация. Двете картини са недостатъчни, за да се разкрие основният конфликт, но вече личи, че има много алюзии за нашата съвременност. Блага чете много хубаво – просто и изразително.

Всички съжаляваха, че трябваше да прекъсне. Уговорихме се да се съберем отново в сряда след обяд, за да чуем цялата пиеса.

### ***23 февруари 1975, неделя***

Тази сутрин ми се обади Блага – да отидем да вземем Багряна и да обядваме заедно. Към 11 и нещо бяхме у Багряна. Макар и студен, денят е слънчев и светъл. Отдавна не съм виждал апартамента на Багряна така светнал... „Сама чиста, сама поддържам къщата. Нямам друг изход. Едно е добро: не се ядосвам с жената.“ Багряна поднася сливенсака ракия (Данчо я опитва), вермут, луканка, орехи, лешници. Тя е в добро настроение, оживена, разговорлива, макар че върху лицето ѝ – седя до нея и се вглеждам отблизо – все повече ляга маската на старостта.

Първата тема на разговора са двете книги за нея. Излизат в София и Пловдив. Съвсем случайно излизат с еднакъв брой страници. Вече е готова обложката на софийската

---

за клевети срещу съдебната власт. През 1949 г. е изпратен в „Белене“, където умира от тетанус на 23 юли 1950 година.

книга – „Дни черни и бели“. Книгата има хубав формат, прилична е по дебелина, няма да дразни онези, които смятат, че не трябва такава голяма книга да се пише за Багряна.

Блага припомня на Багряна, че трябва да бърза с подбора на своите преводи – издателство „Народна култура“ ще издаде тома в една нова поредица – „Майстори на превода“. Първата книга е вече готова: преводи на Георги Михайлов, под редакцията на Божидар Божилов.

Блага е доволна от статията на Иван Попиванов в „Литературен фронт“<sup>110</sup> – отхвърля глупостите на Иван Спасов. Обядвахме в „Стадион“ с много смях и весели разговори.

\*

[Редовният телефонен разговор с Божидар Божилов.] На годишното отчетно събрание на Секцията за критика говорили умно и откровено Здравко Петров и Тончо Жечев – за състоянието на нашата критика, срещу служебните хвалебствени рецензии, за издаването на средни поети като Слав Хр. Караславов и Владимир Голев заради постове, които заемат. Избухнал е остър спор между Хаджикосев и Борис Делчев и Хаджикосев е трябвало да напусне събранието. Хаджикосев се опитал да обвини Б. Делчев, че присвоил някакъв ръкопис на Ламар, а Делчев посочил, че предал ръкописа – със съгласие на Ламаровия син Мильо – в Държавния архив. Хаджикосев се оплакал, че веднъж седнал на масата на Делчев в писателското кафене, но Делчев го изгонил с думите: „Не желая на моята маса да седат подлеци“...

#### **ДЕЛЧЕВ. Четвъртък, 4. VII. 1974:**

Непредвидено стълкновение. Седим с Петко Колев на една маса в Съюза на писателите и разговаряме. Изневиделица пред нас изниква литературният конюнктурщик С. Хаджикосев и се обръща към мене: „Мога ли да седна при вас?“ По интонацията долавям враждебност и правя неопределен жест, който не значи „да“. Всеки друг би се оттеглил, но негодникът седна и заговори. Бил научил за моето изложение до „Наука и изкуство“, което смятал за неестично. „Щом е така, разговорът е излишен – отвърнах аз – и няма какво да приказваме.“ Но и при тези думи той не се оттегли: искал да получи от мене някакви обяснения. Може би трябваше да го изгоня, но това щеше да бъде слабост. Овладях се и реших да го бия по същество. И така стана. Онова, което последва, трудно подлежи на описание.

Оказа се, че господинът не е чел моя текст<sup>111</sup> и от обясненията на служебното лице в издателството беше останал с впечатление, че съм нападал него или съм се отказвал от рецензията си. А такова нещо няма. Аз протестирам срещу своеволното и едностранно използване на чуждия литературен труд, което наричам „литературна контрабанда“ – контрабанда, в която е взел участие и той. Но него не назовавам. Така че той се оказа неподготвен и жалък, но вместо да се извини, стана дързък. И, разбира се, получи си заслуженото. Накрая обаче ми подаде ръка, която аз не поех. Това е първия път в живота ми да оттласна човек по такъв начин, най-малкото – не помня да съм имал такъв случай.

<sup>110</sup> Попиванов, Иван. Лирически герой и критически преценки, „Лит. фронт“ от 20 февруари 1975.

<sup>111</sup> ДЕЛЧЕВ: Сряда, 22. V. 1974: Пиша ви във връзка с книгата на Сим. Хаджикосев „Българският символизъм и европейският модернизъм“ (1974), издание на Вашето издателство. Бях много изненадан да установя, че в карето на тази книга за рецензент съм посочен аз. Изненадан бях, защото издателството Ви не ми е поръчвало такава рецензия, не е сключвало договор с мене и под никаква форма не е искало и не е получавало съгласието ми за подобно сътрудничество. Явно е, че се намираме пред литературна контрабанда, която ме засяга и която не мисля да премълчавам. Преди обаче да предприема публично огласяване на случая, налага се да се запозная с фактическата страна на въпроса. Затова моля да ми съобщите писмено – как и по чия вина се е стигнало до злоупотребяване с моето име.

Както днес Блага и Данчо ми казаха, бившият директор на Пловдивското издателство се оплаквал от Камен: поискал огромен хонорар за една малка книга за Димитров. Не могли да му откажат – боели се от него. При това книгата му била вече платена от София-прес – излизала на френски.

### **24 февр. 1975, понеделник**

След обяд мина към къщи Стефан Гечев – да поговорим за неговата статия за авторството на „Сказание за буквите“. Четох я още през декември, дал я е за печат в „Литературна мисъл“<sup>112</sup>. Основната му теза е, че Черноризец Храбър е псевдоним на Симеон. Изхожда от Златарски, но подкрепя становището му с нови аргументи. Тезата не е съвсем убедителна, но аргументите са интересни. Все пак, трябва да се съжалева, че Стефан напусна старобългарската литература – можеше да бъде много добър неин изследвач. Кани се да пише статия за българските преводи на „Илиадата“.

### **26 февруари 1975, сряда**

[Среща с Радичков във Фолклорния институт. Вероятно е записана на магнетофон и публикувана в сп. „Български фолклор“.]

### **28 февруари 1975, петък**

В „Пулс“ Здр. Петров е напечатал обширна статия „Митовите на „аналитичната“ критика“. Тя е предизвикана от публикуването в „Лит. мисъл“ на материалите от дискусията в Литературния институт за разказите на Н. Хайтов<sup>113</sup> (всъщност дискусията започна в „Лит. фронт“ със статии на Н. Георгиев и Т. Жечев)<sup>114</sup>.

Статията на Здр. Петров е чудовищна: маниашка, пълна с груби нападки, с иронични квалификации, с лични обиди и с издигането на личността на Кр. Куюмджиев като нещо недосегаемо в нашата литература. Насочена е главно срещу Сапарев<sup>115</sup>, който е за-сегнал най-вече честолубието и суетата на групата критици Т. Жечев, Здр. Петров и Куюмджиев, наричайки ги импресионисти.

Най-сетне може да се спори и за импресионистичната, и за аналитичната критика, но спорът трябва да се води достойно, а не с грубия тон и политическите клевети, с които изобилства статията на Здр. Петров.

Снощи след научния съвет на Литературния институт вечеряхме в „Ропотамо“ Георги Цанев, Милена Цанева, Боян Ничев, Дочо Леков и аз и дълго обсъждахме тази възмутителна статия. От една страна тя говори за менталитета на Здравко Петров (оказва се, че

<sup>112</sup> Гечев, Стефан. Към въпроса за авторството на Храбровата апология. Литературна мисъл, 1975, кн. 4, 87-10.

<sup>113</sup> Става дума за дискусията на страниците на „Литературна мисъл“, кн. 2 и 3 от 1974: Никола Георгиев. „Диви разкази“ от гледище на науката, морала и на сладкодумната критика; Т. Жечев. За съвременен марксистически подход към художественото произведение; Кръстьо Куюмджиев. „Диви разкази“ и „точните“ науки. В кн. 3 споровете продължават: Ванда Смоховска-Петрова, Искра Панова и Цанко Младенов; Атанас Натев в кн. 6: Прагът на чоглавето. Всъщност спорът е между т. нар. "импресионисти" и младите, които се стремят към научност. Според тях научно е единствено само структуралното изследване. Като се позовава на френски и съветски автори, Искра Панова доказва, че структуралният анализ сполучливо улеснява и допълва изследването, стига да не претендира за универсалност.

<sup>114</sup> Никола Георгиев. Препочитайки „Диви разкази“, „Литературен фронт“ от 14 юни 1974. Тончо Жечев опонира пак там: „Диви разкази“, или опитомяване на мисълта.

<sup>115</sup> Сапарев, Огнян. Импресионистична и/или аналитична критика, Лит. мисъл, 1974, кн. 6.

той е озлобен човек, славолюбив, болезнено властолюбив, способен да клевети, а от друга ще внесе смут в Литературния институт). В нея са атакувани най-издигнатите и най-честните хора в института: Искра Панова<sup>116</sup>, Ванда Смоховска, Атанас Натев – хората, които трябваше да се обединят около новия директор Тончо Жечев и да се противопоставят на кариеристите около Божков. И още нещо: Здр. Петров отрича една дискусия, която се смяташе за актив на Тончо Жечев – като жива кръв, която новият директор е влял в института. Какво излиза? – В озлоблението и късогледството си Здр. Петров подкопава авторитета на собствения си приятел.

Т. Жечев, Здр. Петров и Куюмджиев отдавна са обвинявани като група, която се стреми към власт. Те водеха борба срещу Джагаров; Джагаров им подхвърли кокали за гложгане и членство в Писателския съюз, постове в редакциите, материални облаги – и те станаха негови приятели, почнаха да гуляят цели нощи с него. [...] Жалко е все пак, че тези неща стават, защото безспорно и Жечев, и Здр. Петров, и Куюмджиев са даровити хора.<sup>117</sup>

### *1 март 1975, събота*

Към 4 ч. с Блага и Данчо отидохме у Стефан Гечев. Стефан и Тити ни посрещнаха сърдечно, гостиха ни с чай, кафе, уиски, вермут и сладкиши. Блага прочете до шеста сцена от своята пиеса. Най-хубава е петата сцена, пропита с присъщото на Блага философско съдържание. Тук е и основният конфликт на пиесата. Това е сцената, когато Смарайда се намира в затвора и разговаря от една страна с владиката, това е инокът, който е издигнат на този пост, а от друга – с богомилския вожд. Дълбок по мисъл и силен в драматизма си диалог.

Казах на Блага: в този вид трябва да заключи пиесата си в чекмеджето и да не я показва на никого – има много преки алюзии за нашата съвременност; никой няма да ги допусне нито на сцената, нито в печата. Ако иска пиесата да бъде играна, трябва да я очисти

<sup>116</sup> Искра Панова (1918 – 2004) – талантлив литературовед и почтена личност, активен борец против фашизма, по-късно участник в Клуба за гласност и демокрация. Автор на известната книга „Вазов, Елин Пелин, Йовков – майстори на разказа“, Български писател: София, 1975. Тази книга постави нов период в изследването на литературата. Съученичка на Блага и първенец на гимназията, председател на културното дружество „Пенчо Славейков“, рецитира в оригинал световни поети, впечатлява с ерудиция и интелигентност, висок и изискан стил на човешко присъствие. Заедно участват в ученическия в. „Звън“ през 1936 г.

По време на реакцията срещу книгата за Багряна Искра Панова е написала Възражение от 12 страници в защита на авторите. Поради инструкцията да се избегнат крамолните въпроси и спорове депозираще възражението в Партийното бюро на ИЛ-БАН. За жалост този ценен документ е изчезнал по време на промените заедно с целия архив на парт. бюро на ИЛ. През 2004 г. при пожар изгаря и личният архив на Искра Панова, а самата тя умира от последствията на този пожар. Зная къде се намира този достоен документ, но нямам достъп, за да го публикувам. Сигурна съм, че този документ абсолютно опровергава обвиненията на някои самозабравили се „демократи“, че тя била „рупор на мракобесието и литературния фашизъм“.

Б. Делчев нарича този текст „документ от първостепенна важност“: Искра се е съобразила с инструкцията по свой начин – като е направила писмено изказване. И в 12 страници е казала всичко, което е имала да каже. Произнасяйки партийната молитва и името на Т. Живков, тя е разкрила с малко думи и по неподражаем начин онзи всемоутих механизъм, който задушаваше всеки опит за нормален обмен на мисли и мнения. ... Обрисованата картина не вдъхва никаква реална надежда. И с право, разбира се. За мене това изказване представлява документ от първостепенна важност, който може да се оцени само в перспективата на утрешния ден.

<sup>117</sup> ДЕЛЧЕВ. Четвъртък, 3. X. 1974. Кръстьо е умен и находчив човек – има на какво да се спреш, но бях вътрешно възпрепятстван да го следя внимателно. Работата е там, че неговата статия и статията на Тончо Жечев в същия брой на списанието имат характер на хайка срещу Ник. Георгиев и това слага между нас бариера на недоверие.

от тези очевидни политически намеци и да я развие в по-отвлечен философски план. Стефан мисли същото – преките алюзии за съвременността трябва да бъдат отстранени. Пиесата и без това е дълга – търпи съкращения.

Направих и друга бележка на Блага: има някакво стилово раздвоение; хумористично-ироничният тон на първите картини не се свързва с драматизма на последните сцени.

Преди да си тръгнем, Стефан ни прочете две нови свои стихотворения от цикъла „Моята митология“ – „Орфей и Евридика“ и „Тезей и Ариадна“. Много интересни стихотворения, добре написани. Виждам, че му се иска да напечата стихотворенията си, но се бои да ги предложи, не знае как ще бъдат посрещнати.

Става ми болно, че живеем в такова време, когато един даровит и културен човек не може да напечата онова, което твори.

### **2 март 1975, неделя**

На обяд се обади Блага – да отидем с нея и Данчо на разходка из парка. Рядко топъл и слънчев ден; от вчера се чувства полъхът на пролетта. Из парка много хора от всички възрасти.

Настига ни Камен Калчев. Блага почва да му говори за стиховете на Стефан Гечев. Камен е готов да ги напечата в „Септември“. Блага се отзовава възторжено и за драмите и прозата на Стефан. Тя е на мнение, че Стефан е писателят на бъдещето – за него ще се говори много повече отколкото за мнозина от ония, около чиито имена всекидневно се шуми.

Разговори за статията на Здр. Петров в „Пулс“. Общи съжаления и възмущения.

Горе при обелиска срещаме Павел Вежинов, небръснат, разгърден, без връзка, връща се от всекидневната си разходка. След инфаркта разхожда се всеки ден, при това крачи бързо. Понякога среща Радевски също така забързан из парка...

Говорим и за новия му роман „Нощем със сините коне“; тази сутрин прочетох втория фрагмент в „Септември“. Напечатаното в кн. 1 и 2 на списанието е само една трета от романа. Питам Павел: действително ли е имал за прототип на главния си герой (академикът) Людмил Стоянов. Отговаря утвърдително. Казвам му, че почти не откривам сходни черти.<sup>118</sup>

### **9 март 1974, неделя**

Когато поканили проф. Михалчев след Девети да се откаже от ремкеанството, той заявил: „Моят камион е твърде много натоварен, за да може да направи остър завой.“

\*

---

<sup>118</sup> По-късно заглавието стана „Нощем с белите коне“. Според мен в образа на Академика има много черти на П. Динеков. Когато романът се появи, бях убедена, че П. Динеков е прототип на Урумов. От Людмил Стоянов е взета реалната сцена със смъртта на съпругата му, когато академикът сяда на бюрото си и продължава да трака на машината // Е. Белчева. Романът на Павел Вежинов „Нощем с белите коне“ – синтез на богат белетристичен опит. Литературна мисъл, 1984, кн. 5, 11-30.



В първата книга на „Съвременник“ е напечатано обширно интервю на Ат. Свиленов с Радичков. Интервюто е извънредно интересно, богато, духовито, и най-важното – умно.<sup>119</sup>

Тази сутрин се обадох на Йордан да го поздравя. Съобщи ми, че интервюто било записано на магнетофон. Намира го малко разхвърляно, но не е видял текста преди отпечатването. Срещнал го Драгомир Асенов и му съобщил, че Зарев и Калчев се опрели на интервюто, преди всичко за отричането на българския роман и за казаното за разказите на Хайтов. Напразни сръдни; един писател като Радичков има право на мнение.

## ТЕТРАДКА № 123

[П. Динеков е на конференция в Братислава. Предавам само един запис, защото е свързан с оценка на работата на наш виден литературовед: Ефрем Каранфилов]

Вчера свърши нашата среща със словашките слависти с доклада на Ефрем Каранфилов върху проблемите на съвременната българска литература. Отдавна не бях чел нищо от Ефрем, та все имах впечатление (от стари негови работи), че мисли и пише интересно. Вчерашният му доклад ме отчая с официозното си виждане, с баналната си фразеология, с липсата на оценки (Иван Мартинов и Йордан Радичков за Каранфилов стоят на една дъска), със страха да не се каже нещо по-смело, по-живо, по-интересно. Имена, произведения, празни разсъждения, които не казват нищо... Първоначално мислех, че това се дължи повече на „тактични“ съображения, но все повече се убеждавах, че се касае за повърхностно мислене и ограничена художествена чувствителност... Малко се срамувах за равнището на нашата литературна мисъл и критика пред словашите.

### *София 16 март 1975, неделя*

Иван Балабанов, който все повече се очертава като клеветник и подлец, е написал в „Пулс“ статия срещу Блага Димитрова по повод на нейната статия за Миряна Башева в „Поглед“. В „Поглед“ тази сутрин е поместена редакционна бележка – отговор. Главното възражение на Балабанов е срещу думата „взрив“. Това означавало, че нямало други млади поети освен Башева, че едва ли не нашата литература е в застои и упадък...

### *17 март 1975, понеделник*

...Непосредно преди заминаването за Търново Зарев повикал Радичков, за да му изкаже недоволството си от неговото интервю в „Съвременник“, главно поради писаното за романа и Хайтов. (Ефрем ми каза в Братислава, че Гуляшки бил много недоволен от интервюто; мога да си представя какъв натиск – всекидневен е упражнил върху Зарев; предполагам, че и Камен – също.)

Има още нещо неприятно: Зарев заявил на Йордан, че от Съветския съюз му съобщили, че трябва да премахне в съветското издание на „Панорамата“ писаното за Йордан. В Съветския съюз имало настроения срещу Радичков поради „Неосветените дворове“ – шведският превод на книгата бил използван за антисъветска пропаганда. На срещата

---

<sup>119</sup> Атанас Свиленов (1937 – 2015) е бил много горд с думите на Радичков, че неговото интервю е най-хубавото, което му е правено, въпреки че е имал големи неприятности за това интервю: Съвременник, бр. 1 за 1975 г.

със Зарев Йордан се държал много достойно. Емилиян говори с много хубаво чувство за неговия талант и неговото държане.

\*

На обед ми позвъни Сузи Радичкова. Разтревожена. Обади й се Атанас Свиленов (той сега работи в „Литературен фронт“) да й каже, че в петък Зарев извикал него и Мишо Василев<sup>120</sup> и им възложил да напишат бележка в „Лит. фронт“ за интервюто на Радичков в „Съвременник“; неговите изказвания били безотговорни – такива са думите на Зарев.

Сузи иска да се посветва с мен – подобна редакционна бележка ще се отрази много лошо на Йордан и ще даде повод за нови атаки. Дали не е добре да отиде при Зарев и да го помоли въпросът да не се изнася в „Лит. фронт“, а да се разисква вътрешно на едно заседание на Управителния съвет – тогава Йордан би могъл да даде своите обяснения. Според нея получило се е нещо неточно; Йордан искал да каже, че нямаме роман, който да е получил международно утвърждение. Най-сетне в едно дълго интервю човек може и да се изпусне. Грешката на Йордан е, че [не] е прегледал текста преди напечатването му – вероятно той щеше да зачертае спорното място за романа.

Отговорих на Сузи, че по-добре да излезе бележка в „Лит. фронт“ (стига да не е написана с остър език), отколкото въпросът да се внесе за обсъждане в Управителния съвет. Бележката ще мине и ще се забрави, а дискусията в Управителния съвет от обсъждане може да се превърне в осъждане. Там срещу Йордан ще се нахвърлят хора като Караславов, Гуляшки, Ст. Ц. Даскалов, К. Зидаров и т.н., след което в „Лит. фронт“ ще излезе съобщение за заседанието вероятно с резюме на разискванията.

Би могло и друго да стане: Йордан да излезе с бележка в „Лит. фронт“ и да обясни какво е искал да каже. Сузи заявява: не, това е под достойнството на Йордан, той не ще се съгласи да го направи след срещата си със Зарев.

Съобщих на Сузи, че аз лично не съм съгласен с Йордан – смятам, че имаме успехи в романа, особено с романите на Дим. Димов; дори заявих това по време на конференцията в Братислава. Но един писател като Йордан може да има свое мнение. Едва ли някой би си позволил да нарече мнението на Толстой за Шекспир „безотговорно“.

\*

Отбих се у Радевски. Стана дума за пътуването до Братислава. Заслужава да се отбележи характеристиката на Радевски за Ефрем Каранфилов. Като разказвах колко е безпомощен и плах в практическите неща (дори не може да се ориентира в братиславските улици), Радевски ме прекъсна: „Несръчен ли? Нищо подобно, той е една свирепа овца.“ Много се смяхме с Мила<sup>121</sup>.

**19 март 1975, сряда**

След обяд Блага ми се обади, покани ме да отида у тях към 5 ч.; ще бъдат Сузи и Йордан Радичкови. Искане да ни прочете оная част от драмата „Богомилката“, която не успяхме да чуем. [...] Разговорът ни с Йордан за интервюто му в „Съвременник“ продължихме у Блага повече от два часа и време за драмата не остана.

<sup>120</sup> По това време Атанас Свиленов и Мишо Василев са редактори в „Литературен фронт“.

<sup>121</sup> Мила Радевска – съпруга на Христо Радевски, архитект, проф. във ВИАС. Дъщеря на Антон Иванов Козинаров.

Радичков е много огорчен от отношението към неговото интервю, но същевременно е и много твърд и държи на своето лично и писателско достойнство. Никога не съм го виждал така решителен. Разказа ни подробно за срещата си с Пантелей Зарев. Повикал го Зарев, изказал му недоволството си от интервюто (говорил му на „ви“, при все че по-рано били на „ти“) и поискал от него няколко неща: да намери начин да се извини на Хайтов, да напише нещо (статия, репортаж, изказване и т.н.), за да изрази решително отношението си към Съветския съюз...

Йордан категорично възразил: извинил ли му се е някой от онези, които няколко пъти писаха в „Лит. фронт“ и „Пламяк“ за него неверни и клеветнически неща през последните две-три години? Извинил ли му се е Караславов, когато в Димитровската комисия бе казал, че поради „Неосветените дворове“ в Съветския съюз имало решение нищо да не се печата от него? Самият Зарев заявил на Радичков, че такова решение няма; следователно, онова, което е казал Караславов, е клевета.

Що се отнася до подканването да напише нещо за Съветския съюз, Радичков се учудва, че председателят на Писателския съюз може да му направи такова предложение. Това ще прилича на някакво докарване, нагласена маневра: ето, пиша за Съветския съюз, следователно, превеждайте ме. „Аз не съм Орлин Орлинов, за да пиша „Ода за СССР“. Радичков бил категоричен в отговора си на Зарев.

Все пак той е смутен от едно обстоятелство. В Москва ще излиза в съкратено издание (в два тома) „Панорамата“. От издателство „Прогрес“ казали на Зарев, че трябва да извади очерка за Радичков; спрямо друг писател такова искане нямало.

Преди няколко дни в Пловдив гостувал Пазарджишкият театър с „Януари“. Както му е редът, преди представлението донесли в театъра кошница с цветя от Дража Вълчева (първи окр. секретар), от Народния съвет и т.н. Дража Вълчева дошла на представлението, но след първото действие си отишла. Явил се неин човек и си взел донесената кошница с цветя обратно. Това е случай без прецедент, нарушение на приетите обществени норми в това отношение.

Зарев заявил, че няма да се излиза в „Лит. фронт“ с бележка или статия за неговото интервю, а на следния ден извикал Мих. Василев и Ат. Свиленов, за да им нареди такава статия да бъде написана... Зарев дори искал да вземе някакви санкции срещу Свиленов, но Радичков се застъпил за него – доста са го били досега; поне при този случай да не го закачат.

В интервюто е бил съкратен от редакцията на „Съвременник“ един много интересен пасаж за контрактистите.

### **23 март 1975, неделя**

[На гости у Емилиян Станев с Радичкови] Йордан е в по-добро настроение, разказа ни за срещата си с Ал. Лилев. Разговорът е бил дълъг и Йордан е доволен. Не са говорили само за интервюто. Йордан е разказал за срещата си със Зарев, за онова, което Зарев му казал, че от Съветския съюз са поискали да извади от „Панорамата“ очерка за Йордан, за подканата му да напише нещо за Съветите. Виждам, че при Лилев Йордан е говорил с достойнство. Лилев е обещал да провери всичко. Съжалявал е, че не е знаел за натрупани около Йордан настроения в Съв. съюз, за да поговори за тях с Георги Марков, секретаря на Съюза на съв. писатели, когато Марков е бил при него преди известно време. [...]

\*

Към пет часа дойде у дома Цвета Унджиева<sup>122</sup>. От нея научих за разговорите на Ат. Натев със Зарев във връзка със Здравковата статия в „Пулс“. Зарев му казал, че трябва да напише отговор и че ще му осигури отпечатването. Предупредил, че в „Пулс“ ще откажат, защото такова условие поставил Здр. Петров – да не се помества отговор на неговата статия, но „Лит. фронт“ ще я помести. Натев написал статия. Зарев я одобрил, но след няколко дни го извикал да му каже, че трябва да се разграничи от младите критици. Натев се възмутил и казал, че той пише статията си всъщност за защита на младите критици, на които пътят се препречва. Самият той вече е професор, направил е кариерата си и статии като Здравковата малко могат да го засегнат. Заявил на Зарев, че в такъв случай се отказва да печата статията.

\*

Тази вечер бяхме на гости у Радевски – Тодор Борови, Блага и Данчо. Блага ми подари екземпляр от първата част, пловдивската, на книгата за Багряна.

Кратък разговор в началото с Радевски за Д. Талев. Смята, че неправилно е издигнат толкова високо – поради шовинизма, който насаждал с романите си. Не трябвало да засягаме македонския въпрос, да оставим македонците да се смятат за каквито искат, да не ги караме непременно да се наричат българи, а да им помагаме да се развиват.

Възразих му. Творчеството на Талев засяга не шовинизма, а патриотични чувства, които у нас бяха пренебрегвани. Те се оказаха по-дълбоки, отколкото се предполагаше. В края на краищата не става дума за възвръщане на българското съзнание на македонците, а за реагиране срещу фалшификациите...

*26 март 1975, сряда*

В кафенето голямо вълнение: уволнения в редакциите. Още в понеделник ми казаха, че бюро то уволнило Чавдар Добрев като заместник главен редактор на „Съвременник“. Веднага сметнах, че това е във връзка с Радичковото интервю.

Оказва се – поради недостиг на пари. Уволняват трима от „Пламяк“, двама от „Септември“, петима от „Лит. фронт“. Това е предизвикало голяма тревога сред писателите. И наистина е нещо много неприятно. [...]

Случаят с Чавдар Добрев е малко по-специален. Намерен е повод Павел Вежинов, главният редактор, да се освободи от него. За Павел най-добрият заместник главен редактор е приятелят му по комар и пиянство Максим Наимович – човек непочтен във всяко отношение. Ако „Съвременник“ стана интересно списание, това се дължи безспорно преди всичко на Чавдар; той осигуряваше широката линия на списанието. Групата на Вежинов в редакцията винаги воюваше срещу тази широта.

В писателското кафене ме видя Гочо Гочев и почна високо да коментира уволнението на Чавдар, открито нападайки Зарев и неговия син.

Поговорихме и с Боян Ничев. Той е също смутен от онова, което става в писателските среди и Писателския съюз: клеветническата и манияшката статия на Здравко Петров, атаките срещу Радичков (вчера се появи вулгарна нападка срещу него и в „Пулс“, който отдавна се е превърнал в орган на литературното хулиганство), сега идва уволнението на Чавдар Добрев. Ничев потвърди, че в атаките срещу Радичков голяма роля играе Камен Калчев.

---

<sup>122</sup> Цвета Унджиева (1930 – 2000) – научен сътрудник в Института за литература при БАН. Автор и съавтор на множество изследователски трудове, посветени на Българското възраждане.

\*

Камен има своя собствена грижа и неприятност: в книга 3. на „Септември“, в репортажа на Г. Божинов<sup>123</sup> „Гора зелена, вода студена“ са допуснати три страници (80-83) за репресиите в Съветския съюз през 30-те години. Петима български емигранти, завърнали се след Девети в България, са претърпели тези репресии. И авторът на очерка разказва за тях.

Пръв забелязал тези страници Георги Караславов и алармирал ръководството на Съюза. Слав Караславов се обадил разтревожено на Камен. И започнало разследване: кой е допуснал очерка? Очеркът бил даден в редакцията преди 2-3 години. Тогава Камен го прочел и твърди, че тези три страници липсвали – те са прибавени по-късно. Същото твърдели Герчо Атанасов (тогава на работа в „Септември“) и Любен Дилов. Понеже очеркът бил върнат на Божинов за поправка, той – според Камен – добавил новите страници, които засягат Съветския съюз. Камен нарича Божинов мошеник, прибавянето на тези страници било криминално престъпление, Божинов трябва да бъде наказан и т.н.

Аз му забелязах само едно: крайната отговорност е на редакцията; авторът може да прибави всичко – редакцията трябва да провери. „Тогава да отговаря Любен Дилов – той завежда отдела“... Тежко и горко на Дилов; Камен ще стовари всичко върху него, само за да запази кожата си...

\*

Радевски се възмущава от статията в „Пулс“. – „Това е хайка. Дори да приемем, че Радичков е казал една глупост (а това не е глупост), бива ли сега всички да се нахвърлят върху него и да го унищожаваме.“ Той обвинява „четиримата“ от едно поколение, най-засегнатите: Гуляшки, Калчев, Вежинов, Б. Райнов. „Те кипят от завист, защото знаят, че романите им ще бъдат забравени и вече са забравени.“

### ***Пловдив, 29 март 1975, събота***

Днес ще говоря тук за Паисий на патронния празник на Пловдивския университет. Пристигнах вчера следобяд. От прозореца на влака наблюдавах пейзажа – планините и полетата. Всичко е още черно и сиво, никакъв знак на пролетта. Преди една-две седмици след завръщането си от Търново Ем. Станев ми каза: тъжен пейзаж. Тъжен не само поради зимната сивота (сняг имаше и тогава), а поради това че земята е изкорубена – многобройни скели на строежи, заводски комини, замърсени полета. Изчезнала е при-

<sup>123</sup> Георги Божинов (1924 – 2004). Динеков го нарича „българският Солженицин“. В пътеписа „Гора зелена, вода студена“ той предава спомените на петима оцелели от ГУЛаг българи. Караславов пръв забелязва инкриминираните страници в „Септември“ и донася направо в съветското посолство, после се обажда в Съюза. Оттам реагират остро, броят е иззет, редакторът, разписал за печат ръкописа – Николай Кирилов?, и цялата редакция са уволнени. Божинов също е уволнен и изключен от СБЖ. Същата 1975 г. започва да пише историческия роман „Калуня-каля“, преоткрит четвърт век по-късно. В сводките на ДС за 1975 г. за Г. Божинов е отбелязано: „Изказвал се в защита на Солженицин, изтъквал, че свършил много работа по разкриване на истината за съветската действителност. Съжалявал, че не се намерили последователи в СССР и у нас, да публикуват истината. Нашето общество трябвало бавно, но сигурно да се унищожават. Ленин бил една догма, която трябвало да бъде заменена. Българите сме били прекалено търпеливи“. Органите на ДС получили заповед да изземат книжка 3. от всички обществени библиотеки и да проучат – кой я търси и кой се интересува от нея. Проявеният интерес се смятал за вражеска проява.

родата. Не знам дали е вече така в нашата страна, но помня пейзажът на полска Силезия от март 1948 г. – никъде земята не е така наранена и осакатена като там.

Чудесна вечер в Стария Пловдив. Разходка по тъмните улици с четирима преподаватели от университета – млади, увлечени в новата си работа. Между тях беше и Клео Протохристова<sup>124</sup>, една от най-надарените студентки, които сме имали през последните години. Природата е била щедра към нея – дала ѝ е всичко: и ум, и красота, и интелигентност. Още като студентка написала няколко удивителни неща за Ботев. Но основните ѝ интереси се насочили към западноевропейските литератури, тя защитила чудесна дипломна работа за английската поезия.

С нея бе и друга бивша наша студентка – Румяна (вече не помня презимето) също умна и културна, мила и деликатна в държанието си. Твърде буден ми се видя и асистентът по съвременен български език Пеньо Пенев. Хубави разговори на масата в ресторанта „Алафрангите“ в Стария Пловдив и късна разходка по тепето към осветения долу град.

В девет часа с Койнаков отидохме в новата сграда на Народната библиотека. Безспорно – една от най-хубавите постройки в града, проектирана и направена с много вкус. Влязахме в читалните, разглеждахме стенописите. Уви, архитектурата не е могла да избегне някои грешки, които намаляват функционалността на сградата – оплакаха ми се самите библиотечни работници.

Тържествено събрание, речи, поклонение пред паметника на Паисий, издигнат пред някогашния мъжки Френски колеж, където се помещава Пловдивският университет. В тези сгради съм влизал всеки ден в продължение на две учебни години. Колежът, учениците, театрът, вечерните разходки с пловдивските приятели – всичко това възкръсна пред очите ми като на филмова лента.

Дълъг обед извън града, в ресторанта „Рибарска среща“ на Цариградското шосе. Много и излишни речи – чак до 4 ч. Върнах се в София с проф. Тодор Христов, зам. ректор, който бе дошъл с университетската кола – поздрави тържеството от името на Соф. университет.

\*

В четвъртък видях в университета Мишо Василев. Разказа ми колко много Камен и Гуляшки са настоявали да излезе в „Лит. фронт“ статия срещу Йордан Радичков. Намесили се Слав Хр. Караславов и Хайтов. Дори Слав [Хр. Караславов] приготвил бележка за контрактистите, които е взел Йордан през последните години. Зарев се възпротивил и не се съгласил бележката да бъде обнародвана.

Вечерта се връщаме пешком от заседание на Литературния институт – Ив. Цветков, Стоян Каролев, Милена Цанева, Дочо Леков. Разговаряхме по целия път за онова, което напоследък става в литературните среди, особено за злополучната статия на Здр. Петров, за атаките срещу Йорд. Радичков, за уволнението на Любен Дилов от „Септември“ – изкупителна жертва за поместения очерк на Г. Божинов.

---

<sup>124</sup> Клео Протохристова – Катедра по история на литературата и сравнително литературознание на Пловдивския университет. Доктор на филологическите науки (2004); професор (2005). Научна тематика: Антична и западноевропейска литература; сравнително литературознание; титрология; интертекстуалност; рецепция на античната драма.



Към 9 и половина отидох у Емилиян. Те вече бяха поканили Блага и Данчо. Сварих ги Надя да им чете разказа „Язовеца“. Четенето трая дълго. Блага хареса разказа, възрази само срещу запалването на колибата в края.<sup>125</sup>

\*

Данчо е казал на Емилиян, че Блага пише роман. Емилиян ми прошепва тази новина с една малко неодобрителна гримаса – той не харесва романите на Блага. Възразих му – Блага има свой романистичен стил и свои запалени читатели. Помислих си: ако Блага би се заела с разработката на „Язовеца“, колко интересни, дълбоки и оригинални мисли би вложила в устата на французойката и българския художник. Диалогът би блестял, вътрешният спор между тях би се превърнал във философски двубой. Емилиян се блазни от мисълта, че е написал разказ с философско съдържание. Наистина има стремеж към философско решение на темата, но казаното е твърде общо, не е особено ясно, напомня търсенията на хамсуновите герои. У Блага навярно „белетристиката“ би била по-слаба, но философското начало много по-дълбоко, по-остро и по-съвременно. Защото преди всичко тя е умен и дълбок човек.

### *30 март 1975, неделя*

Божидар Божилов бърза да ми съобщи новината: Камен Калчев вчера е свален от главното редакторство на „Септември“. Зарев бил ходил в Съветското посолство да се извинява. Предполага, че Владимир Голев<sup>126</sup> ще бъде новият гл. редактор на „Септември“.

Камен ми разказа как са се развили събитията. Изглежда, че пръв е видял очерка на Г. Божинов Г. Караславов. Позвънил на Зарев – не го намерил; тогава се обадил в Централния комитет. Караславов мразел Г. Божинов – някога писал отрицателна рецензия за Слав Хр. Караславов. Камен за първи път научил за допуснатата грешка от Пенчев. Първото решение било: да бъде уведомен Любен Дилов, да бъде предупреден Христо-зов, който е допуснал очерка в книжката по време, когато Камен бил в Западна Германия. От най-високо място заявили, че не се сменя доверието и Камен остава главен редактор. Втората фраза означава [?], след като Зарев се срещнал с представител на посолството, за да се извини. В петък следобяд той извикал Камен у дома си, за да му съобщи, че е взето решение да бъде свален от главното редакторство.

Реакциите са различни: Т. Абазов е смутен, защото той много държи на Камен и разчиташе на неговото влияние, за да стане член на Съюза. Гочо Гочев казва: „Виждаш ли, има възмездие на този свят.“ Три часа по-късно пристигнах Радой Ралин и Давид Овадия и се разхождахме доста дълго, говорейки през цялото време за случая в сп. „Септември“. Не знам дали защото съм приятел на Камен, но те не казаха нищо срещу него. Напротив, повториха няколко пъти, че Камен е бил добър редактор; по негово време в „Септември“ излязоха творби, които друг не би пуснал, гледал е по-широко на литературата...

<sup>125</sup> Ем. Станев се е вслушал в думите на Блага и премахнал епизода с изгарянето на колибата. В „Пламяк“ в последната сцена Тасо се самоубива, колибата е подпалена и изгаря, героинята намира при изгорялата колиба жената на Горския, която плаче, а той се опитва да я отведе. Тази последна сцена е съкратена в окончателния вариант.

<sup>126</sup> Владимир Голев (1922 – 2011) – поет, драматург и белетрист. Бездарен поет, но инструктор в ЦК на БКП. Редактор в много издания – сп. „Пламяк“, сп. „Съвременник“, в. „Студентска трибуна“, Радио Москва, Сценарната комисия при Студията за игрални филми, изд. „Народна младеж“. Г. Марков: „Ако Владо Голев излезне от главното редакторство на „Септември“, едва ли някой ще си спомни, че е имало такъв поет“ // Задочни репортажи, с. 117.